કીમત આપો ને આ ચોપડી લો !!

(નવા હુંટરકૃત)

हिंद लोकना टुंक इतिहासनो

प्रश्नोत्तर.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

बुकसेलर. काशीराम जेभाइ (सलुणवाळा)

મુકામ ભરૂચ.

પ્રત ૩૦૦૦

આવૃત્તિ પેહેલી.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જ૦ એ૦ કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સને ૧૮૮૬. સંવત ૧૯૪૨.

कीम्मत ६ आना.

(નવા હંટરકૃત)

हिंद लोकना टुंक इतिहासनो

प्रश्नोत्तर.

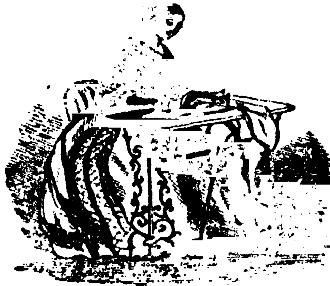
છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

बुकसेलर. काशीराम जेभाइ (सलुणवाळा)

મુકામ ભરૂચ.

પ્રત ૩૦૦૦

આવૃત્તિ પેહેલી.

अमदावाद

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડપ્રિન્ટિંગ અને
જ૦ 'એ૦કંપની લિમિટેડ'' ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સને ૧૮૮૬.   સંવત ૧૯૪૨.

कीम्मत ६ आना.

પ્રસ્તાવના.

હાલમાં હંટરકૃત હિંદનો ઇતિહાસ સરકાર તરફથી મંજુર થએલો છે. તેથી ગુજરાતી નિશાળોમાં ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા, ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં આવે છે. જો કે આ ઇતિહાસની રચના અને તેમાં સમાવેલી હકીકતો હિંદના દરેક માણસને અવશ્ય જાણવા જેવી છે, અને તેમાં વર્ણવેલી હકીકતો એવા ગુઢાર્થમાં છે કે જેની ખુબી થોડાઓજ જાણી શકતા હશે. વળી એમાં ઇતિહાસિક મૂળ અને સંસારીક ધર્મનિતી એવી ખુબીથી વર્ણવેલી છે કે જે નિશાળમાં શિખતા તરૂણ બાળકોના જાણવામાં ન હોયતો ગુજરાતી કેહેવત પ્રમાણે "ઉમરા મુકીને ડુંગરા પૂજ્યા"જેવું થાય છે. માટે વિશેશ ખૂબીઓ વર્ણવેલીનું તાત્પર્ય છોકરાઓના મગજમાં ઉતરે, એવા સેહેલા રૂપમાં આણવા માટે કેટલાક સદગૃહસ્થોની માગણીથી આ ઉપાય યોજેલો છે. આશા છે કે હવેના શિખનાર વિદ્યાર્થીઓને આ ઇતિહાસ ઘણોજ ઉપયોગી થઇ પડશે.

આ પુસ્તક ઘણુજ જલદી મળવા માગણી થવાથી, કેટલાક ગૃહસ્થો તરફથી અમને આ પુસ્તકનાં પ્રૂફ તપાસવા તથા બીજી કેટલીએક બાબત વિષે વિચાર કરવાને પુરતો વખત મળ્યો નથી, જેથી કંઇ ખામી યા હસ્તદોશ હોયતો સજ્જનો દરગુજર કરશે ને શેવકને તેની ખામી લખી જણાવશે તો ઘણાજ માન્ય સાથે બીજી આવૃતી છપાવતી વખતે સુધારી લેવામાં આવશે.

લી. સેવક કાશીરામ જેભાઈ.

(સલુણવાળા.)

મુ. ભરૂચ હાજીખાંનું બજાર.

૭૫૯૨

हिंदनो प्रश्नोत्तररुपे इतिहास.

प्रकरण १ पेहेलुं.

—***—

देशनुं वर्णन.

પ્ર૦ હિંદ દેશ ક્યાં આવેલો છે ?

ઉ૦ એશીઆખંડના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલો છે.

પ્ર૦ હિંદની સ્થિતિ, અને તેનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ એની ઉત્તરે હિમાલય પર્વત, પશ્ચિમે બલુચીસ્તાન અને અરબી સમુદ્ર, દક્ષિણે હિંદીમહાસાગર, અને પૂર્વે બંગાળી ઉપસાગર અને બ્રહ્મદેશ છે. એ હદની વચ્ચે ત્રિકોણ આકારથી, દક્ષિણ ભાગમાં જમરૂખને આકારે વાંકો વળેલો છે. એનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૧૫ લાખ ચોરસ માઇલ, અને સાડીપચીસ કરોડ માણસની વસ્તી છે.

પ્ર૦ હિંદનો વિસ્તાર યુરોપ સાથે સરખાવતાં કેટલો થાયછે ?

ઉ૦ રશિઆ બાદ કરતાં આખા યૂરોપખંડ જેટલો છે, પણ વસ્તીમાં ચઢીઆતો છે.

પ્ર૦ હિંદ કયા કટિબંધ ઉપર આવેલો છે ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્તના અતી ઉષ્ણ પ્રદેશોથી સમસિતોષ્ણ કટિબંધ સુધી ઘણે દૂર સુધી ગએલો છે. તોપણ આ શ્રીમાન દેશમાં દુનીઆંના ઊંચામાં ઊંચા પર્વતો આવવાથી ઘણી તરેહના દેખાવ, અનેક પ્રકારની હવા, અને ત્રણે કટિબંધમાં વસનારા પ્રાણીઓ તથા પેદાશથી આ દેશ ભરપૂર છે.

પ્ર૦ હિંદના સ્પષ્ટ મર્યાદા વાળા ભાગો કેટલા છે ને તે કયા કયા ?

ઉ૦ ત્રણ (૧) *હિમાલય, (૨) નદીઓનો પ્રદેશ (૩) દક્ષિણનો ઊંચ પ્રદેશ.

પ્ર૦ હિમાલયના પ્રદેશની સ્થિતિનું વર્ણન કરો ?

---

*બરફનું સ્થાન.

ઉ० દુનીઆમાં આ સર્વથી ઊંચામાં ઊંચો પહાડ, પૂર્વ પશ્ચિમ બે સમાંતર હારોથી એશિઆના બાકીના ભાગને હિંદથી જુદો પાડેછે. એની દક્ષિણ હારનું એવરેસ્ટ શિખર દરિઆની સપાટીથી ૨૯૦૦૨ ફીટ ઉચુંછે. એની ઉત્તર તરફ ખીણો તથા તેની પાછળ હીમાલયની અંદરની માળાછે.

પ્ર० હિમાલયની ઉત્તર ખીણના પ્રદેશમાંથી કઈ કઇ નદીઓ નીકળે છે ?

ઉ० સિંધુ. સતલજ અને બ્રહ્મપુત્ર.

પ્ર० હિમાલયના પ્રદેશમાં વેપારીઓનું આવાગમન શી રીતે થાયછે?

ઉ० હિંમત વાળા વેપારીઓ ટંકણખાર, મીઠું વીગેરે ચાંજો યખ નામની ગાયો, તથા ઘેટાં, બકરાં, ખચ્ચર વીગેરેની પીઠ ઉપર લાદી; બકરાનાં ચામડાં પેહેરી, અને ૧૮૦૦૦ ફુટ ઊંચા ઘાટોની વાટે આવ જાવ કરેછે. અને તળેટીના પ્રદેશના ગામોમાં વેચેછે.

પ્ર० યખ ગાયો વિશેરે કરી શા ઉપયોગમાં આવેછે ?

ઉ० એના પુછડાના વાળની ફીટ (ફેર) યૂરોપીઅન લોકો બનાવે છે.

પ્ર० હિંદની ઉત્તરે આવેલા બેવડા કોટરૂપ હિમાલયની કઈ કઈ શાખાઓ છે ?

ઉ० ઇશાનકોણમાં નાગ અને પતકોઇ નામની શાખાઓ છે, કે જે હિંદને બ્રહ્મદેશથી જૂદો પાડેછે. વળી એ વાટે બ્રહ્મપુત્ર નદ પણ વહેછે.

વાયુકોણથી દક્ષિણ તરફ સફેદ, કોહ, સુલેમાન, હાલા, વિગેરે ઠેઠ દરીઆ સુધી ગએલી છે.

પ્ર० અફગાનીસ્તાનમાંથી હિંદમાં આવવાની કયી કયી ભાગોળોછે?

ઉ० ખાઇબર ઘાટ, કુરમઘાટ, અને ગ્વાલરીઘાટ.

પ્ર० હિમાલયથી હિંદવાસીઓને શું લાભછે ?

ઉ० (૧) પરદેશી શત્રુઓને આવતા અટકાવે છે, (૨) હિંદવાશીઓને અન્ન, ધન, વીગેરે મેળવવાનું સાધન પુરૂ પાડેછે.

(૩) નીચે આવેલા ગરમ પ્રદેશોને માટે પાણીનો સંચય કરેછે.

(૪) દુરના ઉષ્ણ કટિબંધના સમુદ્રોમાંથી ઉનાળાની વરાળને, મોસમનો પવન, જુન માસમાં ઉત્તર તરફ લઇ જતાં અટકાવે છે. (૫) ઉપર ઠરેલું બરફ ઓગળીને બ્રહ્મપુત્રને સિંધુને મારગે પાણી રૂપે હિંદમાં પાછુ લાવી આપેછે. આ કારણથી તિબેટ તરફના ભાગોમાં થોડીજ વરાળ જવા પામેછે. અને આસામના ચેરાપુંજી ડુંગરોમાં આખી દુનીઆં કરતાં વધારે વરસાદ (૮૦૫ ઇંચ) થાયછે.

પ્ર૦ હિમાલયની નીપજ શી શી છે ?

ઉ૦ ફર્ન, વાંસ, દેવદાર, હોદોર્દેદ્રાન અને ઇમારતી લાકડાં, તથા કોયલા, બાજરી, જવ, બટાટા, અને મધ વીગેરે.

પ્ર૦ હિમાલયમાંથી નીકળનારી નદીઓનાં નામ કહો ?

ઉ૦ (૧) ઉત્તર ઢાળમાંથી સિંધુ અને સતલજ એ બે નીકળી, આથમણી દિશાએ વહી, દક્ષિણ તરફ પંજાબમાં બીજી નદીઓ જોડે મળી હિંદમહાસાગરને મળેછે. એની લંબાઇ ૧૮૦૦ માઇલછે

(૨) બ્રહ્મપુત્ર એ સિંધુની સામી દિશાએ વહી આસામથી દક્ષિણ તરફ જઇને બંગાળાનાં ઉપસાગરને મળે છે. એની લંબાઇ પણ આશરે સિંધુ જેટલીજ છે.

આ નદીના આશરે ૧૦૦૦ માઇલના કડકા (હિમાલયની વચલી ખીણોમાં વહેતો) ને સાંપુ કહેછે. બાકીનો ભાગ બ્રહ્મપુત્રનદ એટલે બ્રહ્માનો છોકરો આ નામથી ઓળખાય છે.

(૩) ગંગા અને જમુનાં, એમાં હિમાલયના દક્ષિણ ઢાળમાંનું પાણી આવેછે. એની લંબાઇ ૧૫૦૦ માઇલ છે. ને તે ઘણે મુખે બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે.

પ્ર૦ (બીજો) એટલે નદીઓના પ્રદેશની સીમા ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી છે ?

ઉ૦ પૂર્વે બંગાળી અખાતથી પશ્ચિમે હિંદીમહાસાગર સુધી છે.

પ્ર૦ એ પ્રદેશમાં ક્યા ક્યા પ્રાંતો આવેલા છે.

ઉ૦ નીચલો બંગાળા, આસામ, અયોધ્યા, વાઅપ્રાંત, પંજાબ, સિંધ, અને રજપૂતસ્થાનો.

પ્ર૦ એમાંની મુખ્ય નદીઓનાં નામ અને તેની હકીકત કહો ?

ઉ૦ પશ્ચિમે સિંધુ, પૂર્વે બ્રહ્મપુત્ર, અને મધ્યના દક્ષિણ તરફના ભાગોમાંથી ગંગા; અને તેને પ્રયાગ આગળ મળનારી જમુના. આ ત્રણે નદીઓ હિમાલયમાંથી પાણી લાવેછે. અને મધ્યના વિસ્તીર્ણ પ્રદેશને રસાળ કરેછે. તેથી આ નદીઓને લોકો પુન્ય માને છે, અને તેના મૂળને પવીત્ર ગણેછે.

પ્ર૦ ગંગા અને જમુનાને કિનારે કયાં શેહેરો વસેલાં છે ?

ઉ૦ ગંગા ઉપર કલકત્તા, પટણા, બનારસ વીગેરે. અને જમુનાં ઉપર આગ્રા, દીલ્હી વીગેરે. અને એ બંનેના સંગમ ઉપર અલહાબાદ આવેલું છે.

પ્ર૦ નદીઓથી ફાયદા તથા ગેરફાયદા શા શા છે ?

ઉ૦ (૧) તે પહાડોમાંથી પાણી લાવી નીચલા પ્રદેશને રસાળ કરે છે. (૨) વેપાર કરવામાં માલ લઈ જવા લાવવાના કામમાં મદદ કરેછે. (૩) ઊંચાણ દેશોમાંથી કાદવ વીગેરે પોતાના વેણથી લાવી નીચલા પ્રદેશમાં ઠેરવે છે, કે જેથી બેટો બની વધારે ફળદ્રુપ જમીન થાયછે. એવી રીતે બંગાળાનો *ડેલ્ટા બનેલો છે.

(૧) એથી નુકશાન પણ ઘણાં છે, એક તો તેમાં પૂર આવે છે તેથી હજારો માણસ,ગામ, ઢોર, ઝાડ વીગેરે તણઈ જાયછે.

(૨) જમીન ઉપરના પાકોને ઘસડી જાયછે.

(૩) વળી એક જાતના ખારનો પોપડો જમીન ઉપર ચોટે છે, કે જેથી તે જમીનના પાકને નુકશાન કરેછે.

પ્ર૦ નદીઓના પ્રદેશમાં શું પાક થાય છે ?

ઉ૦ ડાંગર, બાજરી, જવ, જુવાર કઠોર, તમાકુ, કપાસ, કેળ, શેરડી, ગળી, નાળીએર, શેતુર, અફીણ, ને વાંસ વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશની હદ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી છે ?

ઉ૦ ગંગાના પ્રદેશની દક્ષિણ કોરથી તે ઠેઠ કંન્યાકુમારી સુધી એ પ્રદેશની હદ છે.

---

* નદીના મુખ પાસેનો ત્રીકોણાકાર પ્રદેશ.

પ્ર૦ એ પ્રદેશમાં કયા કયા પ્રાંતો આવેલા છે ?

ઉ૦ મધ્યપ્રાંત, વરાડ, મદ્રાસ ઇલાકો, મુંબાઈ ઇલાકો, મ્હેસૂર અને સિંધીઆ, હોલકર, તથા નીજામનાં સંસ્થાનો વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણ ઊંચ પ્રદેશમાં ક્યા પવતો આવેલા છે ?

ઉ૦ આરાવલી, સાતપુડો, સિંહાદ્રી, વિંધ્યાચળ, કાઇમૂર, આબુ, રાજમહાલ, પારસનાથ, નીલગીરી વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશનો દેખાવ કેવો છે ?

ઉ૦ તેની બે બાજુએ કોટરૂપ પૂર્વ અને પશ્ચિમ ઘાટોના પહાડ દરિઆના ઓવારા જેવા અને ઉત્તરના કોટરૂપ પહાડથી, ત્રિકોણ આકારનો ઊંચ પ્રદેશ બનીને તેના ઉપર વન, પર્વતમાળા શીખરો, મેદાનો, આવી રહેલાં છે.

પ્ર૦ દક્ષિણમાં હવા ખાવાનાં ઠેકાણાં કયાં કયાં છે ?

ઉ૦ ઉત્તકમંડ, અને દોદાબેત્તા.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશમાં કઈ કઈ નદીઓ આવેલી છે.

ઉ૦ નર્મદા, તાપી એ પશ્ચિમ વાહીની ખંભાતના અખાતને મળેછે. અને ગોદાવરી, કૃષ્ણા, કાવેરી વીગેરે ઘાટોના પર્વતમાંથી નીકળી બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશમાં શું શું પાકેછે ?

ઉ૦ ઘાટના વનમાંથી સાગ, સીસમ વીગેરે. અને વચલા પ્રદેશમાંથી ઘઊં, બાજરી, રાગી, જુવાર, તમાકુ, કઠોળ, કપાસ, શેરડી, તાડ, ખજૂરી વીગેરે.

પ્ર૦ એ ઊચ પ્રદેશમાંથી ખનીજ પદાર્થો શા શા નીકળે છે ?

ઉ૦ સોનુ, ત્રાંબુ, લોઢુ, કોયલા, હીરા, ચૂનાના પત્થર, વીગેરે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ ક્યાં છે. ને તે વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ ઇરાવતી નદીનો નીચલો પ્રદેશ, ડેલ્ટા, અને બંગાળી અખાતની પૂર્વકાંઠાની પટી, એ મળીને થએલો છે. એમાં યોમા પર્વત છે. એમાં ડાંગર, તમાકુ, ત્રાંબુ, સોનુ, ઇમારતી લાકડાં, ચૂનાના પત્થર વીગેરેની નીપજ છે. તથા ઇરાવતી નદીની ખીણોમાંથી કેરોસીન તેલના ઝરા પણ નીકળે છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

લોક.

પ્ર૦ હિંદમાં બ્રિટિશ રાજના તાબાના મુલકના રાજકીય ભાગો કયા કયા છે તથા તે દરેકના મુખ્ય અધીકારીઓ કોણ છે?

ઉ૦

ભાગોનાં નામ.	અધિકારીઓ.
૧ મદ્રાસઈલાકો.	ગવર્નર.
૨ મુંબાઈ ઇલાકો.	ગવર્નર.
૩ બંગાળા ઇલાકો.	લેફટેનેન્ટ ગવર્નર.
૪ પંજાબ ઈલાકો.	એજન.
૫ વાયવ્ય પ્રાંતો.	એજન.
૬ અયોધ્યા (આઉદ) પ્રાંતો.	ચીફ કમિશનર.
૭ મધ્ય પ્રાંતો.	એજન.
૮ બ્રહ્મદેશ (બ્રિટિશ)*	એજન.
૯ આસામ.	એજન.
૧૦ વરાડ.	કમિશનર.
૧૧ અજમેર.	કમિશનર.
૧૨ કુર્ગ.	કમિશનર.

પ્ર૦ હિંદમાં બંડિઆં રાજના કયા કયા ભાગ છે? ને તે દરેક કોના તાબામાં છે?

ઉ૦

૧ રજપૂતસ્થાન. ૨ હૈદ્રાબાદ (નીઝામનું રાજ્ય.) ૩ મધ્ય હીંદ એજન્સી અને બુંદેલખંડ. ૪ વડોદરા. ૫ મ્હેસૂર. ૬ મણીપુર	ગવર્નર જનરલ ઇનકૌંસિલને તાબે.
૭ મુંબાઇ સરકારના તાબાનાં દેશી સંસ્થાનો. ૮ મદ્રાસ સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો. ૯ બંગાળા સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો. ૧૦ પંજાબ સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો. ૧૨ વાવ્ય પ્રાંતોની તાબાનાં દેશી સંસ્થાનો. ૧૩ મધ્યપ્રાંતની સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો	સ્થાનિક સરકારને તાબેનાં.

*હાલ બ્રહ્મદેશ બ્રિટિશ રાજ્યે ખાલસા કર્યો છે.

પ્ર૦ હિંદમાં બ્રિટિશ રાજનું ક્ષેત્રફળ અને વસ્તી કેટલી છે ?

ઉ૦ ક્ષેત્રફળ ૮૮૧૮૨૫ ચોરસ માઇલ, અને વસ્તી ૧૯૯૭૪૩૪૯૨ નીછે.

પ્ર૦ હિંદમાં ખંડિઆં રાજ્યોની વસ્તીને ક્ષત્રફળ કેટલુંછે ?

ઉ૦ ક્ષેત્રફળ ૫૨૧૧૧૬ ચોરસ માઇલિ, અને વસ્તી ૫૫૩૫૧૦૮૯ માણસની છે.

પ્ર૦ હિંદમાં પોર્ટુગીસ લોકનાં સ્થળ કયાં કયાં છે, ને તેનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ દીવ, દમણ ને ગોવા. એ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ૧૦૮૬ ચોરસ માઇલ અને વસ્તી ૪૦૭૭૧૨ માણસની છે.

પ્ર૦ હિંદમાં ફ્રેન્ચ રાજ્યની વસ્તી ને વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ ચંદ્રનગર, પાંડિચેરી, માહિમ અને યાનાન એનું ક્ષેત્રફળ ૧૭૮ ચોરસ માઇલ અને વસ્તી ૨૭૧૪૬૦ માણસની છે.

પ્ર૦ હિંદમાં બ્રિટિશ રાજ્ય અને ખંડિઆ રાજ્યોની વસ્તીનું ઘાડાપણાનું પ્રમાણ કેટલું છે ?

ઉ૦ બ્રિટિશ રાજ્યોનું દર ચોરસ માઇલે (૨૨૬)માણસનું, અને દેશી રાજ્યમાં દર ચોરસ માઇલે (૧૦૬) માણસનું પ્રમાણ આવે છે.

પ્ર૦ હિંદ મોટો ગામડીઓ મૂલક કેમ કહેવાય છે ?

ઉ૦ ઇંગ્લાન્ડની માફક હિંદમાં મોટાં નગરો નથી, અને એની વસ્તીનો જથો ગામડાંઓનો મળીને થયોછે.

પ્ર૦ હિંદની ઘાડી અને આછી વસ્તીવાળા ભાગથી શું અડચણ પડે છે ?

ઉ૦ જે ભાગોમાં ઘાડી વસ્તી છે ત્યાંના ખેડુતોને પુરતી જમીન ખેડવાને મળી શકતી નથી અને તેથી આછી વસ્તીવાળા ભાગોમાં ઉલટું છે. આ કારણોથી ઘાડી વસ્તીવાળા ખેડુતો ઇંગ્લાંડના ખેડુતોની માફક આછી વસ્તીવાળા ભાગોમાં જઇ વસે તો, સર્વેને ખેડવાની જમીન મળે; ઉપજમાં વધારો થાય; અને મોઘવારીનું દુઃખ ટળે.

પ્ર૦ હિંદના કયા ભાગમાં ભમતા ખેડુતો છે ?

ઉ૦ ડુંગરોના પ્રદેશોમાં અને સરહદના પહાડી મૂલકમાં.

બ્રિટિશ રાજ્યે હિંદના કયા ભાગમાંથી એકુતોનું દાસત્વપણું કાઢી નાંખ્યું ?

ઉ૦ બંગાળાના અગ્નિકોણના પ્રાંતોમાંથી.

પ્ર૦ બ્રિટિશ. હિંદમાં વસનારા લોકના મુખ્ય પ્રકાર કેટલા છે ? તે,,દરેકનાં નામ અને વસ્તીનું પ્રમાણ કહો ?

ઉ૦ (૧) અનાર્ય જાતો (મૂળ વતની) આશરે એક કરોડ ૮૦ લાખ.

(૨) આર્ય જાત (બ્રાહ્મણ; રજપૂત) એક કરોડ ૬૦ લાખ.

(૩) મિશ્રલોક (હિંદુ નામે ઓળખાતા) ૧૨ કરોડ ૪૦ લાખ.

(૪) મુસલમાન આશરે ચાર કરોડ દસ લાખ.

પ્ર૦ દેશી રાજ્યમાં વસનાર ઉપરની ચાર જાતો મળીને કુલ વસ્તી કેટલી છે ?

ઉ૦ પાંચ કરોડ પચાસ લાખ.

પ્ર૦ ઇતિહાસના સમયની પૂર્વે હિંદમાં મુખ્ય જાતો કેટલી હતી ?

ઉ૦ અનાર્ય અને આર્ય એટલે ઉત્તમ કે ઉમરાવ કુળના. જેણે અનાર્યોને ડુંગરોમાં હાંકી કાઢ્યા તે.

प्रकरण त्रीजुं.

અનાર્ય લોક.

પ્ર૦ અનાર્ય કુળ કેટલાં છે, અને તે હિંદમાં ક્યારે અને ક્યાંથી આવ્યાં ?

ઉ૦ ત્રણ છે તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે.

(૧) તિબેટ અને બ્રહ્મદેશની ઇશાન કોણને મારગે આવેલું તે કે જેની જાતો, હિમાલયપર્વતની મર્યાદામાં વસેછે.

(૨) કોલારી (કોળી) એ પણ ઇશાન કોણની વાટે એજ રસ્તે બંગાળામાં પેઠેલું તે.

(૩) દ્રાવીડ કુળ એ વાયવ્યકોણના ઘાટને મારગે પંજાબમાં પેશી છેક કંન્યાકુમારી સુધી ગએલું તે.

પ્ર૦ અનાર્ય લોકની મૂળ રીત ભાત કેવી હતી ?

ઉ૦ એ વખતે તેમને અક્ષર કે ચિત્રજ્ઞાન નહતું. તેથી તેમણે લેખપત્ર પાછળ મૂક્યા નથી. તેમણે હાથે થયેલાં કામોમાં પાષાણચક્રો, પાળીઆ, કે ઢગલા છે, તેમની નીચે તેઓ પોતાનાં મુડદાં દાટતા હતા. વળી તેઓને સારાં, કઠણ, ઘાટીલાં અને ગોળ માટીનાં વાસણો બનાવતાં આવડતાં હતાં. તેઓ લોઢાનાં હથીઆર વાપરતા, તથા ત્રાંબા સોનાનાં ઘરેણાં પેહેરતા હતા. આ ધાતુ યુગની અનાર્ય જાત કહેવાય છે, તે તેમની પેહેલાંની અનાર્ય જાતોમાંથી (પાષાણયુગની) થએલી હતી, એ પુરાતની અનાર્ય જાતો ધાતુથી અંજાણ હતી. લોઢાને ઠેકાણે પત્થરનાં હથીઆરો વાપરતી. કે જેમાંના કેટલાક નમુના હાલ નર્મદાના પ્રદેશમાંથી જડેછે.

પ્ર૦ અનાર્યને આર્યલોકે શી રીતે વર્ણવ્યા છે ?

ઉ૦ દુશ્મન, દાસ, ગુલામ, કાળી ચામડીવાળા, કદપા, ચીતરી ચઢે એવા, ચપટા નાકવાળા, માંસના ખાઉધરા, દૈત્ય, રાક્ષસ, વગર કાયદાના, કાચુ માંસ ખાનારા યજ્ઞમાં વિઘ્ન કરનારા, યજ્ઞ નહીં કરનારા, વગેરે વિશેષણોથી પોતાના ગ્રંથોમાં ધીક્કારેલા છે.

પ્ર૦ આર્યલોકોએ વેદ ક્યારે રચ્યો?

ઉ૦ ત્રણ ચાર હજાર વર્ષની પેહેલાં.

પ્ર૦ એ વખત પછીના સમયમાં વધારે સુધરેલા અનાર્યોની સ્થિતિ કેવી હતી ?

ઉ૦ તેઓ બળવાન રાજ્યોપર અમલ ચલાવતા હતા. તેઓ કાંઇક ધર્મની વિધિવાળા અને પરલોકની અભિલાષવાળા હતા, એવું તેઓ પોતાનાં મુડદાંને વસ્ત્રાભૂષણથી શણગારતા હતા તેથી માલમ પડેછે. તેમના રાજના સાત ગઢને નેવુ કિલ્લા હતા, એવું વેદના મંત્રોમાં કહ્યું છે. વળી અનાર્યોએ આર્યોને રામાયણની લડાઇમાં કરેલી મદદ તેમની સ્થિતિ દેખાડી આપેછે.

પ્ર૦ એ અનાર્ય જાતો હાલના વખતમાં કેમ વીખરાએલી છે ?

ઉ૦ ત્રણ હજાર વરસ પેહેલાં આર્યલોકે આવી તેમને સપાટ પ્રદેશમાંથી હાંકી કાઢ્યા. તેથી તેઓ ડુંગર અને જંગલોમાં વાસ કરી રહેલા છે.

પ્ર૦ અનાર્ય જાતો હાલ ક્યાં ક્યાં વસે છે?

ઉ૦ (૧) આન્દામન બેટના રહેવાશીઓ. (૨) મદ્રાસઇલાકાના ડુંગરી માણસો. (૩) મધ્ય ભાગના અનાર્યલોક (૪) પાંદડાં પહેરનારી ઓરીસાની જાત. (૫) હિમાલયની જાત. આ શિવાય કુંધ અને સંતાલ એ વધારે સુધરેલી અનાર્ય જાત છે.

પ્ર૦ આન્દામનની અનાર્ય જાત વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ તેઓ નાગા, હરખમાં રાતી અને શોકમાં કાળી માટી શરીરે ચોપડેછે. તેમને અંગ્રેજ અમલદારોએ ખોરાક, દવા વીગેરે આપી હળવે હળવે શાંત કર્યા છે. આ જાત સૌ કરતાં વધારે જંગલી છે. તેથી તેમને શ્વાનમુખ્યા અને માણસને ખાનારાં પણ લખ્યા છે. તેમના નામને છેડે લીંગ પ્રત્યય જોડવામાં આવેછે.

પ્ર૦ મદ્રાસઇલાકાના ડુંગરી માણસો વીશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ અનમલૈ ડુંગરોમાં રહેછે. ઉંદર કે પોતાથી પકડી શકાય તેવાં જનાવરોનો શીકાર કરેછે. આસુરી દેવને માનેછે. તેમાંની એક મુંદવેર નામની જાત છે, તે એક ઠેકાણે સ્થાઈ ઘર બાંધીને રહેતી નથી પણ ભરવાડી અવસ્થામાં ભટકે છે.—વળી એમાં નૈત્રત્યકોણના પહાડોમાં નૈયર કરીને અનાર્ય ડુંગરી જાત રહેછે. તેમનામાં બહુ પતી કરવાનો ચાલ છે. અને તે લોક વારસો ભાણેજને આપેછે.

પ્ર૦ મધ્ય ભાગના અનાર્ય વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એમાં ગોંડ નામે જાત છે, તે કેટલેક દરજ્જે સુધરેલી છે. પણ જંગલી જાતોની માફક શિકારવડે ગુજરાન ચલાવેછે. અને ચકમકનાં તીર અને ભારે કાંમઠાં વાપરે છે.

મારી, નામની જાત ઘાસનાં ઝુંપડાં બાંધી તેમાં રહેછે, તેઓ અજાણ્યા માણસથી નાશી જાયછે. તેથી ખંડણી ઉઘરાવવા આવનાર ઉપરી ઢોલ વગાડી સંતાઈ જાય છે, એટલે તે લોક ખંડણીને પેટે જંગલની પેદાશ મૂકી નાશી જાયછે; પછી તે અમલદાર મૂકેલી ખંડણી લેઈ જાયછે.

પ્ર૦ પાંદડાં પહેરનારી ઓરીસ્સાની જાત વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ તેઓ જુઆંગ કે પતુઅ નામથી ઓળખાય છે. તેમની સંખ્યા

આશરે ૧૦૦૦૦ માણસના છે. તેઓ થોડાં વરસ પહેલાં કમરે મણકાની માળા અને ખાનગી ભાગ પાંદડાંથી ઢાંકી નવઆ ફરતા હતા. સન ૧૮૭૧ માં અંગ્રેજ અમલદારે લુગડાંના કડકા આપી બોધ કર્યો હતો, તે તેમણે પ્રેમપૂર્વક સ્વીકાર્યો હતો.

પ્ર૦ હિમાલયની અનાર્ય જાતો વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ તેઓ હિમાલયના ઢાળના પ્રદેશના નાકાઓમાં રહેછે. તેઓ વિક્રાળ કાળા અને ઠીંગણા છે. તેમજ આળસુ પણ છે, અને જ્યારે ખાવાનું નથી મળતું ત્યારે લૂટફાટ કરેછે. એ લોકની બોલીમાં અંતર જાણવાનું માપ નથી. પણ પાન તમાકુ ખાધાના વખતથી માપ ગણેછે. એ લોકને પોલીસ વીગેરેનું કામ સોંપી ઉદ્યોગી કર્યા છે.—આસામમાં અકસ નામે એક જાતની બે ટોળીઓ "હજાર ચુલાને ખાનાર" "કપાસના ખેતરમાં સંતાઈ રહેનાર ચોર" એ નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ સંતાલલોક વિશે શું જાણોછો?

ઉ૦ નીચલા બંગાળમાં ગંગાના પ્રદેશને શીમાડે આવેલા ડુંગરોમાં, આ લોકની દશ લાખ માણસની વસ્તી છે. તેઓ હળનો ઉપયોગ કરી, સ્થાઈ વશી, ખેતી સારી કરવી શીખ્યા છે. ગામનો વહીવટ પટેલથી રાખેછે, વળી તેઓમાં છોકરાંના અમલદાર જૂદા હોયછે; તેઓ ન્યાતીભેદ જાણતા નથી, પરંતુ ઉજાણી કે શિકારમાં સૌ સાથે જાયછે. એ લોકનું જાતીબંધન એવું જબરૂં છે કે હલકો ગુન્હો કરનારને ઉજાણી કે દંડ લેઈ માફી આપે, પણ ભારે ગુન્હો કરનારને તો જંગલમાંજ હાંકી કાઢેછે. વળી તેઓ બાળલગ્ન કરતા નથી પણ પંદર કે સત્તર વર્ષની ઉમરે પરણેછે. લગ્નમાં કંન્યા તરફનાં સગાં દીકરીનો સંબંધ તૂટવા બાબત અંગારાને સાંબેલાથી ખાંડી ઓલવી નાંખે છે. તેઓ મુડદાંને ઢીંઆ સહીત બાળેછે, અને તેના માથાની ખોપરીના ત્રણ કડકા કરી, પવીત્ર માનેલી દામોદરા નદીમાં ફેંકી દેછે. તેઓ ભૂત, પ્રેત, જોગણી આદિક અસુરદેવને બકરા, કુકડા વીગેરેનો ભોગ આપેછે; વળી તેઓ એમ જાણેછે કે ભૂતોનો વાસ ઝાડોમાં હોયછે, તેથી તેના આસપાસ નાચેછે.

પ્ર૦ સંતાલલોક વિષે ઇતિહાસિક બનાવ શું બનેલો છે ?

ઉ૦ ગયા સૈકાના અંતની લગભગ તેઓ પાસેના દેશો લૂટી ગુજારો કરતા, પણ બ્રિટિશ અમલ નીચે શાંત ખેડૂત થઇ ઠરી ઠામ બેઠા છે. નીચલા પ્રદેશના બાજખોર વેપારીઓએ તે લોકને ખેતીવાડીના પાકના સંબંધમાં, અને લેણું વસુલ કરવામાં ઘણું સતાવ્યા હતા. તેથી ત્રણ ગામના લોક સંપ કરી સને ૧૮૪૮ ની સાલમાં નાશી ગયા, અને સને ૧૮૫૫ માં ૩૦૦૦૦ સંતાલો તીર કામઠાં સહીત પોતાની હાલત ગવરનર જનરલને જાહેર કરવા કલકત્તે આવવા નીકળ્યા. માર્ગમાં ભૂખમરાના દુઃખે ચોરીઓ કરી તેથી તેમને પોલીસે અટકાવ્યા; આ બાબત તેઓએ ભારે ધાંધળ, કરી, બંડખોર બન્યા. એ ફીતુરનો બંદોબસ્ત કરી, અંગ્રેજ સરકારે તેમના ઉપર સાદી રાજનીતિ અમલમાં આણી.

પ્ર૦ કંધલોક વિષે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ લોક ઓરિસાના કાંઠાના પહાડોમાં રહેછે. તેમની સંખ્યા દશ લાખ માણસની છે. તેઓ રાજવહીવટ કરવા સારૂ દરેક જમાતના વડીલને અધીકાર આપેછે. જો તે નલાયક હોય તો કાકા કે નહાનાભાઇને નીમે છે. એ લોકમાં ખૂનનું વેર ખૂનથીજ લેવાનો રીવાજ હતો પણ અનાજ અગર પશુ આપી મરનારના કુટૂંબનું મન મનાવે તો વેર લેતા નથી. અને ચોરેલો માલ પાછો અપાવે છે, જે બે વાર ચોરી કરે તેને નાતબહર મૂકતા. વાંધા પતાવવા માટે ધીજ કરાવતા હતા. કોઈ અપુત્રવાન મરી જાય તો તેની જમીન વડીલો વહેંચી લેતા હતા. વળી ખેતીનું કામ જમીનમાં જ્યાં સુધી કસ રહે ત્યાં સુધી એક ઠેકાણે રહી કરેછે. તેમનો લગ્ન વ્યવહાર, ઉજાણી કે જમણવારમાંથી કન્યાનું હરણ કરીને કરવાનો છે. વર કરતાં કંન્યા મોટી રાખેછે, તેથી સ્ત્રીઓની સત્તા તેમનામાં વધારે હોયછે. ખેતી અને યુદ્ધ એ બે ધંધો કરનારા ફક્ત ઉત્તમ ગણાય છે, બાકીના વણકર, લુહાર, કુંભાર, ભરવાડ, કલાલ, વીગેરેનો ધંધો કરનારા પતીત

ગણાય છે. તેઓ ભૂદેવને ઘણો માનેછે, અને એનીના વાવેતર તથા કાપણીના વખતે નરમેધ કરેછે. તે કરવામાં બ્રાહ્મણ કે કંધ શીવાયનો માણસ પૈશા આપી લાવેછે. અને તેને હોમતી વખતે કહેછે કે અમે પૈશા આપી લાવેલા છીએ માટે અમને પાપ નથી. તેનું લોહી અને માંસ વહેંચી લઈ પોતાનાં ખેતરોમાં નાંખે છે. સન ૧૮૨૫ માં આ લોક અંગ્રેજી રાજને તાબે થયા ત્યારથી જંગલી રીતો ઓછી થતી ચાલી છે.

પ્ર૦ અનાર્ય લોકનાં સામાન્ય લક્ષણ કયાં કયાં છે?

ઉ૦ તેઓ સાચા, નિમકહલાલ, અને માયાળુ માલમ પડેછે. તથા બહાદૂર સિપાઈ થવાના તેઓનામાં ગુણછે. બ્રિટિશરાજને દક્ષિણહિંદ જીતી આપવામાં મદ્રાસઇલાકાના અનાર્ય સિપાઇઓએ શૂરાતન બતાવ્યું છે. તેમજ પ્લાસીની લડાઇમાં પણ બતાવ્યું હતું. બહાદુર ગુરખાઓ પણ હિમાલયની એક અનાર્ય જાત છે.

प्रकरण ४ थुं.

हिंदमां आर्यलोक.

પ્ર૦ આર્યલોકનું સામાન્ય રહેઠાણ કયે ઠેકાણે જણાય છે ?

ઉ૦ મધ્ય એશિઆમાં.

પ્ર૦ મધ્ય એશિઆમાંથી આર્યલોક કયાં કયાં ગયા અને તેમણે શું કર્યું ?

ઉ૦ પશ્ચિમભણી જે શાખા ગઈ તેમાની એકે પારશીરાજ્ય સ્થાપ્યું. બીજીએ આથેન્સ અને સ્પાર્ટા વસાવી ને તે ગ્રીકપ્રજા બની. ત્રીજીએ ઇટાલીમાં સાતડુંગરી ઉપર રોમ શેહેર વાસ્યું. એ શાખાની એક ટૂકડીએ ઐતિહાસિક કાળની પૂર્વે સ્પેનમાં જઇ રૂપાની ખાણો ખોદી, ડાળીઓની હોડીમાં બેશી પ્રાચીન ઇંગ્લાંડમાં કોઈ આર્યશાખાએ કાર્નવાલમાં કલાઇની ખાણો ખોદી પૂર્વ ભણીની શાખા હિમાલયના ઘાટોને મારગે પંજાબમાં પેશી આખા હિંદમાં પસરી.

પ્ર૦ ઇન્ડો (આર્ય) જર્મનિક કુળમાં કઈ જાતો અવતરી છે ?

ઉ૦ જર્મનીક કૂળમાં બ્રાહ્મણ, રજપૂત અને અંગ્રેજ અવતર્યા છે.

પ્ર૦ મૂળ સ્થાનમાં આર્યલોકની અવસ્થા કેવી હતી ?

ઉ૦ તેમની ભાષાના શબ્દો ઉપરથી અનુમાન થાયછે કે તેઓ પોતાનાં ઢોરો સહીત ઘાસના અરણ્યમાં ભટકતા હતા. અનાજનો પાક પકવતા હતા. લોઢું તેમના જાણવામાં નહોતું, વળી લૂગડાં વણવાનો તથા શીવવાનો હુન્નર જાણતા હતા. અનાજ પકવી રાંધીને જમતા હતા.

પ્ર૦ ગ્રીક, રોમન, અંગ્રેજ, અને હિંદુ એમના પૂર્વજો ભેગા વસતા હતા તે શા ઉપરથી જણાય છે?

ઉ૦ તેમનાં સગાં સંબંધીનાં નામોના શબ્દો એક બીજાને ઘણા મળતા ઉચ્ચારના છે તેથી જેમકે. દુહિતા (ગુ)=ડોટર (અં)દીકરી વીડો=વિધવા વગેરે. વળી વેદના કેટલાએક દેવોનાં નામો પ્રોટેસ્ટાંટ અને રોમન કાથોલિકના પાદ્રીઓના દેવોનાં નામોને મળતાં હતાં.

પ્ર૦ હિંદમાં આવેલી આર્ય શાખાઓએ જે રસ્તે હિંદમાં પ્રવેશ કર્યો તેની હકીકત શા ઉપરથી માલમ પડેછે ?

ઉ૦ ખૈબર ઘાટની ઉત્તરે કાબુલમાં થઈ સિંધુ અને ગંગા તરફ અગ્નીકોણમાં જેમ જેમ તેઓ આવતા ગયા તેમ તેમ તે જગાઓની કુદરતનું વર્ણન અને સ્તુતી વેદમાં તેઓએ કરેલીછે, તે ઉપરથી.

પ્ર૦ આર્યલોક હિંદમાં આવ્યાનું વૃત્તાંત શેમાંથી માલમ પડેછે ?

ઉ૦ ઋગ્વેદ નામના કાવ્ય રૂપ પુસ્તકમાંથી.

પ્ર૦ એ ઋગ્વેદનું પુસ્તક ક્યારે બન્યું ?

ઉ૦ એ વિશે ઘણા મત છે. પણ વહેલામાં વહેલું પાંચ હજાર વર્ષ ઉપર બનેલું જણાય છે.

પ્ર૦ ઋગ્વેદ ઉપરથી આર્ય સ્થિતિ કેવી તરેહની જણાયછે ?

ઉ૦ સિંધુને કાંઠે વસેલા આર્યોમાં ઘણાં ગોત્ર હતાં. વખતે માંહોમાંહે લઢતા ને વખતે સંપ કરી અનાર્યોની સામા પણ થતા. તે વખત હાલના જેવી ન્યાતીઓ નહોતી. તેમના કુટુંબનો પીતા તેજ ગોર બનતો. ગોત્રના પીતાનું ને પુરોહિતનું કામ નાયક કરતો પણ

યજ્ઞ ક્રીઆઓ કરવાને નાયક કુશળ માણસને બનાવતા. રાજા લોક ઠરાવતા. તેમની સ્ત્રીઓ ઊંચ અવસ્થામાં હતી, સતી થવાનો ચાલ નહોતો. વેદના આર્યો જુદી જુદી કારીગરીનો ધંધો કરતા હતા, વખતે રથે કે ઘોડે ચઢી લઢતા; હળ વડે ખેતી કરતા, વળી પશુઓ તેજ તેમનું ધન હતું. ગોમાંસ ખાતા અને સોમવલ્લીનો દારૂ પીતા હતા. મુડદાંને બાળતા, અને હિંદના બીજા ભાગોમાં જતી વખત ગોર, બૈરાં છોકરાં, યોદ્ધા, અને ગોવાર હમેશાં પોતાના સાથે રાખતા હતા.

પ્ર૦ વેદમાં આર્યોએ કયા દેવોને મુખ્ય માનેલા છે ?

ઉ૦ સૃષ્ટીની મોટી શક્તિઓને તેઓએ દેવ માનેલા છે. જેમાં ઇંદ્ર અગ્નિ, વાયુ; ઉષા, અશ્વીન, સૂર્ય વીગેરે છે, એ રીતે સ્વર્ગ, પૃથ્વી, અને અંતરીક્ષ એ દરેકના ૧૧ અગીઆર પ્રકાશમાન દેવો ગણેલા છે.

વેદમાં એકજ ઇશ્વર કહેલો છે. તે વિષે તે વખતના લોકોનું શું સમજવું હતું ?

ઉ૦ જે વેળા તે લોકો પોતાના પ્રકાશમાન દેવોમાંના હરકોઇની સ્તુતી કરતા, તે વેળા બીજા દેવો છે ? એ વાત તેમના મનમાં નહોતી પણ નિયંતા પરમેશ્વર તેજ છે, એમ માની સ્તુતી કરતા હતા.

પ્ર૦ વેદ કેટલા છે તેમનાં નામ કહો?

ઉ૦ રૂગ્વેદ, યજુર્વેદ (એના બે ભાગ શુકલ યજુર્વેદ અને કૃષ્ણ યજુર્વેદ) સામવેદ, અને અથર્વવેદ.

પ્ર૦ વેદ શિવાય બીજા પ્રામાણીક ગ્રંથો કયા કયા છે ?

ઉ૦ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, સૂત્રો, ઉપનિષદ, અરણ્યક અને પુરાણો, એઓ અનુક્રમે એક પછી એક બનેલા ગ્રંથો છે.

પ્ર૦ સ્મૃતિ એટલે શું ?

ઉ૦ વેદની પેઠે સર્વ ઇશ્વર પ્રેરીત સાંભળેલું તે નથી પણ પાછળથી જેટલું સાંભરેલું તેટલું લખાએલું પુસ્તક.

પ્ર૦ પ્રાચીન આર્યલોકમાંથી ચાર નાતો શી રીતે થઇ ?

ઉ૦ (૧) જે કુળમાં વેદના મંત્રો રચાયલા કે પાઠ થએલા તે કુળોને રાજાઓએ યજ્ઞ કરવાનું કામ સોંપ્યું તે બ્રાહ્મણ થયા.

(૨) મુલક જીતવામાં જેઓએ બહાદૂરી કરી. જીતેલા બાગો

અનાર્ય જોડે જોડાની ઉપરીપણું રાખ્યું તે રજપૂત (ક્ષત્રી) થયા. (૩)જેઓ ખેડુત થઇને વશ્યા તેના જુના નામ ઉપરથી વૈશ્યથયા.

(૪) જીતાએલા અનાર્ય લોકો તે શુદ્ર કહેવાયા.

પ્રથમની ત્રણ જાતો દ્વીજને નામે ઓળખાય છે. અને શુદ્રોને ઘણી મહેનત ને ગંદાં કામ સોંપી તેમને નીચ ગણેલા છે.

પ્ર૦ ઉપરની ચાર જ્ઞાતીઓમાં બ્રાહ્મણોની વડાઈ કેમ સ્થાપન થઇ ?

ઉ૦ એ વડાઈ સ્થાપવાને બ્રાહ્મણોને ક્ષત્રીઓ જોડે ઘણી વાર ઝગડા થયા હતા. તો પણ બ્રાહ્મણોએ પોતાની વડાઈ ઈશ્વરદત્ત ઠોકી, અને જણાવ્યું કે બ્રહ્માના મૂખમાંથી બ્રાહ્મણ, બાહુમાંથી ક્ષત્રી, ઝાંઘમાંથી વૈશ્ય, અને પગમાંથી શુદ્ર નીકળ્યા છે; તેથી તે અનુક્રમે પોતાની શ્રેષ્ટતા સ્થાપી. અને તે સ્થપાએલી શ્રેષ્ટતા મનાવા માટે સંસારનો વૈભવ, તથા રાજ્યાધિકાર, અને રાજ્યચિન્હ ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવ્યો. વળી પોતાના જન્મારાના ચાર આશ્રમોનું દુઃખ વેઠીને પણ શ્રેષ્ટતા ચાલુ રાખી.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોના જન્મારાનાં ચાર આશ્રમ અને તેનાં કર્તવ્ય કયાં કયાં છે ?

ઉ **બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ**—જન્મથી જનોઈ દીધા સુધી બાલ્યાવસ્થા બાદ કરતાં કિશોર અને તરૂણાવસ્થાનો સમય તે. એ આશ્રમમાં ગુરૂની પાસે વેદાધ્યાયન કરવાનું છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ—એ આશ્રમમાં લગ્ન કરી ગૃહસ્થના ધર્મ બજાવવા તથા સંસારનું અનુભવી જ્ઞાન મેળવવાનું છે.

વાનપ્રસ્ત આશ્રમ—વનમાં કંદમૂળ અને ફળાદિના અહારથી નિર્વાહ કરી, ધર્મ સાધના કરવાની છે.

સન્યસ્ત—શરીરના સુખ દુખો અને બીજી ગરજોની દરકાર ન રાખતાં સંસારનો કેવળ ત્યાગ કરીને બ્રહ્મમાં ભળવા આશક્ત થવાનું છે. આ ચોથા આશ્રમમાં મુખ્ય એવા નીયમ પાળવાનાછે કે વગર માગે મળે તે ખાવું, સંસારની લાલચની માયામાં પડવું નહીં, એક દીવસ કરતાં વધારે એક સ્થળે રહેવું નહીં, મદ્ય તથા માંસ વર્જવું, સાદુ ભોજન જમવું. ઇંદ્રિય દમન કરવું, વીગ્રહમાં મન રોકવું નહીં. વીગેરે નિયમ ધારણ કરવા પડે છે.

પ્ર૦ ઇતિહાસના પૂર્વકાળના બ્રાહ્મણો, એ નિયમોને અનુસરીને પોતાની

એષ્ટ સત્તા સ્થાપન કરી તેનો ફાયદો હાલના બ્રાહ્મણો શો ભોગવેછે?

ઉ૦ આત્મ અભ્યાસી, ઇંદ્રિયજીત, અને મિતાહારના નિયમો પાળવાથી તેમની હાલની સંતતીની દેહાકૃતિ બીજી વર્ણો કરતાં જુદી પડેછે.—તેનો આ પ્રત્યક્ષ દાખલો છે કે ઘણી જાતના લોકોએ હિંદમાં સ્વારીઓ કર્યા છતાં, તથા ઘણાં રાજ્યોનો ઉદયાસ્ત થયા છતાં, અને ઘણા ધર્મોનું પ્રાબલ્ય થઈ ગયા છતાં પણ, ઇતિહાસનું પરોઢીઊ થયું ત્યારથી તે આજ સુધીમાં બ્રાહ્મણો પોતાનો અમલ શાંતપણે કરે છે. હાલ લોકો તેમને પુજેછે, બીજી પ્રજા કરતાં સર્વોત્તમ માને છે, અને તેઓ લોકોને વશ રાખે છે, આ તેમના પૂર્વજોના વેઠેલા દુઃખનું ફળ છે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોએ ધર્મ પાળવા તથા પળાવામાં શો ભેદ રાખ્યો છે?

ઉ૦ પાછળથી તેઓના સમજવામાં આવ્યું કે વેદના મંત્રોમાં લખાયલા પ્રકાશમાન દેવો એક આદિકારણ નથી પણ સર્વજ્ઞતામાં માન્ય થએલા છે—આ બાબતનો જાહેર અનાદર ન કરતાં બીજી જ્ઞાતીઓને તેમ માનવા દઈને પોતાની જ્ઞાતીમાં એક અદ્વૈત પરમેશ્વરનો બોધ કર્યો.

પ્ર૦ હિંદુ ધર્મની ત્રિપૂટીનાં ગુણ દર્શક ત્રણ દેવરૂપ કયાંછે?

ઉ૦ (૧) બ્રહ્મા, એ સૃષ્ટી ઉપજાવનાર.

(૨) વિષ્ણુ, એ સૃષ્ટીનું પાલણ કરનાર.

(૩) શીવ, સંહાર કરનાર અને ફરીને ઉત્પન્ન કરનાર.

પ્ર૦ દેવતા કોને કહેછે?

ઉ૦ શીવ અને વિષ્ણુનાં નર અને નારી રૂપે જુદાં જુદાં રૂપ તે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોએ ધર્મ વિદ્યાનાં પુસ્તકો રચ્યાં પછી બીજાં કયાં કયાં શાસ્ત્રો રચ્યાંછે?

ઉ૦ તત્વજ્ઞાન, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, વૈદ્યકશાસ્ત્ર, સંગીતશાસ્ત્ર, વીગેરે.

પ્ર૦ તત્વજ્ઞાનનાં શાસ્ત્ર કયાં કયાં ને કયારે રચાયાં છે?

ઉ૦ ષડદર્શન (જ્ઞાનનાંદર્પણ) એ ઈ૦ સ૦ પૈ૦ ૫૦૦ વર્ષ ઉપર રચાયાં અને તેમનું સંસ્કૃતમાં રચાયલું પાણિનીય વ્યાકરણ ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૫૦ ઉપર બન્યું.

પ્ર૦ સંસ્કૃત ઉપરથી બીજી કઈ ભાષાઓ થઇ?

ઉ૦ પ્રાકૃત, અને તે ઉપરથી હાલની હિંદી બોલીઓ નિકળી છે. પણ ગ્રંથોની ભાષા તો સંસ્કૃત કાયમ રહી.

પ્ર૦ ઈ૦ સ૦ પે૦ ૨૫૦ ઉપર હિંદમાં કેટલી જાતના અક્ષરો વપરાતા હતા ?

ઉ૦ બે જાતના મૂળાક્ષર વપરાતા હતા.

પ્ર૦ જ્યોતિષશાસ્ત્ર વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણોએ આકાશી પદાર્થોનું અવલોકન કરી સૌર વર્ષનો વર્તારો કર્યો હતો, પણ વરસના દીવસ ૩૬૦ ઠરાવ્યા હતા, અને દર વર્ષે સવાપાંચ દિવસનો ઘટાડો માલુમ પડ્યો, તેથી દર પાંચ વરસે એક અધિક માસ ઠરાવ્યો. તેમને ચંદ્રની કળાનું, ગ્રહોનું, અને રાશિનું જ્ઞાન હતું, વળી ઈ૦ સ૦ પે. ૩૨૭ માં ગ્રીકલોક આવ્યા તેમની પાસેથી પણ ખગોળ વિદ્યા વધારે શિખ્યા. બ્રાહ્મણોની ખગોળમાં પાંચ મતછે, તેમાંના એકનું નામ રોમક, (ગ્રીક) છે. પાછળથી બ્રાહ્મણો ગ્રીક કરતાં પણ ખગોળમાં ચઢીઆતા થયા. ઈ૦ સ૦ ૮૦૦ માં આરબોએ તેમના ગ્રંથોનો પોતાની ભાષામાં તરજુમો કર્યો. કે જે પછી યુરોપમાં ગયા.

પ્ર૦ તારાની ગણત્રી કોણે ને ક્યારે કરી ? ને તે કોણે સુધારી ?

ઉ૦ સન ૧૭૦૨ માં ફ્રેન્ચ ખગોળવેત્તા દીલાહેરે કરી, ને તેને ખગોળવેત્તા રાજાજયસિંહે સુધારી.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોની વૈદ્યક વિદ્યા વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ જેમ તેમણે યજ્ઞના દિવસો નક્કી કરવા સારૂં આકાશીપદાર્થોનો અભ્યાસ કર્યો હતો તેમ યજ્ઞોમાં જાનવરોના જૂદા જૂદા ભાગો જૂદા જૂદા દેવોને અર્પણ કરવા સારૂ શરીરચ્છેદક વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ મુડદાં ચીરવામાં છીત ગણતા નહોતા. અને પાટલા ઉપર માંસને બદલે મીણના થર કરી, તેને ડાળીઓ વડે છેદવાનું તે વખતના પોતાના શિષ્યોને શીખવતા હતા. તેમની પાસેથી એ વિદ્યા ગ્રીક લોક શીખ્યા. ને તેનો તરજુમો આરબોએ સન ૮૦૦ માં કર્યો. સતરમા સૈકા, સુધી યુરોપમાં વૈદ્યક વિદ્યાનો પાયો એજ ગ્રંથથી હતો.

પ્ર૦ ચરક વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ હીંદી વૈદ્ય હતો અને યુરોપમાંના ઘણાં પુસ્તકોમાં એનોં મત

પ્રમાણ કરેલો છે. વળી એ ઈશુખ્રિસ્તના પેહેલાં થઈ ગયો હોય એમ ધરાય છે.

પ્ર૦ વચલા વચનમાં વૈદ્યક વિદ્યાની પડતી થવાનાં કારણ શાં છે ?

ઉ૦ બોદ્ધ મતની પડતી થયા બાદ જે અર્વાચીન હિંદુ ધર્મ, સ્થાપન થયો તે સાથે લોહી અને મૃત પદાર્થોને અડવાની છીત બ્રાહ્મ- ણોએ વધારે ગણી તેથી, તથા બુદ્ધ મત પડી ભાગતાં ધર્માદા ઔષધશાળાઓ બંધ પડી તેથી, વળી મુસલમાની રાજ્યમાં મુસલમાની હકીમોનેજ આશ્રય મળવા લાગ્યો- તેથી, હિંદુ વૈ- દ્યક શાસ્ત્રની પૂરે પૂરી પડતી થઈ અને પરચુરણ જ્ઞાતીઓમાં જેવા તેવા સંસ્કૃત શ્લોકથી વસાણાની યાદીઓ, જાદુના છુમંત્ર અને ઊટવૈદાં માત્ર રહ્યાં. હાલમાં એ વિદ્યાનો સુધારો થતો જાય છે.

પ્ર૦ હિંદી સંગીતશાસ્ત્ર વિષે શું જાણોછો ?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ પૂ. ૪૦૦ માં સંગીતના સાત સૂર કલ્પાયા. તે ઇરાનમાં થઇ અર્બસ્તાનમાં ગયા, અને ત્યાંથી અગિયારમા સૈકામાં યુ- રોપમાં પણ દાખલ થયા પણ મુસલમાની રાજ્યમાં હિંદુસંગીત શાસ્ત્રની પડતી થઈ. યૂરોપી લોકને હિંદી સંગીત આનંદ આપતું નથી, તોપણ તે મનોરંજક છે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોનાં ધર્મશાસ્ત્ર એટલે કાયદાઓનાં પુસ્તકો કયાં કયાંછે?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૭૦૦ વર્ષ ઉપર રચાએલું ગુહ્ય સૂત્ર, પાંચસેં વર્ષ ઉપર બનેલી મનુસ્મૃતિ, અને ત્યાર પછી બનેલી યાજ્ઞવલક્યસ્મૃતિ. આ સ્મૃતિઓના આધારથી હીંદુઓનો હજુ પણ કારે વેહે- વાર ચાલેછે.

પ્ર૦ હીંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના કેટલા ભાગ કરેલા છે ?

ઉ૦ (૧) આચારાધ્યાય. (૨) વ્યવહારાધ્યાય.
(૩) પ્રાયશ્ચિતાધ્યાય. એવા ત્રણ.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોએ કવિતારૂપ પુસ્તકો કયાં રચ્યાંછે ?

ઉ૦ મહાભારત અને રામાયણ.

પ્ર૦ મહાભારત વિષે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એમાં *પાંડવ કોરવની વાતછે. હસ્તીનાપુરમાં પૂર્વે પાંડુને પાંચ દીકરા હતા તેઓ કાકાના દરબારમાં ઉછરી મોટા થયા. પણ કોરવ‡ (૧૦૦ ભાઇ) જોડે જુગાર રમતામાં રાજ્ય હારી ગયા અને સરત પ્રમાણે બાર વરસ વનવાસ તથા એક વર્ષ ગુપ્ત રેહેવું પડ્યું. વનવાસ કબૂલત પ્રમાણે પૂરો થવાથી કાકાના છોકરાઓ પાસે રાજ્ય માગ્યું, તે તેમણે આપ્યું નહીં તેથી તેઓ વચ્ચે પાણીપતના મેદાનમાં ૧૮ દીવસ સુધી મહા પ્રબળ યુદ્ધ થયું. તેમાં પાંડવોને કૃષ્ણની મદદ મળવાથી જીત્યા અને રાજ લીધું. (ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૨૦૦)

પ્ર૦ રામાયણની ટૂંકી હકીકત કહો?

ઉ૦ એમાં અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા દશરથના કુંવર રામ વીશેની હકીકત છે. અને તેમાં લંકાના રાજા અસુર રાવણે રામની સ્ત્રી સીતાનું પંચવટીમાંથી હરણ કર્યું હતું, તેથી રામે લંકા ઉપર ચઢાઈ કરી રાવણને મારી તેનું રાજ્ય તેના ભાઈ વિભિષણને આપ્યું. એ વાત મુખ્ય છે.

પ્ર૦ દશરથ રાજાને કેટલા છોકરા અને કઈ કઈ રાણીઓ હતી?

ઉ૦ ચાર. રામ, લક્ષમણ, ભરત, શત્રૂઘન. અને રાણીઓ કેકે, કોશલ્યા અને સુમીત્રા હતી, તેમાં કોશલ્યાના રામ ને લક્ષમણ.

પ્ર૦ રામ સીતા શી રીતે પરણ્યા ?

ઉ૦ જનક રાજાએ પોતાની દીકરીને પરણાવા માટે સ્વયંવર રચ્યો હતો, તેમાં રામે ધનુષ ભાંગ્યુ તેથી જનકે પોતાની છોકરી પરણાવી હતી.

પ્ર૦ રામાયણમાં રામને આશ્રય આપનાર કોણ હતું ?

ઉ૦ હનુમાન, વાલી, સુગ્રીવ વીગેરે.

પ્ર૦ સીતાની શોધ લેવા કોણ ગયું હતું ને ત્યાં તેણે શું કર્યું ?

---

*ચંદ્રવંશી ભરતકુળના પાંડુરાજાને કુંતાજીથી ઉત્પન્ન થએલા- ૧ ધર્મ, ૨ અર્જુન, ૩ નીકુળ, ૪ શેહેદેવ, ૫ ભીમ પુત્ર હતા, તેઓ દ્રૂપતી સાથે પરણ્યા હતા.

‡પાંડુના ભાઇ ધૃતરાષ્ટ્રના ૧૦૦ દીકરા.

ઉ૦ હનુમાન. અને તેણે લંકા બાળી.

પ્ર૦ રામાયણ અને મહા ભારત શિવાય વીરરસ કાવ્યો કયાં કયાં છે?

ઉ૦ રઘુવંશ, કુમારસંભવ, એ કાળીદાસનાં બનાવેલાં છે. તેમાં રઘુવંશમાં રઘુકુળના રાજાઓનું વર્ણન છે, અને કુમાર સંભવમાં કાર્તિકેયનું વર્ણન છે.

પ્ર૦ સંસ્કૃત નાટકોનાં પુસ્તક કયાં કયાં છે?

ઉ૦ શકુંતલા, મચ્છકટિકા, નળદમયંતી વીગેરે.

પ્ર૦ મહાકવી કાળીદાસ વિષે શું જાણોછો?

ઉ૦ એના સમય વિષે ઘણા મતો છે, પણ ઈ૦ સ૦ ૫૬ માં ઉજ્જયનમાં વિક્રમાદિત્યના દરબારમાં નવ રત્નોમાંનો એ એક હતો એમ કહેવાયછે.

પ્ર૦ શકુંતલા નાટકનો શું ભાવાર્થછે?

ઉ૦ કણ્વ રૂષીના આશ્રમની શકુંતલા દુષ્યંત રાજા જોડે ગાંધર્વ વિવાહથી પરણી પછી તેને પુત્ર થયો, પછી રાજાએ તેનો ત્યાગ કર્યો પણ પાછળથી તેની આપેલી વીંટી દેખાડવાથી તેને ભાન આવ્યું અને તેનો સ્વીકાર કરી પાસે રાખી.

પ્ર૦ મચ્છકટિકા નાટકમાં શી હકીકત છે?

ઉ૦ નિર અપરાધીનું ઉગરવું, અને અપરાધીનું સજા પામવું, તે ઉપર જૂનો વિષય નાટકરૂપે દશ અંકીછે.

પ્ર૦ નળદમયંતી નાટકનો શું ભાવાર્થ છે?

ઉ૦ નળરાજાએ જૂગાર રમી રાજ્ય ખોયું, તે વખત વનવાશ જતાં દમયંતી સાથે થઈ ત્યાં તેને કળિયુગે બહુ બહુ દુઃખ પાડ્યું. બંનેનો વિજોગ પડ્યો, પછી ઘણે વર્ષે બંનેનો મેળાપ થયો વીગેરે હકીકતનું કરૂણારસવાળુ નાટકછે.

પ્ર૦ ગીત ગોવીંદ પુસ્તક ક્યારે ને કોણે રચ્યું?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ ૧૨૦૦ ને સૂમારે જયદેવે રચ્યું.

પ્ર૦ સંસ્કૃત પશુ વાર્તાનું પુસ્તક કયું છે?

ઉ૦ પંચતંત્રનું (પંચોપાખ્યાન) એનો તરજુમો ઈ૦ સનના ૬ સૈકામાં ફારસી ભાષામાં થયો હતો, ત્યાંથી યુરોપમાં ગયું.

—

प्रकरण ५ मुं.

बुद्धधर्म इ. स. पू. ५४२ थी इ. स. १००० सुधी.

પ્ર० બુદ્ધમત કોણે ચલાવ્યો?

ઉ० ગૌતમ બુદ્ધ.

પ્ર० ગૌતમ બુદ્ધની ઉત્પત્તિ વિશે શું જાણોછો?

ઉ० એ કપિલ વસ્તુના રાજા સુદ્ધોદનનો કુવર હતો. અને એનું રાજ્ય કાશીની ઉત્તરે ૧૦૦ માઈલપર અને હિમાલયના શિખરોની નજર પહોંચે એટલામાં શકલોક ઉપર સુદ્ધોદન રાજા રાજ કરતો હતો.

પ્ર० ગૌતમબુદ્ધનાં આચરણ કેવાં હતાં?

ઉ० એણે બાલ્યાવસ્થા નિવૃત્તિમાં કાઢી. પણ તેના બાપને પોતાનો દીકરો પોતાના જેવો વીર બનેલો જોવાની ઈચ્છા હતી. પુખ્ત ઉમરનો થતાં બુદ્ધ બહાદૂર અને હથિઆર વાપરતાં ચતૂર માલમ પડ્યો. એણે સ્વયંવરમાંથી જયસાથે સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરી હતી. બાદ નિવૃત્તિના ધર્મ સંબંધી વિચારોને વિસારી દેઈ સંસાર માંડ્યો. દશ વરસ પછી તેની સ્ત્રીને છોકરો થયો તે, તથા બાપનું રાજ્ય, અને વહાલી સ્ત્રીને તજી વૈરાગ ધારણ કરી બુદ્ધ વનવાસ લીધો.

પ્ર० ગૌતમ બુદ્ધે પોતાનો મત શી રીતે પ્રવર્તાવ્યો?

ઉ० વૈરાગ્ય ધારણ કર્યા પછી થોડા વખત સુધી પાટણના બ્રાહ્મણ મુનીઓની કને અભ્યાસ કર્યો. અને દેહદમનથી આત્માની શાંતી થાયછે, એ વાતનો નિશ્ચય થયાથી ગયાજી પાસેના એક ધાડા વનમાં પાંચ શિષ્યો સાથે તપ આદર્યું. અહીં તેને ઘણી અડચણો નડ્યા પછી તેના મનમાં નિશ્ચય થયો કે દેહ દમન કરવાથી આત્માની મૂક્તિ નથી, પણ માણસ જાતને ઉત્તમ રીતે વર્તવાનો ઉપદેશ કરવામાં છે; એમ સમજાયાથી તે કામ આદર્યું.

પ્ર० ગૌતમ બુદ્ધે ઉપદેશનું કામ શી રીતે પાર પાડ્યું?

ઉ० મેલાં પીળાં લૂગડાં, બોડું માથું પાસે ફક્ત એક તૂમડું. આવી સ્થિતીમાં કાશીપાસેના મૃગવનમાં, બહાર, અયોધ્યા, અને વાલ્યપ્રાંતના જીલ્લાઓમાં બુદ્ધે સારી રીતે જાહેર ઉપદેશ કર્યો. અને ઘણા રાજા, રાણા, વેપારીઓ, કારીગરો, બ્રાહ્મણો, તપસ્વીઓ,

અછૂતો, શૂદ્રો, ઊંચી પદ્વીની સ્ત્રીઓ, તેમજ પોતાના બાપ, કુંવર એ સર્વને શીષ્યો કર્યા અને એની સ્ત્રી પણ બૌદ્ધ આરજા થઈ હતી.

પ્ર૦ બુદ્ધ ક્યારે અને કઈ જગાએ મરી ગયો ?

ઉ૦ પોતાની ઉમરનાં ૩૬ થી તે ૮૦ વર્ષ સુધી ઝાહેર ઉપદેશ કરી ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૪૩ માં એક વડના ઝાડની છાયામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બુદ્ધ મરતી વખતે શિષ્યોને શા શા ઉપદેશ કર્યા.

ઉ૦ તમે ઉમંગી, વિચારવંત, પવિત્ર, નીતિમાન, અને દ્દઢતા વાળા થજો. વળી દુનિઆં બેડીથી સજ્જડ બંધાએલી છે. અને જેમ વૈદ્ય રોગનું ઓષડ આપે છે, તેમ હું બોધથી મૂક્તિનું ઓષડ આપુંછું. વળી મારી શિક્ષા અવિકારી છે માટે ધ્યાનમાં રાખજો.

પ્ર૦ કર્મના નિયમ વિશે બુદ્ધનો શો મત હતો ?

ઉ૦ સર્વ માણસને મોક્ષનો હક સરખો ખુલ્લો છે, અને તે પોતાની કરણીથી થાય છે. ઇશ્વર અને માણસ વચ્ચે મધ્યસ્થ જોઇતો નથી. માણસની ઊંચી નીચી અવસ્થા તેના કર્મનું ફળછે. વીગેરે

પ્ર૦ આત્માના નિર્વાણ વિશે બુદ્ધનો શો મત છે?

ઉ૦ જીવતરમાં સત્માર્ગે વર્તવાથી નિર્વાણ પામે છે. (જન્મ મરણની પીડાથી છૂટી અખિલ આત્મામાં પોતાનો આત્મા ભેળી દેવો) મળવાનો હેતુ પાર પડે છે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોને બુદ્ધ જોડે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ (૧) યજ્ઞો બંધ પાડી તેને ઠેકાણે એક સંયમ, બીજુ મનુષ્યપર હેત, ત્રીજું ચેતન પ્રાણીના જીવને માન વીગેરે ફરજો બતાવી તે (૨) પરમેશ્વર અને માણસ વચ્ચે મધ્યસ્થ હોવાનો દાવો બ્રાહ્મણો ગુરૂ તરીકે રાખતા હતા તે દાવો રદ કર્યો તેથી.

પ્ર૦ બુદ્ધે પોતાનો મત ફેલાવા શી યોજનાઓ કરી ?

ઉ૦ સત્ય માર્ગે ચાલનારા પોતાના સાઠ શિષ્યોને એશિઆમાં મોકલ્યા, અને હિંદના દ્વિજો તથા અનાર્ય અને બધી પ્રજાઓમાં મફત ઉપદેશ કરવાને તેણે જતીઓનો પંથ સ્થાપ્યો.

પ્ર૦ બુદ્ધ મતની સભાઓ કેટલી અને ક્યાં ક્યાં થઈ ?

ઉ૦ (૧) બુદ્ધનો કાળ થયો (ઇ. સ. પૂ૦ ૫૪૩) તેજ વર્ષમાં તેના શિષ્યોએ ગુરૂનાં ઉપદેશક વચનો એકઠાં કરવા સારૂ પટણા પાસેની ગુફામાં પેહેલી સભા કરી.

(૨) ઇ. સ. પે૦ ૪૪૩ માં તે મતને વધારે અને ઓછા અનુસરનારા વચ્ચેના વાંધા પતાવવા માટે ૭૦૦ શિષ્યોની બીજી સભા મળી હતી.

(૩) ઇ. સ. પે. ૨૪૮ માં અશોકે ૧૦૦૦ વડીલો એકઠા કરી પટણામાં એક સભા ભરી, અને તેમાં પીળાં લુગડાં પેહેરી બુદ્ધને નામે ખોટો ઉપદેશ કરતા હતા, તે ખોટાર સુધારી નિર્ણય કર્યો.

(૪) ઇ. સ. ૪૦ને સુમારે સિથિઅન રાજા કનિસ્કના આશ્રા નીચે બુદ્ધ મતનાં પુસ્તકોનું પુનઃ સંશોધ કરવા માટે મળી હતી.

પ્ર૦ બુદ્ધ મતને કયા કયા રાજાઓએ આશ્રા આપેલોછે ?

ઉ૦ મગધ અથવા બહાર પ્રાંતના ચંદ્રગુપ્તના પૌત્ર અશોકે અને વાબ્ય હિંદના રાજા કનિસ્કે.

પ્ર૦ અશોકે બુદ્ધ મત વધારવાનાં શાંશાં પ્રયત્નો કર્યાં ?

ઉ૦ એણે ૬૪૦૦૦ ગોરજીઓને આશ્રય આપ્યો હતો. તથા ઘણા અપાશરા બંધાવ્યા, એ ખરચથી તેનું રાજ મઠ ભુમીના નામથી ઓળખાય છે. વળી બુદ્ધમતને રાજ્યધર્મ કર્યો. અને તે પારપાડવાને આગળ કહ્યા પ્રમાણે બુદ્ધ સભા ભરી, તેનાં જાહેરનામાં બહાર પાડ્યાં, દેખરેખ રાખવાને અધીકારી નીમ્યા, ઉપદેશ કરવા સારૂ સાધુઓ મોકલ્યા, બુદ્ધમત શાસ્ત્રનું સંશોધનં કરાવ્યું. લોકોપયોગી રસ્તા ઉપર કૂવા ખોદાવ્યા; ઝાડ રોપાવ્યાં, માણસને માટે ધર્મશાળા અને જનાવરોને માટે પાંજરાપોળો કરાવી, લોકોની રેહેણી અને નીતિ ઉપર તપાસ રાખવા અમલદારો નીમ્યા. એ રીતે તમામ સ્વરાજ્ય અને પરરાજ્યની રૈયતને તરવારથી નહીં, પણ પ્રબોધથી વશ કરી ધર્મ બદલાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આથી દક્ષિણ એશિઆનો બુદ્ધમાર્ગ વાસ્તવિક જોતાં અશોકના વખતથી જણાયછે, વળી તેણે એ મતનાં માગધી ભાષાનાં પુસ્તકોનો (શાસ્ત્રના પાઠોનો) સંગ્રહ કર્યો.

પ્ર૦ કનિસ્કે બુદ્ધ ધર્મને ફેલાવવાનો શો પ્રયત્ન કર્યો ?

ઉ૦ એના વખતમાં પાછળ જણાવેલી બુદ્ધની ચોથી સભા મળી હતી, એણે ધર્મ પુસ્તકોનું પુનઃ શોધન કર્યું, અને આખા એશિઆમાં ધર્મ પ્રસારકો મોકલ્યા. તેથી ચીનનો એ રાજ્યધર્મ થયો

અને તિબેટથી તે જાપાન સુધી અને એશિઆના પશ્ચિમ દેશોમાં પણ ફેલાયો.

પ્ર૦ ગૌતમ બુદ્ધના અસ્તિત્વનો ઇનકાર કેવી રીતે કર્યોછે ?

ઉ૦ કેટલાક પંડીતોનું કહેવું એવુંછે કે બુદ્ધમત માત્ર કપિલના સાંખ્ય મતને આધારે છે, માટે કપિલ વસ્તુ એટલે કપિલનો વાસ એ લાક્ષણીક અર્થ છે. વળી કપિલ મતમાં માયા કે ભ્રાંતી વાદછે, તે ઉપરથી બુદ્ધની માનું નામ માયાદેવી ઠરાવ્યું હશે; વળી બુદ્ધ શબ્દનો અર્થ જ્ઞાની થાયછે, આ રીતે અસ્તિત્વનો ઇનકાર કરેછે.

પ્ર૦ બુદ્ધમત અને બ્રાહ્મણ ધર્મની હયાતીનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ અરવાચીન હીંદુધર્મ એ બેનું સંયુક્ત ફળ છે.

પ્ર૦ શીલાદિત્ય કોણ હતો?

ઉ૦ ઇ. સ. ૬૩૦ને સુમારે ઉત્તરહીંદનો બુદ્ધધર્મિ રાજા હતો.

પ્ર૦ એણે પોતાની કારકીર્દિમાં શાં શાં કામ કર્યાં.

ઉ૦ એણે ઈ. સ. ૬૩૪માં એક સભા ભરી હતી કે જેમાં બુદ્ધ અને બ્રાહ્મણ બંને ધર્મવાળા હતા. તેઓ પાસે સામસામે ધર્મવાદ કરાવ્યો હતો. અને છેલ્લે તેમાં બુદ્ધનિ પ્રતિમા, પછી સૂર્યની અને છેલ્લે શીવની મૂર્તિ અનુક્રમે સ્થાપન કરી. વળી કનિસ્કના ઉત્તર ગ્રંથ, અને અશોકના દક્ષિણ ગ્રંથને માનનારાઓનો સંવાદ કરાવ્યો હતો.

તે દર પાંચ વર્ષે પોતાના રાજની ઉપજ, તથા મેહેલની દોલતનો ખજાનો અલ્લાહબાદ પાસે જાતીભેદ નહીં ગણતાં ખેરાત કરતો હતો. વળી ઓછવને છેલ્લે દહાડે પોતાનાં વસ્ત્રાભુષણ પણ પાસેનાઓને આપી દેઇ, બુદ્ધની માફક ભીખારી જેવાં ચીથરાં પહેરતો. એવી રીતે બુદ્ધના ત્યાગને સંભારતો.

પ્ર૦ બુદ્ધમાર્ગીઓનું વિશાળ વિદ્યા સ્થાપન કયું હતું, અને તે વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ નલંદનો અપાશરો કે જ્યાં બુદ્ધમતની ૧૮ શાખાઓના ૧૦૦૦૦ જતીઓ, અને નવા શિષ્યો ધર્મવિદ્યા, તત્વજ્ઞાન, કાયદા, અને

વૈદ્યકવિદ્યા શિખતા તથા ભક્તિ કરતા હતા. અને તેનું ખરચ રાજ ઉદારતા વડે ચાલતું હતું,

પ્ર૦ જૂદે જૂદે વખતે બુદ્ધમતે કયા કયા દેશોમાં પોતાની આણ વ-ર્તાવી, અને હાલ તે કેવી સ્થિતીમાં છે ?

ઉ૦ અફગાનીસ્તાન, નેપાળ, પૂર્વ તુર્કસ્તાન, તિબેટ, માંગોલિઆ, માં-ચુરિઆ, ચીન, જપાન, પૂર્વ આર્કિપેલગો, શિઆમ, બ્રહ્મદેશ, સિંહલદ્વીપ, અને હિંદમાં પ્રવર્તાવ્યો હતો. હાલ પૃથ્વી ઉપર ખ્રિ-સ્તી, મુસલમાન, અને બુદ્ધ એ ત્રણ મોટા ધર્મો છે, તેમાંપણ બુદ્ધમત માનનારા ૫૯ ક્રોડ માણસ છે.

પ્ર૦ હાલ હિંદમાં બુદ્ધમતને અનુસરીને કયો ધર્મ ચાલેછે ?

ઉ૦ જૈન મત.

પ્ર૦ હિંદના જૈન મત વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ હાલ હિંદમાં એ મત માનનારા પાંચ લાખ માણસ છે. તેઓ યજ્ઞનો અનાદર કરેછે. કઠણ નીતિ પાળે છે. જીવહીંસા કરતા નથી. તેઓ વખતના ભુત, વર્તમાન, અને ભવિષ્ય યુગો માનેછે અને તે દરેક યુગના ૨૪ ચોવીશ તિર્થંકર માને છે. તેમનાં દેરાં-ઓમાં સંતમંડળની મોટા કદની પ્રતિમાઓ રાખે છે, અને જાત્રાનાં સ્થળો, વૃક્ષવાળા પર્વતો અને ગુફાઓમાં પસંદ કરેલાં છે. દયા અને દાન એ તેમના મુખ્ય ગુણો છે.

प्रकरण ६ ठुं.

हिंदमां ग्रीक लोक इ. स. पे ३२७ थी इ.स. १६१ सुधी.

પ્ર૦ હિંદના પરદેશી સાથેનો ઇતિહાસ ક્યારથી શીરૂ થાયછે ?

ઉ૦ ઇ. સ. પે. ૩૨૭માં ગ્રીક લોકોએ હીંદ ઉપર સ્વારીઓ કરી ત્યારથી.

પ્ર૦ ત્યાર પેહેલાં કયા કયા પુરૂષોએ ક્યારે ક્યારે હિંદનું કાંઇક ગ્નાન પરદેશીઓને સુચવેલું છે ?

ઉ૦ (૧) હોમર. (૨) ગ્રીક ઇતિહાસ કર્તા હેકાતેઓસ, (ઇ૦ સ૦ પે.

૪૪૯ થી ૪૮૯ માં) (૩) હેરોડોટસ (ઈ૦ સ૦ પે. ૪૫૦ માં) (૪) કતેશીઅન (ઈ૦ સ૦ પે. ૪૦૧ માં)

પ્ર૦ હિંદમાં ગ્રીક રાજા સિકંદર આવ્યો તેનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ પે. ૩૨૭ માં સિંધુ નદી ઓળંગી તાકસીલીઝ, પ્રાંતમાં થઈ ઝેલમને કાંઠે આવ્યો. ત્યાં તેની સામો પંજાબનો રાજા પોરસ લડ્યો, તેમાં પોરસનો છોકરો પડ્યો, અને રાજા જખમી થયો; છેલ્લે તેના હાથીએ દગો દેવાથી નાઠો. સિકંદરે એને ખંડીઓ બનાવી તેનું પોતાનું રાજ સોંપ્યું. અને જીતાએલા ભાગ ઉપર પોતાના વહાલા ઘોડાની યાદગીરી માટે બુકેફલા શેહેર વસાવ્યું. તથા ઝેલમની પૂર્વે નિકાયા વસાવ્યું. ત્યાંથી પોતે અમૃતસર આગળ થઈને જતાં વાટમાં સંગળ આગળ કાથેઆઈ લોકો જોડે લડ્યો. અને બિઆસ નદી ઉપર છાવણી કરી. ત્યાંથી આગળ ગંગા તરફ જવાનો વિચાર કર્યો પણ ઉનાળાની હરકતોથી જવાયું નહીં. તેથી પાછો વળી ઝેલમ નદીમાં જળમાર્ગે ૮૦૦ માણસ સિંધમાં મોકલ્યાં, અને બાકીનું લશ્કર કાંઠે કાંઠે પોતે લેઈ સિંધમાં ગયો. ત્યાં મુલ્તાનના માલ્લી લોક જોડે લડાઈ થઈ, તેમાં સખ્ત ઘા ખાધા. આગળ ચાલતાં સિકંદ્રિઆ વસાવ્યું, અને ત્યાં કેટલુંક ગઢરક્ષક લશ્કર મૂકી સિંધની દક્ષિણમાં ગયો, ત્યાં હૈદ્રાબાદ વસાવ્યું. આ જગોએથી લશ્કરનો એક ભાગ ઇરાની અખાતને રસ્તે મોકલ્યો, અને બાકીની ફોજ પોતે લેઈ, ઇરાનને રસ્તે સુસા શેહેરમાં ગયો; અને ઘણું દુઃખ વેઠી ઈ૦ સ૦ પે. ૩૨૫ માં ત્યાં પહોંચ્યો.

પ્ર૦ હિંદ ઉપર સિકંદરની સ્વારી કરવાની શો નેમ હતો.

ઉ૦ સિંધ અને પંજાબ ઉપર સ્વારી કરી તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે શેહેરો વસાવ્યાં, થાણાં બેસાડ્યાં, અને ત્યાંના અધિપતીઓ સાથે સંબંધના કરાર કરયા એ વીગેરે હકીકતો ઉપરથી એમ જણાયછે કે, ફરી તેને પાછાં આવવાની આશા હતી. તેની સેનાનો ઘણો ભાગ બાકત્રીયામાં રહ્યો. ઈ૦ સ૦ પે. ૩૨૩ માં બાબિલન શેહેરમાં તેનો કાળ થયો તેથી તે મતલબ પાર પડી નહીં.

પ્ર૦ સિકંદરના મુઆ પછી તેના રાજની શી અવસ્થા થઈ ?

ઉ૦ તેના રાજના ચાર ભાગ પડયા. તેમાં સિરિઆનું રાજ્ય સ્થાપનાર સેલ્યુકસના હાથમાં બાકૂત્રિઆ અને હિંદ આવ્યાં.

પ્ર૦ સિકંદરના રાજની વહેંચણ થતી વખતે હિંદમાં નવી સત્તા કોણે સ્થાપી?

ઉ૦ ચંદ્રગુપ્તે.

પ્ર૦ ચંદ્રગુપ્તવિશે શું જાણો છો?

ઉ૦ જ્યારે સિકંદરનો મૂકામ સિંધમાં હતો, ત્યારે પોતાની સત્તા સ્થાપવાને અથવા સમોવડીઆનો નાશ કરવાને જે સાહસીક પુરૂશો યુક્તિઓ કરતા હતા તેમાંનો એક ચંદ્રગુપ્ત હતો. એ ગંગાના પ્રદેશમાંથી દેશવટો પામેલો પુરૂશ હતો. એણે ગ્રીકોની મદદ માગી, પણ તેમાં નિષ્ફળ થયો, તેવામાં મગધ એટલે બહાર પ્રાંતનો નંદવંશનો રાજા મરી ગયો, એટલે કેટલાક લૂટારૂઓની મદદથી પાટલી પુત્ર એટલે હાલનું પટના રાજધાની કબજે કરી ગંગાના પ્રદેશમાં પોતાની સત્તા સ્થાપન કરી. એ વખતે સેલ્યુકસ સિરિઆનું રાજ સંભાળવામાં ગુંથાએલો હોવાથી એને ઉત્તર હિંદની બાદશાહી ઉભી કરવાની તક મળી. એણે પોતાની રાજની સિમા સેલ્યુકસના હિંદના રાજની સિમાની અડોઅડ લાવી મેલી. કાબૂલની ખીણનો અને પંજાબનો મૂલક સેલ્યુકસ પાસેથી વેચાતો લીધો. આ હિંદી મહારાજા સેલ્યુકસની દીકરી સાથે પરણ્યો હતો. અને એના દરબારમાં ગ્રીક એલચી પણ રહ્યો હતો.

પ્ર૦ મેગાસ્થેનેસે હિંદનો શો હેવાલ આપ્યો છે?

ઉ૦ ઇ૦ સ૦ પૂ. ૩૦૦ થી ૧૭૦૦ સુધીમાં યૂરોપીઅનોને હિંદ વિશેના મળેલા એહવાલોમાંથી ગ્રીક એલચી મેગાસ્થનેસે લખેલો હેવાલ સર્વોત્તમ છે. એ લખે છે કે ચાર જાતીને ઠેકાણે (ખેડુત, ભરવાડ, કારીગરી, લડવૈયા, ચોકશી કરનાર, રાજમંત્રી, અને તત્વજ્ઞાની) સાત છે. (આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે) બ્રાહ્મણોના ચાર આશ્રમ વર્ણવેલા છે. બ્રાહ્મણ અને શ્રમણમાં ભેદ જણાવ્યો છે. ગુલામગીરીનો અભાવ છે; સ્ત્રીઓનું પતિવ્રતાપણું અને પુરૂષોની બહાદૂરી આશ્ચર્યકારક છે, બારણે તાળાં વાસવાની

જરૂર નહોતી, કોઈ હિંદી જૂઠું બોલતું નહોતું. નીશો કરતા નહીં, ઉદ્યોગી, ઉત્તમ ખેડૂતો અને હુન્નરમાં ચતુર હતા. સરકાર દરબારે ચઢતા નહી. રાજ્યરિવાજ મનુસ્મૃતિ પ્રમાણે ચાલતો હતો, તે વખતે ૧૧૮ રાજ્ય હતાં, પ્રત્યેક ગામ સ્થાનિક સ્વરાજ તરીકે ભાસ્યું. વીગેરે હિંદનો હેવાલ લખ્યો છે.

પ્ર૦ સિકંદર પછી હિંદ ઉપર ગ્રીક સ્વારીઓ થએલી છે ?

ઉ૦ હા. સેલ્યુકસના પૌત્ર આન્તિઓખસે ઈ૦ સ૦ પે. ૨૫૬ માં ચંદ્રગુપ્તના પૌત્ર અશોક જોડે કરાર કર્યો હતો. ત્યારપછી સો વર્ષ (ઈ૦ સ૦ પે. ૧૮૧ થી ૧૬૧) સુધીમાં બાક્ત્રિઆના ગ્રીકોએ અયોધ્યા, મથુરા, પંજાબ અને સીંધમાં સ્વારીઓ કરી હતી પણ તેનું પરિણામ જાણવા જેવું થયું નથી.

પ્ર૦ ગ્રીક લોક હિંદમાં આવી ગયા તેની એંધાણીઓ હિંદમાં રહેલીછે ?

ઉ૦ હા. કોતરણીકામ અને ખગોળવિદ્યા, તેમાં બૌદ્ધનાં પૂતળાં અને પૂરાતની હિંદુ દેવળોમાં કોતરણી અને નકશી ગ્રીકોના આવવાની છે.

प्रकरण ७ मुं.

सीथीअन लोकनी स्वारीओ इ. स. पे. १०० थी इ. स. ५०० सुधी.

પ્ર૦ હિંદમાં ગ્રીક સ્વારીઓ બંધ પડ્યા પછી કયા પરદેશી લોકોએ ચઢાઇઓ કરેલી છે ?

ઉ૦ ઈ. સ. પે. ૩૦૦૦ વર્ષ ઉપર મધ્ય એશિઆમાંથી, આર્યલોક આવેલા તેના મૂળસ્થાનના પૂર્વ ભાગમાં રહેનારા સીથીઅન લોકે ઈ૦ સ૦ પે૦ ૨૦૦ માં સ્વારી કરી.

પ્ર૦ હિંદ શિવાય કયે ઠેકાણે શક લોકોએ ચઢાઇઓ કરેલી છે ?

ઉ૦ પૂર્વ તરફ ચીન ઉપર, આ વખતથી હિંદનો ચીન સાથે સંબંધ જોડાયો છે.

પ્ર૦ શક લોકની હિંદ ઉપર કરેલી સ્વારીઓનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૦૦ માં કરેલી શક લોકની ચઢાઇઓનું બળ પૂર

જોરમાં હતું, પણ ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે જંગીસખાં, અને તમુર જેવા નાયકોની સરદારી નીચે ઉત્તર હિંદમાં ઘણો વિનાશ થયો. અને અંતે તેનું પરિણામ એ થયું, કે મુગલાઇ રાજની સ્થાપના થઇ.

પ્ર૦ હિંદમાં શક લોકોએ કયાં કયાં રાજ્ય સ્થાપ્યાં?

ઉ૦ (૧) હિમાલયની વાવ્યકોણમાં આવેલું બાકત્રિઆ (ગ્રીકનું રાજ) તેમણે જીત્યું.

(૨) થોડા વખત પછી પંજાબનું બાકત્રિઅન ગ્રીક લીધું.

(૩) કાસ્મિરમાં બળવાન રાજ્ય સ્થાપ્યું, તે કુળમાં કનિસ્ક રાજા થયો (એની હકીકત પાછળ આવી ગઇછે) પ્રશ્નમાં જુઓ.

પ્ર૦ હીંદમાં હાલ શક જાતની પ્રજા કઈ મનાય છે?

ઉ૦ પ્રથમ શકજાતો આવી તેમાં ગેટે ને દાહે બે મુખ્ય ટોળીઓ હતી તે ઉપરથી હાલ પંજાબમાં જાટ અને ઘે ઓલાદ છે એમ મનાય છે.

પ્ર૦ શક લોકને હીંદમાંથી હાંકી કાઢવા હીંદના કયા કયા રાજાઓએ પ્રયત્ન કર્યો હતો?

ઉ૦ વિક્રમાદિત્ય, અને શાલીવાહન.

પ્ર૦ વિક્રમાદિત્ય વિષે શું જાણોછો?

ઉ૦ એ પરમાર કુળનો રજપૂત રાજા ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૬ માં ઉજ્જનમાં રાજ કરતો હતો. એ શક લોકનો અરિ એટલે શત્રુ, એ ઉપરથી વિક્રમ શકારી રાજા કહેવાયો છે. એ પરદુઃખ ભંજન અને ચક્રવર્તિ મહારાજા હતો. એના દરબારમાં નવરત્નો હતાં તેમાંનો એક કાળીદાસ પંડિત હતો, કે જેણે ઘણાં સંસ્કૃત પુસ્તકો બનાવ્યાં છે. એ મહા સૂર અને વિદ્વાન રાજા હતો; આ વિક્રમ શક લોકનાં ધાડાંથી દેશનો બચાવ કરવામાં, તેમજ વિદ્વાનોને આશ્રય આપવામાં, અને રૈયત ઉપર રૂડી રીતે રાજ ચલાવવામાં મહાન ગણાએલો છે, તેથી એના નામની ખાતર લોકો તેના સંવત ગણવા લાગ્યા.

પ્ર૦ શાલિવાહન વિષે શું જાણોછો?

ઉ૦ એ પૈઠણના કુમારનો છોકરો હતો, પણ બુદ્ધિબળે રાજ્ય સંપાદન કર્યું, એ ઇ૦ સ૦ ૭૮ માં થઈ ગયો. વિક્રમ પછી આશરે સો વર્ષે શક લોકનાં ધાડાંની સામે લડવામાં એણે શૂરાતન બતાવ્યું હતું, તે ઉપરથી તેના માનની ખાતર લોકો શક ગણવા લાગ્યા છે, હાલ પણ ઉત્તર હિંદમાં તેનો શક ચાલેછે. અને તેનું વર્ષ ચૈત્રમાસથી શીરૂ થાયછે.

પ્ર૦ વિક્રમ અને શાલિવાહન શીવાય શક લોકની સામા કયા કયા રાજા થયા છે ?

ઉ૦ (૧) મુંબાઇની વાવ્યકોણમાં ઇ૦ સ૦ ૯૦ થી ૨૩૫ સુધી થએલા શાહકુળના રાજાઓ.

(૨) અયોધ્યા અને ઉત્તર હીંદમાં ઇ૦ સ૦ ૩૧૯ થી ૪૭૦ સુધીમાં થઇ ગએલા ગુપ્ત કુળના રાજાઓ.

(૩) ઇ૦ સ૦ ૪૮૦ થી ૭૨૨ સુધીના વલ્લભીકુળના રાજાઓ.

પ્ર૦ હિઓએનથ્સાંગ કોણ હતો ?

ઉ૦ એ એક ચીનાઇ જાત્રાળુ હતો અને એણે ઇ૦ સ૦ ૬૩૦ થી ૪૦ સુધીનો હિંદમાં આવી વલ્લભી રાજનો હેવાલ લખી ગયોછે.

—***—

प्रकरण ८ मुं.

हिंदुमतना वृद्धि इ. स. ७०० थी १५०० सुधी.

પ્ર૦ હાલની હિંદી પ્રજા કઈ કઈ મૂળ જાતોથી થએલી છે ?

ઉ૦ (૧) અનાર્ય (અનાડી) (૨) આર્ય. (૩) શક કે તાર્તરી. આ ત્રણ મૂળ જાતોથી થએલી છે.

પ્ર૦ આર્ય અને અનાર્ય એ બેની અવસ્થાનો મુકાબલો કરો ?

ઉ૦ અનાર્યો શિકાર ઉપર ગુજરાન ચલાવતા હતા, બે કે વધારે ભાઇઓ વચ્ચે એક સ્ત્રી પરણતા હતા, વારસો બેનના છોકરાને આપતા અને અસુરદેવને પૂજતા હતા તથા તેમને પશુ માણસાદિનો ભોગ આપતા, એ તેમનો ધર્મ હતો.

આર્યો જમીન ખેડી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા, સ્ત્રીનો પતી

એકજ રાજતા, કૂળાચારને વારસોના હક લગભગ હાલના જેવાજ હતા, દેવી દેવોને પૂજતા હતા એ તેમનો ધર્મ હતો.

પ્ર૦ ઇ. સ. ૧૨૬ થી ઇ. સ. ૪૦૦ સુધીમાં આવેલા શક લોકની અવસ્થા કેવી હતી.

ઉ૦ તેઓ અનાર્યોની માફક શિકારપર ગુજરો કરતા, તેમજ આર્યોની માફક ખેતીવાડીનું કામ પણ કરતા હતા. પણ બીજી કેટલીક બાબતમાં એ બે જાતોની વચ્ચેની ગોટાળીઆ અવસ્થામાં હતા તોપણ યુદ્ધમાં કુશળ હતા.

પ્ર૦ હિંદમાં આર્યકૃત સુધારામાં આર્યોને એકત્ર કરવાનું કામ પ્રથમ કોણે કર્યું ?

ઉ૦ આર્યજાતીમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્ય એ ત્રણેએ અનાર્યોને નીચ જાતીમાં ગણી કાંઈ લેખવો નહીં. પણ ઈ. સ. પૂ. ૫૦૦ ને સુમારે વિશાળ બુદ્ધમતવાળાઓએ આર્ય જાતની સત્તામાં અસલના અનાર્યોને આણવાનું કર્યું. અને શક લોકોએ એ સત્તા આર્ય, અનાર્ય, અને શક એ ત્રણેને સરખી સ્ત્રીઓ અને સામાન્ય ધર્મથી જોડવાનું સ્વીકારી.

પ્ર૦ બુદ્ધ મત પડી ભાગ્યાથી પરિણામ શું નિપજ્યું ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણોએ એક નવો ઇલાજ કર્યો, એ નવો ઇલાજ તે એકત્ર થએલો હિંદુધર્મ છે.

પ્ર૦ આ નવા (હિંદુધર્મ) ધર્મનો મજબૂત પાયો કેવી રીતે ગોઠવ્યો ?

ઉ૦ (૧) જ્ઞાતિભેદ ઉપર સંસારી ગાંઠ.

(૨) વૈદીક ધર્મ માર્ગની સાથે બુદ્ધમત અને અનાર્ય લોકની જંગલી વિધીઓ જોડી ઉત્પન્ન કરેલી એક્યતા. એ બેથી હિંદુ ધર્મની અવસ્થા બંધાઈ.

પ્ર૦ સંસારીક ગાંઠને અર્થે જ્ઞાતીભેદનો પાયો શી રીતે બંધાયો ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી ને વૈશ્ય એ જનોઈ પહેરનારી દ્વિજ જાતિને વેદના પવિત્ર ગ્રંથોનો અસમાન્ય તથાપિ સહભાગી થવાનો દાવો રાખ્યો. અને શૂદ્રને (એકવાર જન્મેલા) જનોઇનો તથા વેદના ગ્રંથોનો અધિકાર ન રાખ્યો. તથાપિ તેમના રહેઠાણ અને ધં-

ધાથી નાતોની જાતીના ભેદ ઉપર વધારે અસર થએલી છે. એ રીતે બ્રાહ્મણોમાં પણ જૂદા જૂદા દશ વર્ગ અને ૧૮૮૯ ગોત્ર કે ઉપજાતો છે. અને ક્ષત્રીમાં ૫૯૦ ગોત્ર છે.

પ્ર૦ હાલની હિંદની જૂદી જૂદી નાતોનું બંધારણ શાથી ઉત્પન્ન થયું ને કયા નિયમમાં ચાલે છે ?

ઉ૦ સાદી રીતે કેળવાએલા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર, આ-ચાર વર્ગોમાં પોતાની જાતી, ધંધો, અને વસવાની જગ્યા,ના આધાર ઉપરથી નાતોના ઘણા ભેદ પડેલા છે. એવા હિંદમાં આશરે ૩૦૦૦ ભેદ છે. એ નાતો માંહો માંહે લગ્ન વેહેવાર કરી શકતી નથી. અને ઘણીખરી એક બીજાનું ખાતી પણ નથી. તથાપિ નિયમ એ છે કે ઉંચી નાતનો હિંદુ તેનાથી નીચી જા-તનાએ રાંધેલું જમી શકતો નથી. વર્ગમાં વહેંચી આપ્યા પ્રમાણે દરેક ન્યાતી પોતાના ધંધાને વળગી રેહેલી છે, અને કેટલીક નીચ ન્યાતીઓ પોતાના ધંધાના કારણથી ઉંચી પંક્તિએ ચઢેલી છે. જેમકે વૈશ્યનું કામ ખેતી કરવાનું છે, છતાં તેઓ મોટા વે-પારી થઈ ગયા છે.

પ્ર૦ નાતીઓ પોતાના હિતને અર્થે કેવી પ્રકારના નિયમો પાળી પ-ળાવી શકેછે ?

ઉ૦ દરેક નાત પોતાના રોજગારનું મહાજન છે, તેથી તેમનાં બાળ બચ્ચાંઓને તે રોજગાર સંબંધી અનુભવી કેળવણીનાં સાધનછે. પોતાના ધંધાના નિયમો બાંધે છે. ઉજાણીઓ અને ન્યાતી મે-ળાવડા વીગેરે કરી પરસ્પરની પ્રિતીમાં વધારો કરે છે. પોતાનો ચાલુરોજગાર અને હુન્નર સંપૂર્ણતાને પમાડવા યત્ન કરે છે. પો-તાના ધંધાને નિયમસર કબજામાં રાખી સંપીલા થઈ વર્તે છે. પોતાના ધંધામાં નવો માણસ દાખલ થાય તેની પાસેથી અમુક પ્રકારની દસ્તુરી લે છે. એ દસ્તુરી, તથા નાતનો ધારો તોડનાર પાસેથી લીધેલો દંડ, વીગેરેની આવેલી ઉપજમાંથી ઉજાણીઓ, અને પોતામાંના ગરીબોનું, તથા માબાપ વિનાનાં છોકરાંને મદદ આપવાનું ખર્ચ કરે છે.

પ્ર૦ હિંદનાતોની સંભાળથી કયા કયા ધંધાઓ સંપૂર્ણતાને પહોંચ્યાછે ?
ઉ૦ મલમલ, રેશમી કપડું, લપ્પો, મીનાકારી કાંમ, હથીઆર, અને જડાવ કાંમ વીગેરે.
પ્ર૦ નાત (ધંધાનું મહાજન) ઉપજ કરવાના કેવા ઉપાયો લેછે ?
ઉ૦ સુરત જીલ્લામાં એવી રીત છે કે કોઈ દીવસે અણોજો પાડવો હોય તો દુકાન ઉઘાડી રાખવાનો હક હરાજ કરે છે.
પ્ર૦ હિંદુધર્મમાં બુદ્ધમતના ધારાની કઈ કઈ અસરો હજુ રહેલીછે?
ઉ૦ બુદ્ધ મતના દાન ધર્મનો ઉદાર ઉત્સાહ, તથા ઘણાં ધર્મનાં ખાતાંઓ અને રીવાજો જેવા કે હુંડીઓ અને ધંધા ઉપરની હકસાઇ ધર્માદા વાપરે છે. તથા પાંજરાપોળ અને કબૂતરખાંનાં વીગેરે હજુ છે.
પ્ર૦ અનાર્ય લોકની કઈ કઈ અસરો હિંદુધર્મ ઉપર હજુ લાગુ છે.
ઉ૦ લાકડાનાં ઠુઠાં તથા અણઘડ પથરા અને ઝાડની પૂજા, એ અનાર્યોની અસર છે.
પ્ર૦ શક લોકની કઈ કઈ અસરો હાલના હિંદુધર્મમાં ભાસે છે ?
ઉ૦ નાગપૂજા, લીંગપૂજા વીગેરે ભાસે છે.
પ્ર૦ હિંદુ ભક્ત માળનું પુસ્તક કોણે બનાવ્યું અને તેમાં શી હકીકતછે?
ઉ૦ મધ્યયૂગનાં સંતોનાં ચરીત્રો, અને તેમનાં કરેલાં અદ્ભૂત ચમત્કારોની હકીકત તેમાં છે. આ ગ્રંથ ૩૦૦ વર્ષ ઉપર નાભાજીએ જોડ્યો હતો.
પ્ર૦ ભક્તમાળમાં કેવા પ્રકારના ચમત્કાર વર્ણવ્યા છે ?
ઉ૦ થએલા સંતો પૈકી મહાન પુરૂશોને ઇશ્વરના અવતાર ગણ્યાછે. તેમના ચમત્કારોમાં કુંવારીને પેટે જન્મ ધરેલો, સિંહોને જીતેલા, મુએલાને જીવતા કરેલા, શરીરના કપાએલા અવયવો ફરીને ફુટેલા, બંધીખાનાનાં બારણાં ઉઘડી ગએલાં, અને સમૂદ્રે માગ દીધેલા વીગેરે ચમત્કારો છે.
પ્ર૦ હિંદુધર્મનો ઉપદેશ કરનારા કયા કયા મહાન પુરૂશો થઈ ગયા ?
ઉ૦ કુમારિલભટ્ટ, શંકરાચાર્ય, રામાનુજ, રામાનંદ, કબીર, ચૈતન્ય, અને વલ્લભસ્વામી.

પ્ર૦ કુમારિલ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એ બિહારના પવીત્ર બ્રાહ્મણ હતા, એમણે ઇ. સ. ના ૮ મા સૈકામાં સગુણ ભક્તિ, અને ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિશે લોકોને બોધ કર્યો. અને હિંદમાંથી બુદ્ધ મતને હાંકી કાઢવા તત્પર થયા હતા.

પ્ર૦ શંકરાચાર્ય વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ મલબારમાં જન્મ્યા હતા, અને કુમારિલ ભટ્ટના શિષ્ય હતા. એમણે કાશ્મિર સુધી પ્રવાસ કરી આખા ભરતખંડમાં ધર્મનો બોધ કરી ૩૨ વર્ષની ઉમરે કેદારનાથમાં દેહ ત્યાગ કર્યો.

બ્રાહ્મણોના વેદાંત મતને છેલ્લું રૂપ આપનાર, અને લોકપ્રીય પ્રજાધર્મ બનાવનાર, પોતે પ્રખ્યાત પુરૂષ હતા.

પ્ર૦ શંકરાચાર્યે કયો ધર્મ ચલાવ્યો?

ઉ૦ શૈવીધર્મ ચલાવી શિવપૂજન સ્થાપીત કર્યું.

પ્ર૦ શિવ સ્વરૂપમાં કઇ કઇ શક્તિઓનો સમાવેશ રહેલો છે.

ઉ૦ સંહાર કરનારી અને ફરીથી ઉત્પન્ન કરનારી શકિત. તેમજ ઊંડુ તત્વજ્ઞાન દર્શાવનાર શકિત બ્રાહ્મણોના વિશેષ દેવ તરીકે મનાઇ.

પ્ર૦ એ બંને શક્તિઓના સ્વરૂપથી લોકોમાં શી અસર થઇ ?

ઉ૦ શિવના એવા બેવડા સ્વરૂપને લીધે ઊંચામાં ઊંચી અને નીચામાં નીચી નાતો ઇશ્વર માનવા લાગી.

પ્ર૦ શિવનું (મહાદેવ)નું વર્ણન કરો?

ઉ૦ તેમની પત્ની દેવી તે સર્વોત્તમ ઇશ્વરી છે, એનું સાધારણ ચીન્હ લિંગછે. ને તેનું પવિત્ર વાહન આખલો છે. તથા ડેરા ઉપર ત્રિશુળ રાખવામાં આવેછે.

પ્ર૦ શિવના સ્વરૂપનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આર્ય લક્ષણમાં ગોરીચાંમડી, ઊંડા ધ્યાનમાં બેઠેલા મસ્તકપર ગંગાનું ચીન્હ, પાસે પોઠીઓ વીગેરે.

અનાર્ય લક્ષણમાં—ગળામાં માણસના માથાની ખોપરીની માળા (રૂંઢમાળા) સાપનાં આભૂષણ, વાઘનું ચાંમડું ઓઢેલું, ચારભુજ, અને હાથમાં દંડ તેને છેડે માણસનું માથુ લટકેછે. વીગેરે.

પ્ર૦ શિવ પત્નીના સ્વરૂપનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ (૧) આર્ય લક્ષણમાં ઉમા નામે કોમળ, કુલીન, અને મનોહરીછે.

(૨) અનાર્ય લક્ષણમાં કાળિકા નામે વિકાળ દેખાવની લોહી-થી નીગળતી, માથે સાપનો મૂગટ, ગળામાં ખોપરીનો હાર, મોં-ઢામાંથી જ્વાળા નિકળતી, એવી ત્રાસજનક છે.

(૩) અને મિશ્ર સ્વરૂપમાં દુર્ગા નામે સુવર્ણ રંગની સુંદર પણ બીવડાવતી, વાઘના વાહનવાળી એ રૂપછે.

પ્ર૦ શિવપૂજનનાં કેટલાં રૂપછે ?

ઉ૦ મુખ્ય રૂપ બે છે.

પ્ર૦ એ બંને રૂપનું ટુંકામાં વર્ણન કરો ?

ઉ૦ (૧) શંકર સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે વધારે વિચારવંત પુરૂષો બા-હારની ક્રિઆઓ ન કરતાં ઇશ્વરત્વની આરાધના મૌન ધ્યાન વડે કરેછે—અને સાધારણ બ્રાહ્મણો શિવના લિંગને ચંદન, ફુલ-ના હાર, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય વડે કરેછે.

(૨) વધારે નીચ લોક અસંખ્ય જીવની હિંસા કરી, તેના ભોગ આપે છે. મરકી અને દુકાળના વખતમાં માણસનું લોહી દેવીનો કોપ ટાળવા આપે છે. મતલબ કે જેમ ગરજ વધારે તેમ શાંતી ભોગ મોટો હોય છે.

પ્ર૦ બીજી પૂજાના રૂપનો દાખલો આપો?

ઉ૦ સને ૧૮૬૬ ના દુકાળ વખતે કલકત્તા પાસે કાળિના દેવળમાં એક ગળુ કાપેલો છોકરો માલુમ પડ્યો હતો. તથા હુગલી ગા-મમાં દેવીના ડેરામાં ફૂલથી શણગારેલું માથું મૂકેલું હતું.

પ્ર૦ શૈવપંથ કેટલા ભાગમાં વહેંચાયો છે?

ઉ૦ તેર ભાગમાં વહેંચાયો છે

પ્ર૦ તે પંથોના માનનારાઓની સ્થિતી અને ક્રિઆની હદ ક્યાં સુધી છે.

ઉ૦ શંકરાચાર્યોના શિષ્યોના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા સ્માર્ત બ્રાહ્મણો દક્ષિણ હિંદમાં છે. તેઓ પોતાનો ભવ શાંત ભાગમાં કાઢે છે. દંડી સંન્યાસીઓ પોતાનો કાળ ભિક્ષા કરવા જવામાં કાઢે છે.

અને ધ્યાન કરવામાં ગાળે છે. તેમાંના કેટલાક શિવના બિજા રૂપને વિધી કર્યા વિના ભજનારા છે અને કેટલાએક છેબીતી અનાર્ય દીક્ષા આપવાની ક્રિઆ કરે છે. શિષ્યના ઢીંચણના ભાગનું લોહી ભૈરવ નામે શિવના ભયાનક રૂપને અર્પે છે. અનાર્ય લોકની રૂઢી પ્રમાણે દંડી સંન્યાસીઓનાં મુડદાંને દાટવાની કે કોઇ પવીત્ર નદીમાં નાખી દેવાની રીત પાળે છે. હરેક પ્રકારના સાધુઓ, વેરાગીમાં ગણાય છે. તેથી મૌન્ય ધારણ કરી જ્ઞાનમાં સમાએલા જ્ઞાનીઓથી માંડીને, ઠગારા બાવા, અને બકારોના ખેલ કરનારા મદારીઓની હાલત લગીના ગોસાંઇઓ વેરાગી કહેવાય છે. તેમજ દેહદમન અને યોગાભ્યાસ કરનારાથી તે ઉતરતાં ઉતરતાં માંસ ખાનારા અઘોરીઓ સુધી શૈવ મારગીઓછે.

પ્ર૦ વેદમાં કહેલા ગુણ દર્શક વિશ્નુરૂપની મનુષ્ય ભાવમાં ગણના ક્યારે થઈ?

ઉ૦ ત્રણ ડગલાંમાં આખું વિશ્વ રોકનાર રૂપે દેખા દીધી ત્યારથી તેના અવતારો મનુષ્ય ગુણોને મળતા આવે, એવા હોવાથી તેઓ માણસ જોડે હળી ગએલા વહાલા મીત્ર થયા.

પ્ર૦ વિશ્નુના અવતાર કેટલા થયા?

ઉ૦ મુખ્ય દશ, અને ૨૪ પણ કહેલાછે.

પ્ર૦ એ અવતારોમાં પૂજાને માટે મુખ્ય કયા પસંદ કર્યા?

ઉ૦ રામ અને કૃષ્ણ.

પ્ર૦ એ બે અવતારોની વિશેષ વાત શેમાંછે?

ઉ૦ સાતમા અવતાર રામની હકીકત રામાયણમાં છે. અને કૃષ્ણની કથા મહાભારતમાંછે.

પ્ર૦ વિશ્નુ પુરાણ ક્યારે બન્યું અને તેમાં શી હકીકત છે?

ઉ૦ એ વૈશ્નવ મતના ધર્મ સંગ્રહનું પુસ્તક ઇ. સ. ૧૦૪૫ માં બન્યું. અને તેમાં વેદના મત મહાભારત અને રામાયણના ગળણામાં ગાળીને લીધા છે. એવાં બીજાં ૧૮ પુરાણો છે. ને તેમાંના કોઈએકમાં વિશ્નુને સર્વથી શ્રેષ્ઠ અદ્વૈત બ્રહ્મ કહ્યા છે. અને

કોઈમાં શિવને કહ્યા છે. તથાપિ વધારે ઊંડાણમાં પેઠા છે ત્યાં અનાદ્યંત અદ્વૈત બ્રહ્મને દર્શાવનારા બંનેને માન્યા છે.

પ્ર૦ વૈશ્નવમત પ્રવર્ત્તાવનાર રામાનુજ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ દક્ષિણ હિંદના બ્રાહ્મણ હતા. ઈ. સ. ૧૧૫૦ ની સાલમાં શૈવ માર્ગની સામે વશ્નવ પંથનો ઉપદેશ પ્રથમ એમણે કર્યો. તેથી દક્ષિણના શિવમાર્ગી ચોલા રાજાએ તેમના ઉપર જૂલમ ગુજારવા માંડ્યો, તેથી પોતે મ્હેસુરના જૈનરાજા પાસે ગયા. ત્યાં તેની દીકરીના અંગમાં ભૂત ભરાએલું હતું, તે કાઢવાથી તે રાજા વૈશ્નવ થયો. એમણે મરતા સુધીમાં ૭૦૦ મઠ બંધાવેલા હતા, હાલ પણ તેમાંના ચાર છે. એમણે આર્યોને ઉપદેશ કર્યો, અને સંસ્કૃતભાષામાં ગ્રંથ લખ્યા.

પ્ર૦ રામાનંદ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ રામાનુજ સ્વામી પછીના પાંચમા આચાર્ય હતા. એમણે ઉત્તર હિંદમાં વૈશ્નવ મતનો બોધ કર્યો. એમના નીચ વર્ણના બાર શિષ્ય હતા (ચમાર, હજામ, સાળવી વીગેરે) એમણે સાધારણ લોકને બોધ કર્યો, તથા વૈશ્નવ પંથનાં પુસ્તકો હિંદીભાષામાં રચ્યાં. ત્યારથી હિંદીભાષામાં સુધારો થયોછે. ઈ. સ. ૧૩૦૦–૧૪૦૦ માં થઈ ગયા.

પ્ર૦ કબીર વિશે શું જાણોછો

ઉ૦ એ રામાનંદના બાર ચેલામાંના એક હતા. એમણે બધી નાતોને એક માર્ગમાં આણવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અને પંદરમા સૈકાના આરંભમાં પોતાનો મત બંગાળામાં, ફેલાવ્યો. હિંદુ અને મુસલમાન બેઉ દાખલ થઈ શકે એવો પંથ સ્થાપવાનો એમણે શ્રમ કર્યો. રામ અને અલ્લા એકજ છે એમ તેમનું કહેવું હતું.

પ્ર૦ ચૈતન્ય વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ બંગાળાના નદીઆ ગામમાં રહેનાર બ્રાહ્મણના પુત્ર હતા. અને કોઈ પ્રખ્યાત ભક્તની દીકરી સાથે પરણ્યા હતા. ચોવીશ વર્ષે સંસાર ત્યાગ કરી ઓરિસ્સામાં, બાકીનો ભવ ધર્મબોધ કરવામાં ગાળ્યો. ઈ૦ સ૦ ૧૫૨૭ માં તે અદૃશ્ય થયા. ધર્મવિશે

એમનો અભિપ્રાય એ હતો કે બધા માણસો ભક્તિ કરી શકે, અને તેથી સરખા શુદ્ધ થાયછે. પૂર્ણનિઃસંશય આસ્થા અને નિરંતર ભજન એ તેના પંથની મુખ્ય દીક્ષા હતી. ધ્યાનથી મોક્ષ મારગ છે. તેમણે ચલાવેલા પંથમાંથી એક ઉપપંથ નીકળ્યો, તે પંથની બાવીઓએ બંગાળામાં સારા કુટુંબોના જનાને કેળવણી આપવામાં ૫૦ વર્ષ ઉપર આગેવાની પકડીછે.

પ્ર૦ વલ્લભ સ્વામી વિશે શું જાણોછો. ?

ઉ૦ ચૈતન્યના મરવા પછી વૈષ્ણવ મતની ઉતરતી થવા લાગી તેવામાં ઈ૦ સ૦ ૧૫૨૦ ને સુમારે ઉત્તર હિંદમાં એમણે બોધ કર્યો, કે જીવના ઓદ્ધારને અર્થે તપ કે કાયાકષ્ટ કરવાની જરૂર નથી. તેમ નાગા ભુખ્યા રહેવાની પણ જરૂર નથી. પણ પુષ્ટી માર્ગ એટલે સંસારનાં સુખ ભોગમાં જીવાત્માનો ઓદ્ધાર થઈ શકે છે. મોક્ષનું પૂર્ણ સાધન ભક્તિ છે, એમ મનાવી રાધાકૃષ્ણની ભક્તિમાં તેઓનું ચિત્ત લગાડવાનો બોધ કર્યો અને પોતાના પંથમાં નીચ વર્ણને ન ભેળતાં શાહુકારો અને વેપારીઓને લેવાનો યત્ન કર્યો.

પ્ર૦ હિંદની પ્રજાનું મુખ્યત્વે કરીને ધર્મબંધન શું છે. ?

ઉ૦ હિંદ પ્રજાને શિવ અને વિષ્ણુની ભક્તિ એ તેના ધર્મનું બંધનછે. ઘણા કેળવાએલા બ્રાહ્મણો એકેશ્વરી મતના છે. ઓછા કેળવાએલા ઈશ્વરત્વના કોઈપિણ રૂપને પસંદ કરીને તેને ઈષ્ટ તરીકે પૂજેછે. સાધારણ બ્રાહ્મણ શિવના લીંગને પૂજેછે, મધ્યમ વર્ગમાં લોકો અને વેપારીમંડળ વિષ્ણુના કોઈ અવતારને ભજેછે. નીચ વર્ણો સંહાર કરનાર શિવને કે ભયંકર કાળી જેવી ક્રોધનારી રૂપને આરાધે છે.

प्रकरण ९ मुं.

प्रथम आवेला विजई मुसलमानो ई. स. ७१४ थी १५२६.

પ્ર૦ બુદ્ધ માર્ગને હઠાવી હિંદુધર્મ પ્રબળ થતો હવો, તે અરસામાં કયા પરદેશી લોકનું આવવું થયું ?

ઉ૦ આરબ લોકોનું.

પ્ર૦ આરબ લોક કયો ધર્મ પાળતા હતા અને તે ધર્મ ચલાવનાર કોણ?

ઉ૦ મુસલમાની કે ઇસ્લામી ધર્મ પાળતા હતા, તે ધર્મ હજરત મહમદ પેગંબરે ચલાવ્યો.

પ્ર૦ હજરત પેગંબર વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ ઈ૦ સ૦ ૫૭૦ માં મક્કામાં જનમ્યો. અને ઈ૦ સ૦ ૬૩૨ માં મરણ પામ્યો. તેના મુઆ પછી મુસલમાનોએ હિંદુકુશ પર્વતમાં વસનારી પ્રજાઓ ઉપર સ્વારીઓ કરી. પણ તે વખતે પોતાની નિર્બળતાના કારણથી શ્રીમાન હિંદ કબજે કરી શક્યા નહીં.

પ્ર૦ આરબલોકોએ પ્રથમ હિંદઉપર ક્યારે અને ક્યાં ક્યાં સ્વારીઓ કરી ને તેનું પરિણામ શું થયું. ?

ઉ૦ ઈ૦સ૦ ૬૩૬ માં ભરુચ ઉપર ઉસ્માને નૌકાસૈન્ય મોકલ્યું. તેમજ ઈ૦ સ૦ ૬૬૨-૬૪ માં સિંધ ઉપર લૂંટ કરવાને સ્વારીઓ આવી, પણ તેમાં તેમનું કાંઈ વળ્યું નહીં. પરંતુ કોઈ હિંદબંદરમાં અરબી વહાણ કબજે થયું હતું.

પ્ર૦ ત્યાર પછી કયો મુસલમાન હીંદ ઉપર આવ્યો અને તેણે શું કર્યું ?

ઉ૦ કબજ થએલા વહાણની નુકશાની ભરી લેવા ઈ૦ સ૦ ૭૧૨ માં મહમદ કાસમ સિંધ ઉપર આવ્યો. તેણે જય મેળવી હિંદમાં થાણાં બેસાડ્યાં. અને આગળ વધવાની તેની હીંમત હતી પણ ઈ૦ સ૦ ૭૧૪ માં મોત થવાથી મુસલમાનો અટક્યા એવું કહેવાય છે કે ૭૫૦ રજપૂતોએ મુસલમાન હાકેમને હાંકી કાઢ્યો.

પ્ર૦ સિંધ ઉપર આરબ લોકોએ સ્વારીઓ કરી તેમાં હિંદી રજપૂતોએ કેવું શુરાતન બતાવ્યું.

ઉ૦ જો કે રજપૂતો તેમનાથી હાર્યા ખરા પણ પોતાનાં બૈરાં છોકરાં બાળી મૂકી પોતે કેસરીઆં કરી મરતા સુધી લડી ખરી બહાદૂરી બતાવી.

પ્ર૦ મુસલમાન સ્વારીઓ વખતે હીંદમાં કયાં કયાં રાજ્ય મુખ્ય હતાં?

ઉ૦ (૧) સિંધુના દેશમાં અને જમુનાને ઉપલાણે પાસે રજપૂત રાજા રાજ કર્તા હતા.

(૨) મધ્ય ભાગમાં પટાવત રાજ્યોનો ઉપરી કનોજનો મહારાજા અધીરાજ હતો.

(૩) બીહારમાં બૌદ્ધમતના રાજા રાજ કરતા હતા.

(૪) માળવાનું હિંદુ રાજ્ય વિક્રમાદિત્યના પ્રખ્યાત નામે ઝળકતું હતું.

વિંધ્યા પર્વતની દક્ષિણમાં આવેલાં રાજ્યો.

ચેરા, ચોળા, અને પાંડ્ય કુળનાં અનાર્ય રાજ્યોના આશ્રય નીચે કેટલાંક રણશૂર રાજ્યો હતાં.

પ્ર૦ આ હિંદના રાજ્યોથી મુસલમાન હલ્લો કરનાર ઉપર શી અસર થઈ?

ઉ૦ હિંદુઓનાં રાજ્યોની લશ્કરી રચના, અને સિંધના રજપૂતોએ બતાવેલા શુરાતનથી મુસલમાન હલ્લો કરનારાઓએ સુમારે ૩૦૦ વર્ષ સુધી હિંદ ઉપર નહી આવતાં હિંદુ કુશની પશ્ચિમે એશિઆમાં, આફ્રિકામાં, અને દક્ષિણ યુરોપમાં સ્પેનથી ફ્રાન્સ સુધી પોતાનો નવચંદ્ર પતાકાનો ઝુંડો ફેરવ્યો.

પ્ર૦ દુશ્મનોને આવતા અટકાવવાને હિંદનાં રાજ્યોની શક્તિ કેવા પ્રકારની હતી?

ઉ૦ તેઓનામાં સંપીલાપણું હતું. અને ઉપરી કે ચક્રવર્તિ રાજાને હરાવ્યા પછી તે રાજ્યમંડળનાં પૃથક પૃથક રાજ્યો જીતવાનું કામ દુશ્મનોને ઘણું મુશ્કેલ અને કંટાળા ભરેલું હતું.

પ્ર૦ ઇ૦ સ૦ ૯૭૭ ની સાલમાં હિંદના થડમાં કયું મુસલમાની રાજ્ય હતું?

ઉ૦ ગીજનીનું તુર્કી મુસલમાની રાજ્ય હતું. તેનો સબક્તગીન નામે સુલતાન હતો.

પ્ર૦ સબક્તગીનને હિંદના કયા રાજા સાથે યુદ્ધ થયું ને તેનું કારણ શું?

ઉ૦ પઠાણ લોકનાં ધાડાંથી ખીજવાઈ જઈ લાહોરના જયપાળે ગીજની ઉપર ચઢાઈ કરી તેથી બંનેને યુદ્ધ થયું.

પ્ર૦ એ લડાઇનું પરિણામ શું થયું?

ઉ૦ હિંદુરાજા જયપાળ હાર્યો, અને તેનો રસ્તો ખાળવાથી ૫૦ હાથી તથા ૧૦૦૦૦૦૦ દર્હામ મોકલી આપવા કબૂલ કર્યા. લાહોરમાં આવતાં બ્રાહ્મણોની સલાહથી દંડ મોકલ્યો નહીં તેથી સબક્તગીને ફરીથી જયપાળને હરાવ્યો. અને પેશાવરમાં અફગાન સરદારના હાથ નીચે ૧૦૦૦૦ સ્વારોનું થાણું બેસાડ્યું. તેથી પઠાણોના હાથમાં બે પહાડી નાકાં આવ્યાં.

પ્ર૦ સબક્તગીન કયારે મરણ પામ્યો અને તેની ગાદીપર કોણ બેઠું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૯૯૭ માં અને તેની ગાદીએ તેનો ૧૯ વર્ષની ઉમરનો છોકરો સુલતાન મહમદ બેઠો, કે જે મહમદગીજ નવીને નામે ઓળખાય છે.

પ્ર૦ એણે પ્રથમ શું કર્યું ?

ઉ૦ ખૈબર ઘાટની પશ્ચિમમાં ચાર વર્ષમાં પોતાની સત્તા સ્થાપન કરી.

પ્ર૦ મહમદગજ નવીએ હિંદ ઉપર કેટલી સ્વારીઓ કરી ! અને તે કયારે, ? કયાં કયાં ?

ઉ૦ સત્તર. તેમાંની તેર પંજાબમાં પશ્ચિમ ભાગ જીતવાને, એક કાશ્મિર ઉપર, અને ત્રણ કનોજ, ગ્વાલીઅર અને સોરઠીસોમનાથ ઉપર મળીને ૧૭ થઈ.

પ્ર૦ એ સ્વારીઓમાંથી જાણવાલાયક સ્વારીઓનું વર્ણન કરો!

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૦૦૧માં લાહોરના રાજા જયપાળ ઉપર કરી તેને હરાવ્યો. જયપાળ બેવાર હારવાથી હિંદુ રીત પ્રમાણે રાજ કરવાને નાલાયક

કરવાથી પોતાના દીકરા અનંગપાળને રાજ્ય આપી પોતે બળી મૂઓ. કાશ્મિર ઉપર ચઢાઈ કરી તેમાં ફતે ન મળી. છઠી સ્વારીમાં અયોધ્યા અને માળવા સુધીના ભૂપતિઓ એક સંપથી લડવાને ભેગા થયા હતા તેમાં ખસ્ત્રીને સારૂ સ્ત્રીઓએ પોતાનાં ઘરેણાં ગાંઠાં વેચીને મદદ મોકલી હતી, તેમાં મહમુદે પેશાવર પાસે ખાહી ખોદાવી મોરચા બાંધી પોતાનું રક્ષણ કર્યું. લાગ આવતાં રજપૂત સેન્યાપર છાપો માર્યો, પણ હાર્યા અને ગકર લોકે છાવણીમાં પેશી ૪૦૦૦ માણસ કતલ કર્યા. થાનેશ્વર અને નગર કોટનાં દેવળોમાંથી મહમદ બેહદ ધન હરી ગયો. સન ૧૦૨૪ માં સોળમી પ્રખ્યાત સ્વારી સોરઠીસોમનાથ ઉપર કરી. તેમાં ઘણીવાર તેના સિપાઇઓ કતલ થયા છતાં આખરે સોમનાથ લીધું. હિંદુઓ પાંચ હજાર મુડદાં પડતાં મુકી હોડીઓમાં બેશી નાઠા. મહમદે દેવળમાં જઈ મૂર્તિના ચાર કડકા કરી તેમાંથી અથાગ ધન તથાં ઝવેર અને સૂકડનાં બારણાં લઈ ગીજની ગયો. રસ્તે તેનાં હજારો માણસ પાણી વીના રઝળી રખડી મરણ પાંમ્યાં.

પ્ર૦ સુલતાન મહમદની સ્વારીઓનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ દરેક સ્વારીને અંતયે હિંદમાં મુસલમાન સત્તા બળવત્તર થતી હતી. એની સત્તર સ્વારીઓ અને ૨૫ વર્ષ સુધીનાં યુદ્ધોનું ફળ એ થયું. કે પંજાબ અને તેના પશ્ચિમના મહાલો મુસલમાનોને તાબે થયા. કનોજ અને ગૂજરાત સુધી તેની ધાડોનાં સંભારણાં રહ્યાં. તેણે હિંદમાં કરેલી સ્વારીઓ દેશ જીતવાની નેમથી નહીં. પણ પણ દેવસ્થળ વાળું ગામ લૂટવું કે મૂર્તિ ભાંગવી એ તેનો નેમ હતો.

પ્ર૦ મહમદ ક્યારે મરણ પામ્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૦૩૦ માં ગીઝનીમાં તેનો કાળ થયો.

પ્ર૦ મહમુદ વિશે કેવી વાતો ચાલેછે?

ઉ૦ સોમનાથની મૂર્તિ ભાગતાં મળતા દ્રવ્ય ઉપર ન લોભાતાં મૂર્તિ ભંજક કરવાની નામનાને વધારે પસંદ કરી હતી. મુસલમાન ત-

વારીખ લખનારાઓએ તેની બહાદૂરી, ભક્તિ, અને ખરચની નોંધ આપેલીછે, તેમાંથી મળી આવેછેકે એક વખત એક ગરીબ ડોશી તેના પાસે પોતાના છોકરાને ઇરાકના રણમાં મારી નાંખ્યા બાબત ફરિઆદ કરવા ગઈ. બાદશાહે તેને જવાબ આપ્યો કે એટલે દુર તપાસ રાખવી કઠણ છે. આવા જવાબથી ડોશીએ કહ્યું કે "સચવાય એટલા મુલક જીતોતો સારૂં" આ વાતનો બાદશાહે ઊંડો વિચાર કરી તેને બક્ષિસ આપી, અને તે જગોએ માણસોનું રક્ષણ કરવા સ્વારો મોકલ્યા.

ફરદુશી કવીએ તેના ચરીત્રનું (શાહનામું) પુસ્તક બનાવ્યું હતું. તે સુલતાનને વાંચી સંભળાવતાં તેણે દર*એતે ૧ દર્હામ આપવો કબુલ કર્યો. પછી પોતાની કંજુસાઇથી કવિને ૬૦ હજાર સોનાના દર્હામને બદલે રૂપાના આપવા માંડ્યા તે તેણે લીધા નહીં, અને દરબારે તજી ગયો. સુલતાન નીચ કુળની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થએલો છે એ વિશે એક કવિતા જોડી. સુલતાને તે સાંભળી તેના ઉપર ગુસ્સે ન થતાં પોતાની કંજુસાઇનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યો અને કવિને એક લાખ સોનાના દર્હામ મોકલ્યા પણ તે કવિને પહોંચતા અવલ કવી પોતે મરી ગયો હતો.

પ્ર૦ ગીજની વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી ચાલ્યો?

ઉ૦ ઇ૦ સ૦ ૧૦૦૧ (સુલતાનમહમદ) થી ૧૧૮૬ સુધી (ખુશરૂસુધી). એ રીતે સુલતાનોનું રાજ્ય ૧૬૫ વર્ષ ચાલ્યું.

પ્ર૦ ગીજની સુલતાનોને કટ્ટી દુશ્મનાવટ કોની સાથે ચાલતી હતી?

ઉ૦ અફગાનીસ્તાનમાં આવેલા ગોરના હાકેમો સાથે.

પ્ર૦ ગીજની અને ગોરના હાકેમો વચ્ચે કેવા પ્રકારના ઝઘડા ચાલ્યા અને તેનું પરિણામ શું થયું.

ઉ૦ ઇ૦ સ૦ ૧૦૧૦ માં સુલતાન મહમદે ગોરને વશ કર્યું હતું પણ ઇ૦ સ૦ ૧૦૫૧ ને સુમારે ગોર હાકેમે ગીજની જીતી ત્યાંના મહાજનોને પકડી તેનાં ગળાં કાપી તેનું લોહી ઘોરનો કિલ્લો ચ-

*શ્લોક.

ણુવાના કોલમાં વાપર્યું. એમ વારાફરતી ઘણીવાર થયા પછી આખરે સન ૧૧૫૨ માં ઘોરી જીત્યો. સુલતાન ખુશરૂ લાહોરમાં નાશી ગયો તેની પાસેથી ૧૧૮૬ માં મહમદગોરીએ (શાહાબુદ્દીન) લાહોર છીનવી લીધું.

પ્ર૦ ગોરવંશના રાજા કઇ જાતના હતા ને તે વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી ચાલ્યો ?

ઉ૦ અફગાન જાતના ઇ૦ સ૦ ૧૧૮૬ થી ૧૨૦૬ સુધી. ૨૦ વર્ષ સુધી.

પ્ર૦ મહમદગોરીએ લાહોર જીત્યા પછી શું વિચાર કર્યો ?

ઉ૦ હિંદ જીતવાનો.

પ્ર૦ તે વખતે હિંદમાં મોટાં મોટાં રજપૂત રાજ્ય ક્યાં ક્યાં હતાં ?

ઉ૦ (૧) દિલ્હીમાં તોમાર જાતના રજપૂતનું રાજ્ય.

(૨) કનોજમાં રાઠોડ જાતના રજપૂત રાજાનું રાજ્ય.

(૩) અજમેરમાં ચોહાણ જાતના રજપૂતનું રાજ્ય.

(૪) ગૂજરાતમાં વાઘેલા રજપૂતનું રાજ્ય.

પ્ર૦ હિંદમાં શાહાબુદ્દીને ક્યાં અને ક્યારે ચઢાઈ કરી, અને તેનું પરિણામ શું થયું.

ઉ૦ ઇ૦ સ૦ ૧૧૯૧ માં દિલ્હી ઉપર પેહેલી લઢાઇ કરી, પણ સ્થાનેશ્વર આગળ પૂર્ણ હાર ખાધી, સખ્ત માર ખાઈ પાછું નાસવું પડ્યું, તેમાં ૪૦ મૈલ સુધી રજપૂતોએ તેનો કેડો મૂકયો નહીં.

ફરીને ૧૧૯૩ માં અફગાનો પંજાબ ઉપર ચઢી આવ્યા તેની સામો પણ પૃથુરાજ લઢ્યો ને રણમાં પડ્યો. તેમાં તેની રાણી સતી થઇ એ રીતે અજમેર લીધું.

ત્રીજુ રાઠોડનું રાજ્ય ૧૧૯૪ માં લીધું ને રાઠોડ રાજા રણમાં પડ્યો. આ રીતે ત્રણ રાજ્યો જીત્યાં, આથી રાઠોડ રજપૂતો અને બીજા ઉત્તર હિંદના રજપૂતોએ સંપ કરી પઠાણોને તાબે ન રેહેવા માટે સિંધુનદીના પૂર્વના રણની કોરે વશીને લશ્કરી રાજ્ય સ્થાપ્યાં. કે જે હાલ રજપૂતાનાને નામે ઓળખાયછે. આ રીતે શાહાબુદ્દીન કાશી અને ગ્વાલીયર સુધી જઇ તે આવ્યો હતો.

પ્ર૦ શાહાબુદ્દીનના કયા સરદારે બિહાર અને બંગાળા જીત્યાં ?

ઉ૦ બખ્તિયાર ખિલજી નામના સરદારે ઈ૦ સ૦ ૧૧૯૯ માં બિહાર અને સન ૧૨૦૩ માં (ગંગાનોડેલ્ટા) નીચલો બંગાળ ત્યાંના ઘરડા ૮૦ વર્ષના ધામીક લક્ષ્મણસેન રાજાપાસેથી વગર લડાઇએ જીતી લીધો. લક્ષ્મણસેને નાશી જઈ પોતાનો ભવ જગંનાથપૂરીમાં જગંનાથની સેવામાં ગૂજાર્યો.

પ્ર૦ શાહાબુદ્દીન ગોરીથી હિંદુ રજપૂતો કેમ હાર્યા. ?

ઉ૦ રજપૂત કુટુંબોમાં કલહ હોવાથી, તેઓ સંપ કરી શક્યા નહીં.

પ્ર૦ એ વખતનો કુટુંબ કલહ શી રીતે વર્ણવ્યો છે.

ઉ૦ દિલ્હી તથા અજમેર ઉપર રાજ્ય કરનાર ચોહાણ રાજાએ પૃથુરાજ (સાર્વભૌમ રાજા) એ નામ ધારણ કર્યું તેની અદેખાઈ કરનારા કનોજના રાઠોડ રાજાએ પ્રાચીન અશ્વમેધને મળતો મહોત્સવ કરી પોતાનું ચક્રવર્તિપણું પ્રસિદ્ધ કર્યું. અને તે વખતે પોતાની કુંવરીનો સ્વયંવર રચ્યો. આ પ્રસંગે, હલકા નોકરનાં કામ મંડળીક રાજા રાણાઓએ કરવાં પડેછે, તે નિયમ પ્રમાણે દિલ્હીના ચોહાણ રાજાને ભાગ દ્વારપાળ (દરવાન)નું કામ કરવા હુકમ કાઢ્યો હતો. એ વાત દિલ્હીના રાજાને ન ગમવાથી હાજર થયો નહીં. ત્યારે રાઠોડ રાજાએ તેને ઠેકાણે ચાડિઓ બનાવી ગોઠવ્યો. કુંવરીએ વરમાળ ચોહાણરાજાને વરવાકાજે ચાડિઆને આરોપી તેવોજ ચોહાણ રાજા કંન્યાને લઈ ચાલતો થયો. રાઠોડ રાજા લડ્યા સામો થયો અને હુમલો કરવા અફગાન ગોરીને બોલાવ્યો. કે જેથી વારાફરતી બંને હિંદુ રાજ્યોનો વિનાશ થયો.

પ્ર૦ મહમદ ગીઝનવી અને મહમદગોરી બંનેની હિંદની સ્વારીઓનો મુકાબલો કરો ?

ઉ૦ ગીજનવી ધર્માર્થે પોતાનું પરાક્રમ અને શૂરાતન દેખાડનારો હતો. પણ ગોરીરાજ લોભાર્થે લડનારો હતો. ગજનવીની સ્વારીઓ દેવાલયો તોડવાની હતી. અને ગોરી સુલતાનની સ્વારીઓ પ્રાંતો મેળવવાના ઇરાદાની હતી.

પ્ર૦ ગોરીપાદસાહે ગીજ્નવી રાજાઓ કરતાં રાજ્યની સીમા કેટલી વધારી ?

ઉ૦ સબક્તગીનિ ગીજનીના રાજની હદનું થાણું પેશાવરમાં કર્યું હતું. મહમદ ગીજનવીએ પશ્ચિમ પંજાબ સુધી હદ વધારી હતી. પણ મહમદગોરીએ તો સિંધુના ડેલ્ટાથી તે ગંગાના પ્રદેશ સુધી આખા ઉત્તરહિંદમાં વધારી મૂકી.

પ્ર૦ મહમદગોરી ક્યારે મુઓ ને તેના રાજ્યનું શું થયુ.

ઉ૦ એ સને ૧૨૦૬ માં મરણ પામ્યો. તેના હિંદના રાજ્યનો બાજ તેના કુતબુદ્દીન નામે સરસૂબાના હાથમાં હતો. તે રાજ્યનો તેજ ધણી થઈ પડ્યો,

પ્ર૦ હિંદમાં રહીને રાજ કરનારો પેહેલ વહેલો મુસલમાન બાદશાહ કોણ હતો ?

ઉ૦ શાહાબુદ્દીન ગોરીનો સરસૂબો કુતબ-ઉદ-દીન અને તેની ઓલાદના બાદશાહ હતા.

પ્ર૦ કુતબઉદ્દીને ક્યાંથી ક્યાં સુધી રાજ કર્યું. અને રાજધાની ક્યાં કરી ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૨૦૬થી ૧૨૧૦ સુધી, અને દિલ્હીમાં રાજધાની કરી.

પ્ર૦ એણે પોતાની કારકીરદીમાં શું કર્યું ?

ઉ૦ ઉમદા નકશીદાર અને હીંદુ ઘાટના સુંદર સ્તંભો વાળી કુતબમશીદ બંધાવી કે જેમાં કુરાનનાં પ્રકરણ કોતરાવ્યાં હતાં અને જેનું શિખર શંકુ આકારનું એવો કુતુબ મિનાર બંધાવ્યો.

પ્ર૦ એના વંશને ગુલામવંશ કેમ કહ્યો છે?

ઉ૦ પ્રથમ એ જાતે તુર્કિ ગુલામ હતો. અને તેની ગાદીએ બેસનારામાંના કેટલાક નીચ અવસ્થામાંથી પોતાની બહાદૂરીથી કે કાર્વિત્ર્યાંથી રાજ્ય પામ્યા હતા માટે.

પ્ર૦ ગુલામ વંશમાં સર્વથી મહાન સુલતાન કયો થયોછે ?

ઉ૦ એ વંશનો ત્રીજો રાજા અલ્તમસ.

પ્ર૦ અલ્તમસના વખતમાં ક્યા ક્યા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ નીચલો બંગાળ અને સિંધના હાકેમો સ્વતંત્ર થઈ બેઠા હતા, તેમને એણે જીત્યા. ચંગીજખાંન મોગલ કોઈ અફગાન રાજાની પુઠે લાગીને ધાટો ઓળંગી આણીમેર આવ્યો. પણ સિંધુ આગળ અટક્યો તેથી દિલ્હી ઉગરી. તેના મરતા પેહેલાં હિંદુઓના ઉઘાડા ઝગડા નરમ પડ્યા, અને પંજાબ, વાબ પ્રાંતો, બિહાર નચલો બંગાળ, અજમેર, ગ્વાલિઅર, માળવા અને સિંધમાં દિલ્હીના સુલતાનની વતી મુસલમાન સૂબેદાર અમલ કર્તા હતા. બગદાદના ખલિફાએ હિંદનું જુદુ મુસલમાની રાજ્ય કબૂલ રાખીને, જુદા સિક્કા પાડ્યા.

પ્ર૦ અલ્તમસ ક્યારે મુઓ અને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું ?

ઉ૦ એ ૧૨૩૬માં મરીગયો, ને તેની દીકરી રજિયાબેગમ ગાદીએ બેઠી.

પ્ર૦ રજિયાબેગમ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ દિલ્હીના મુસલમાની તખ્ત પર બેસનાર નારી જાતીમાં માત્ર સુલતાન રજિયાબેગમ છે. એ નારી છતાં સુલતાન કહેવાનું કારણ એ કે તે કુરાન ભણેલી, સરકારી કામ કરવામાં ઉદ્યોગી; બારીકીની મામલામાં દ્રઢ, અને તેજદાર હોવાથી તેને એ ઇલકાબ જોડ્યો છે. તેની પોતાની સ્વારીના ઘોડાખાતાનો ઉપરી હબશી ગુલામ ઉપર મેહેરબાની હોવાથી પઠાણ સરદારોએ તેને સાડાત્રણ વર્ષમાં પદભ્રષ્ટ કરી મારી નાંખી.

પ્ર૦ ગુલામ વંશના અમલનો પાયો શા કારણથી નરમ પડતો ચાલ્યો ?

ઉ૦ તિબેટની વાટે બંગાળાના ઇશાન કોણમાંથી, અને અફગાન ઘાટોને માર્ગે પંજાબમાં થઈ વારંવાર મોગલોના હુમલા થવાથી તેમજ ધકર લોકોની, અને મેવાતના ડુંગરી લોકોની લુંટથી વળી રજપૂત લોકોના બંડથી એ રાજ્ય નબળુ પડતું ગયું.

પ્ર૦ મુગલો જોડે, જંગલી હિંદ જાતો જોડે અને રજપૂતો જોડે લડનારો એવો સુલતાન ગુલામવંશમાં કયો થયો ?

ઉ૦ બલબન.

પ્ર૦ બલબન બાદશાહ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ મેહેલ ખાતામાંના તુર્કિ ગુલામોમાંનો એક હતો. બંગાળાના બળવાખોર સૂબેદારને જીતવા મોકલેલો સેનાપતી તે કામમાં પાર પડ્યો નહિ માટે તેને ફાંસી દીધો. અને પંડે બંગાળે જઈ ફિતુર નિર્દયપણે પણ ચતુરાઇથી સમાવ્યું. મેવાતમાં લાખ રજપૂતોને વાઢી નાખ્યા અને જંગલીઓને ભરાઈ રહેવાનાં જંગલો કપાવી ખેડવાની જમીન બનાવી; મધ્ય એશિઆના મુગલોના ત્રાસથી ત્યાંના રાજવંશીઓ અને કવિઓ હિંદી દરબારમાં નાશી આવેલાને આશ્રય આપ્યો, તથા સ્વતંત્ર રાજ્યોના પંદર ભુપતીઓ તેના આશ્રયમાં આવેલા તેમણે ખોએલાં રાજ્યના નામ ઉપરથી દિલ્લીના મોહોલ્લાંઓનાં બગદાદ, ખારીજમ, ગોર, ઇત્યાદિ નામ પાડ્યાં અને એ ૧૨૮૭માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ ગુલામવંશનો અંત કયારે આવ્યો ?

ઉ૦ છેલ્લા રાજા કૈકુબાદને વિખથી માર્યો એટલે ઇ. સ. ૧૨૯૦માં ગુલામ વંશનો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ ત્યાર પછી કયા રાજવંશી પાદશાહો થયા ?

ઉ૦ ખિલજી (તુર્કિ) વંશના ઇ. સ. ૧૨૯૦માં થયા.

પ્ર૦ ખિલજી વંશનો પેહેલો પાદશાહ કોણ થયો ?

ઉ૦ જલાલુદ્દીન.

પ્ર૦ જલાલુદ્દીનની કારકીર્દિમાં શો વતાંત બન્યો ?

ઉ૦ એનો ભત્રિજો અલ્લાઉદ્દીન અલ્હાબાદ પાસેના કરાનો ગવર્નરહતો તેણે ત્રણસેં મેલને છેટે વિંધ્યાચળમાં આવેલું બૌદ્ધ દેવળવાળું ભીલ્સા શેહેર લૂટ્યું. બુંદેલખંડ અને માળવાનાં બળવાખોર રાજ્યોને થકવી, દક્ષિણ હીંદમાં જવાનો મનસુબો કર્યો. જતી

વખતે તેણે સર્વને જણાવ્યું કે હું મારા કાકાથી રીસાવી રાજ મહેન્દ્રીના મહારાજાની નોકરીમાં રહેવા જાઉછું. બીજાને શરણ જનાર જાણી ઉદાર રજપૂતોએ કાંઇ ખાળો કર્યો નહિ. આગળ જતાં મહારાષ્ટ્રના હીંદુ રાજ્યની પાટનગરી દેવગીરી (દોલતાબાદ) ઉપર છાપો માર્યો, શેહેરમાં ધુસી જાહેર કર્યું કે આખી પાદશાહી ફોજ પાછળ આવેછે, હુંતો માત્ર મોખરાના લશ્કરનો ભાગ લેઈ કુચ કરૂંછું. આ પ્રમાણે પુષ્કળ લૂંટ ભેગી કરીને ગંગાને કાંઠે કરામાં લઈ ગયો. અહીં પોતાના ઘરડા કાકાને લુંટનો ભાગ આપવાને બહાને લલચાવીને બોલાવ્યો ને મળતીવખત મારી નાંખ્યો. ઇ. સ. ૧૨૯૫.

પ્ર૦ જલાલુદ્દીન પછી કોણ પાદશાહ થયું?

ઉ૦ જલાદીનને મારનાર તેનો ભત્રિજો અલાઉદ્દીન.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનને ગાદી કેમ પચી?

ઉ૦ પોતે મેળવેલી લૂંટ બક્ષિસ અને દાનમાં ગેરીને ઘણા આગેવાનોને વશ કર્યા તેથી.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનની કારકીર્દીમાં ઉત્તર હિંદમાં શા વૃતાંત બન્યા.

ઉ૦ મોગલ લોકોનાં આવેલાં ધાડાં સાથે તેણે પાંચ વખત ટક્કર લીધી. ૧૨૯૫ માં આવેલી મોગલોના સ્વારીને દિલ્લીના કોટ નજીક હાર ખવરાવી. સન ૧૨૯૭ માં તેણે ગૂજરાત હિંદુઓ પાસેથી ફરી મેળવ્યું. જોધપૂર રજપૂતો પાસેથી ઇ. સ. ૧૩૦૦ રિન્તિમ્બુરગઢ ઘેરો ઘાલી લીધો. અને ઇ. સ. ૧૩૦૦ માં સિસોદિઆ રજપૂતોને વશ કરીને ચિતોડગઢ જીત્યો. આ લડાઇડાં રાણી અને રજપૂતોની ૧૩૦૦૦ સ્ત્રીઓ ચિતામાં બળી મરી, પુરૂષો મરણીઆ થઇને લડ્યા, અને કેટલાક અરવલ્લીના ડુંગરોમાં જતા રહ્યા. ઇ. સ. ૧૩૦૪-૫ માં મોગલની ફરીને ચાર સ્વારીઓ આવી, તેમની સામે ટક્કર ઝીલી, ને તેમાં પકડાએલાને હાથીના પગતળે ધુંદાવી માર્યા. તથા કતલ કર્યા. આ અરસામાં તેના ભત્રિજાઓએ દંગો કર્યો તે બેસાડી દેઈ તેમને ક્રુરતાથી માર્યા. (ઇ.

સ. ૧૨૯૯-૧૩૦૦) આ રીતે ઉત્તર હિંદમાં રજપૂતોની સત્તા અટકાવી પોતાનું કામ સ્વસ્થ કર્યું.

પ્ર૦ એના વખતમાં દક્ષિણ હિંદ વિશે શી હકીકત બની?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૩૦૩ માં તેણે પોતાના સરદાર મલીક કાફુરને લશ્કર આપી બંગાળાની વાટે તેલંગના હિંદુરાજની રાજધાની વરંગુળ જીતવા મોકલ્યો. ઈ. સ. ૧૩૦૬ માં એજ કાફુરે માળવા અને ખાનદેશને રસ્તે મહારાષ્ટ્રમાં જઈ રાજધાની દેવગીરી જીતી. ત્યાંના હિંદુરાજાને સમજાવી સુલતાનનું સ્વામીપણું કબૂલ કરાવવા દિલ્હી લઈ આવ્યો વળી કાફુરે મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટકપર સ્વારી કરી.ને ઠેઠ દક્ષિણમાં રામસેતુ સુધી પહોંચીને ત્યાં મસીદ બાંધી.

પ્ર૦ દક્ષિણમાં જવાસારૂ આગલા સુલતાનો કર્તા અલાઉદ્દીન કેમ વધારે શક્તિમાન થયો ?

ઉ૦ ઈતિહાસીક કાળના અત્યાર સુધીના વખતમાં એશિયામાંથી આવેલા તુર્ક (ગીઝનવંશજો) પઠાણ (ગોરીવંશજો) અને મોગલ (જેઓ મુસલમાન થઈ રહ્યા છે) તે જાતના સિપાઈઓ હિંદ અને તેના પેલીમેરના મૂલકમાંથી જોઈએ તેટલા મળી આવ્યા. તેથી તે દક્ષિણ હીંદમાં જવા વધારે શક્તિવાન થયો.

પ્ર૦ એની ઉમરનાં પાછલાં વરસોમાં શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ ગૂજરાતમાં હિંદુઓએ બંડ કર્યું. રજપૂતોએ ચિતોડગઢ પાછો જીતી લીધો.અને દક્ષિણમાંનાં ઘણાંક લશ્કરી થાણાં ઉઠાવી લેવાં પડ્યાં.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનની આખર ઉમર કેવી ગુજરી ?

ઉ૦ એને પોતાના છોકરાપર અણવિશ્વાસ આવવાથી તેને કેદ કર્યા. પંડે ક્રોધ અને અમિતાહારના આવેશને આધીન થઈ સન ૧૩૧૫ માં મરણ પામ્યો. એવું કહેવાય છે કે તેના માનીતા સરદાર કાફુરે તેને ઝેરથી માર્યો.

પ્ર૦ ખિલજીવંશમાં ધર્મભ્રષ્ટ પાદશાહ કોણ થયો ?

ઉ૦ કોઈ નીચી જાતનો વટલેલો હીંદુ ખુશરૂખાન કરીને હતો તે.

પ્ર૦ ખુશરૂનાં કામ કેવા પ્રકારનાં હતાં ?

ઉ० લશ્કરી જય મેળવવામાં તેમ દુરાચારમાં તે કાફુરના જેવો હતો. એણે કાફુરને મારીને ગાદી લીધી. પોતે બહારથી હું મુસલમાન છું એવું ડોળ બતાવ્યા છતાં કુરાનને બેસવાના પાટલાની પવિત્રતાને દોશ લગાડતો, તથા મસીદોમાં હીંદુ દેવોની મૂર્તિઓ મૂકી મુસલમાની ધર્મને માનભંગ કરતો.

પ્ર० એણે કેટલું રાજ કર્યું ને શી રીતે મુઓ ?

ઉ० ઇ. સ. ૧૩૧૬ થી ૧૩૨૦ સુધી ચારવરસ રાજ કર્યું. એની ફોજના પંજાબના હાકેમ ઘિઆસ-ઉદ-દીન તઘલકની આગેવાની નીચે (તે પ્રથમ તુર્કી ગુલામ હતો) ફિતૂર કરી તેનો પ્રાણ લીધો. ત્યારથી ખિલજીવંશનો અંત આવ્યો.

પ્ર० ખિલજીવંશના સુલતાનો પછી દિલ્હીની ગાદીપર કયા વંશના પાદશાહો થયા ?

ઉ० તઘલખવંશના પાદશાહો થયા, ને તેનો પેહેલો પાદશાહ ઘિઆસ-ઉદ-દીન તઘલખ ઇ. સ ૧૩૨૦માં ગાદીએ બેઠો.

પ્ર० એ પાદશાહે શું કામ કર્યું. અને કેટલા વરસ રાજ કર્યું ?

ઉ० રાજધાની દિલ્હીમાંથી કાઢીને પૂર્વમાં ૪ માઇલ ઉપર તઘલખાબાદમાં કરી, ને એણે ચારવરસ રાજ કરયું.

પ્ર० ઘિઆસ-ઉદ-દીન તઘલખ પછી કોણ પાદશાહ થયું ?

ઉ० તેનો દીકરો મહમદ તઘલખ ઇ. સ. ૧૩૨૪ માં પાદશાહ થયો.

પ્ર० એ કેવા ગુણનો પાદશાહ હતો ?

ઉ० પૂરો પ્રવીણ, વિદ્વાન, ચતૂર, નાયક અને સખ્ત પરેહજગાર હતો. પણ સ્વભાવે અવિચારી, ક્રુર, અને ન્યાયાધિશ તરીકે નિર્દય, હતો. તથા માણસના દુઃખની દરકાર વગરનો હતો.

પ્ર० એણે અવિચારનાં કેવાં કેવાં કૃત્યો કર્યાં ?

ઉ० પંજાબપર ધશી આવતા મોગલોને નાણાં આપી પાછા વાળીને, અલ્લાઉદીને સંગ્રહ કરેલો ધનભંડાર ઉડાવી દીધો. ચીન જીતવા એક લાખ લશ્કર મોકલ્યું. તેમાંથી કોઈ પાછું આવી શક્યું નહિ; પણ હિમાલયના ઘાટોમાં લગભગ બધું નાશ પામ્યું. ઇરાન જીતવા જમાવેલા લશ્કરનો પગાર નહીં અપાયાથી તે બિજરાઇ

ગયું, અને એનોજ પ્રાંત લૂંટ્યો. દક્ષિણ હિંદમાં મોટી જીતો મેળવવાની યોજના કરી દિલ્હીના રહીશોને મરણ દંડથી બીવડાવી (દેવગીરી) દોલતાબાદમાં જઇ વસવાની જરૂર પાડી. આ આફસે માઇલના છેટાની આવજાવમાં રૈયતની ઘણી ખરાબી થઈ. છેવટે એ કોશીશ બાદશાહે છોડી દેવી પડી. ખજાનો ખાલી થવાથી રાજાનાં ત્રાંબાનાણાને લોકના રૂપા બરોબર ગણવા બરજોરી કરી તેમાં તેની પોતાની ખરાબી થતાં બાપાર બંધ પડ્યો. કર વેરા લેવામાં પણ તે જૂલમી હતો. ગંગા અને જમુના વચ્ચેના પ્રદેશના કેટલાક પ્રાંતમાં જમીનવેરો દસગણો અને કેટલાકમાં વીશગણો વધારવાથી ખેડુતો પોતાનાં ગામોને જંગલ થવા દઈ નાશી જઈ લૂટારૂા બન્યા, વીગેરે તેના અવિચારનાં કૃત્યો હતાં.

પ્ર૦ મહમદ તઘલખની નિર્દયતાનાં કર્મ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ મોટા પ્રદેશને પોતાના લશ્કરના ઘેરાવાથી કોટ માફક આંતરી તે ચકરાવો અંદરના ભાગમાં સાંકડો કરતાં જવું, ને અંદરના ભાગમાં જે માણસો આવે તેનો પશુ માફક શિકાર કરવો. એ પ્રકારે એણે ઘણીવાર કર્યું. તેમાં ઘણુંકરીને નિરઅપરાધી ગામડીઆ લોક તેનો ભોગ થઈ પડતા. એણે કનોજના આખા શેહેરનો આ રીતે ઘાણ કહાડ્યો હતો. આવા કમકમાટ ભરેલા મનુષ્યની ક્રૂરતાના દાખલા ઇતિહાસોમાંથી ભાગ્યેજ મળી આવશે.

પ્ર૦ એના વખતમાં એના રાજની સ્થિતી કેવા પાયાપર આવી ?

ઉ૦ હિંદમાં થએલાં મોટામાં મોટાં મુસલમાની રાજની લગામ એના હાથમાં આવી ખરી, પણ ધર્મ સંબંધી દુરાગ્રહી હોંસ તેનામાં હોવાથી તે રાજ એ જાળવી શક્યો નહીં. હિંદુરાજવંશીઓ અને અમલદારોપર તેણે ભરોસો રાખ્યો નહીં. તેથી રાજના મોટા હોદ્દા પરદેશથી આવેલા, જેને રાજના કાયમપણાની દરકાર નહી એવા સાહસિક મુસલમાનોને આપ્યા, તેથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા અને બંડો થયાં, અને તાબામાંથી પ્રાંતો ખસવા લાગ્યા. ઈ૦ સ૦ ૧૩૩૮ માં તેના ભત્રિજાએ માળવામાં બંડ કર્યું. તેની જીવતાં ચાંમડી ઉતરડાવી નાંખી. સન ૧૩૩૯ માં પંજાબના

હાકેમ બળવો કર્યો, તેને અરદન માર્યો. ઇ૦ સ૦ ૧૩૪૦ માં નીચલા બંગાળ અને કારોમાંડલના મુસલમાન સુબેદાર તે પ્રાંતોના ધણી થઈ પડ્યા. ઇ૦ સ૦ ૧૩૪૪ માં તેલંગા અને કર્ણાટકનાં હિંદુ રાજ્યોએ સ્વતંત્ર બની પોતાના મુલકમાંથી મુસલમાન થાણાં ઉઠાડી મૂક્યાં. ગુજરાતના લશ્કરે ફિસાદ મચાવ્યો. દક્ષિણના મુસલમાન સુબેદારોએ બળવા કર્યા, તે ભાગવા પોતે ગયો પણ તે કામ પૂરૂં થતા પહેલાં ગૂજરાત, માળવા, અને સિંધમાં ફિતુર ઉઠ્યાં; તે તોડવાને પોતે આવ્યો. બંડખોરોની પાછળ પડતાં ઇ૦ સ૦ ૧૩૫૧ માં ઠઠા શેહેરમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ મહમદ તઘ્લખ પછી કોણ ગાદીએ બેઠું?

ઉ૦ તેનો દીકરો ફિરૂજશાહ તઘ્લખ સન ૧૩૫૧ માં ગાદીએ બેઠો.

પ્ર૦ ફિરૂજશાહે કેવી રીતે રાજ કર્યું? તથા ઉપયોગી કામ શાંશાં કર્યાં?

ઉ૦ એણે દયાળુપણાથી રાજ ચલાવ્યું. તથા સાર્વજનીક સુખનાં ઘણાં કામ કર્યાં. તળાવો ખોદાવ્યાં; મુસફરખાનાં, મસીદો, મદ્રેશાઓ, દવાખાનાં, અને પૂલો બંધાવ્યા હતા. વળી સર્વથી મોટું કામ જમીનના નદીના મૂળથી નેહેર ખોદાવી. તે તેના બંને કાંઠાના દેશને ફળરૂપ કરેછે. એ નેહેર તેણે ધગ્ગર, અને સતલજ સાથે જોડી દીધી. આ નેહેરનો કેટલોક ભાગ બ્રિટિશ સરકારે ફરી બંધાવ્યો છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં બીજા શું બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બંગાળા અને દક્ષિણનાં મુસલમાની રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તેણે કબૂલ કર્યું.

પ્ર૦ તઘ્લખવંશના પાદશાહોનું કૌવત નરમ પડવાનું કારણ શું? અને તેનું પરિણાંમ શું થયું?

ઉ૦ મુસલમાન લોકોના બળવા, અને હિંદુના બંડથી એ વંશજનું જોર નરમ પડતું ચાલ્યું. અને તેથી હિંદ ઇ૦ સ૦ ૧૩૯૮ માં મોગલ સ્વારીનો શિકાર સહેલથી થયું.

પ્ર૦ ફિરૂજશાહ ક્યારે મરણ પામ્યો.

ઉ૦ ૩૭ વરસ રાજ કરી ઇ૦ સ૦ ૧૩૮૮ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ તઘલખવંશીઓનું બળ નરમ પડતાં હિંદમાં કયા પરદેશીએ કહેર કર્યો ?

ઉ૦ ઈ૦ સ૦ ૧૩૯૮ ની સાલમાં દિલ્હીની ગાદી ઉપર બીજો મહમદ તઘલક પાદશાહ હતો ત્યારે તીમૂર નામે તાર્તરીના મોગલે લશ્કર સાથે અફગાન ઘાટોને માર્ગે હિંદમાં આવી કહેર કર્યો.

પ્ર૦ તીમૂરે હિંદમાં આવી શું કર્યું?

ઉ૦ દિલ્હીના કોટ નજદીક પાદશાહને હરાવી તે રાજ્યધાનીમાં દાખલ થયો..પાંચ દીવસ સુધી કતલ ચલાવી, મૂડદાંના ઢગલાથી ચાલવાની જગા રહી નહિ. તીમૂરે શાંતપણે બધું જોયું. પછી ઉજાણી કરી, ફિરૂજની મસીદમાં ઇશ્વરનો ઉપકાર માની ૧૩૯૮ ની સાલના છેલ્લા દીવસે ગંગા ઓળંગી મીરત ગયો. ત્યાં પણ ઘણી કતલ ચલાવીને હરદ્વાર ગયો. ત્યાંથી ડુંગરોની તળેટીને રસ્તે મધ્ય એશિયામાં ગયો. (ઈ. સ. ૧૩૯૯) ઉજ્જડ કરેલાં શેહેરો શિવાય બીજી કાંઇ નિશાનીઓ તે પાછળ મૂકી ગયો નથી. મહમદ બાદશાહ ગુજરાતમાં નાશી ગયો હતો. તેણે આવીને માત્ર ઈ. સ. ૧૪૧૨ સુધી નામનો અમલ કર્યો.

પ્ર૦ તઘલક વંશની સમાપ્તી ક્યારે થઈ અને પછી કયા કયા રાજાથયા?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૪૧૪ ના વરશમાં તઘલક વંશની સમાપ્તી થઇ, અને ત્યાર પછી ૧૪૫૦ સુધી સૈયદવંશી, અને ઇ. સ. ૧૪૫૦ થી ઇ. સ. ૧૫૨૬ સુધી લોદીવંશી પાદશાહો થયા.

પ્ર૦ સૈયદ અને લોદીવંશના પાદશાહોની વખતમાં રાજ્યની હદ કેટલીહતી?

ઉ૦ દિલ્હીથી આશપાશ થોડાકજ ગાઉ સુધી કેટલાક રાજાનો અમલ ચાલતો હતો. અને એ બધા વખતમાં હીંદુ રાજ્યવંશીઓ અને મુસલમાન હાકેમો ખરેખર સ્વતંત્ર થયા હતા.

પ્ર૦ લોદીવંશની આખર કોણે આણી ?

ઉ૦ મોગલ લશ્કરના સરદારે બાબરે ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં છેલા સુલતાન ઇબ્રાહીમને પાણીપતના રણમાં રોળીને લોદીવંશનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ આત્યારસુધીના અરસામાં દક્ષિણ હીંદમાં કયાં કયાં રાજ્ય હતાં?

ઉ૦ હીંદુરાજ્યો ચેરા, ચોલા, પાંડ્ય, વિજયનગર, મુસલમાની બા-હમણી રાજ્ય તેના પાંચ કકડા થયા (૧) આદીલશાહી, (૨) કુતુ-બશાહી, (૩) નિજામશાહી, (૪) ઇમાદશાહી. (૫) બરીદશાહી.

પ્ર૦ ચેરાકુળના રાજ્ય વિશે શી હકીકત છે?

ઉ૦ એ પ્રાચીન રાજ્ય દ્રાવિડમાં હતું. તેની ભાષા તામિલ હતી. મ્હૈ-સૂરમાં તાલ્કદ નામે નગર તેની રાજધાની હતું. ઈ. સ.૨૮૮ થી ૯૦૦ સુધી) આ કુળમાં ૫૦ રાજા થઇ ગયેલા ગણાયછે.

પ્ર૦ ચોલા કૂળ વિશે શું જાણો છો?

ઉ૦ એ પ્રાચીન રાજ્ય દ્રાવિડમાં હતું. તેની રાજધાનીનાં મથક કું-બકોનમ અને તાંજોર હતાં. તેમાં વસનાર લોક તામિલ ભાષા બોલતા હતા. આ કૂળમાં ૬૬ રાજા થઈ ગએલા ગણાયછે.

પ્ર૦ પાંડ્ય રાજ્ય વિશે શું જાણોછો?

ઉ૦ આ રાજ ઇ. સ. પે. ચોથા સૈકામાં સ્થપાએલું છે. વળી આ પ્રાચીન રાજ દ્રાવિડમાં આવેલું હતું. એની રાજધાની મદુરા હતી. આ વંશના ૧૬૬ મા મહારાજાને ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં મલીક કાફુરે માર્યો. ૧૮ મા સૈકા સુધી પુરાતન પાંડ્ય ગાદી મ-દુરામાં રહીં. મદુરાની ગાદીએ જેમ લાગલાગટ લાંબી મુદત સુધી વંશપરંપરા રાજા થયા તેમ કોઇ યુરોપના રાજનો ગાદીએ થયા નથી. વંશાવળી ઉપરથી અધિપતિઓનો ક્રમ પાછળ ૨૦૦૦ વરસ લગી જઈ પહોંચેછે.

પ્ર૦ વિજય નગરના રાજ્ય વિષે શું જાણોછો?

ઉ૦ એનું બીજું નામ નરસિંહરાજ કહેવાય છે. ઇ. સ. ૧૧૧૮ થી ૧૫૬૫ સુધી તુંગભદ્રાને કાંઠે બેલારી જીલ્લામાં એનાપાટ નગ-રનાં ચીન્હ હજુ જણાય છે. એ ઠેકાણે દેવાલય, કિલ્લા, કોટ તળાવ વીગેરેનાં ખંડેરો છે. અને તે દક્ષિણના મુસલમાન સુ-લતાનોની સમાન પદ્વી ધરાવતું હતું.

પ્ર૦ વિજયનગરનું રાજ્ય કેમ પડી ભાગ્યું અને પછી તેનું શું થયું?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદના મુસલમાન સુલતાનોએ એક સંપ કરીને ઇ. સ. ૧૫૬૫ માં તાલીકોટ આગળ વિજય નગરના રાજાને હરાવ્યો.

ત્યારથી એ રાજ્ય પડી ભાગ્યું. તોપણ તેના સ્થાનિક મંડળીકો પોત પોતાની જાગીરોનો કબજો રાખી શકયા. તે મદ્રાસ ઇલાકાના પાલેગારો અને હાલના મહેસૂરના મહારાજાઓ એ સ્થાનિક મંડળિકોના વંશજ છે. વિજયનગરનો એક રાજકુમાર નાઠેલો તેણે ચંદ્રગીરીમાં રાજવંશ સ્થાપ્યો. જેણે મદ્રાસ વસાવવા સારૂ ઇંગ્રેજ લોકોને ઇ. સ. ૧૬૩૯ માં જમીન આપી હતી. અને બીજો ફટાપો હાલમાં નીજામને ખંડણી ભરનારો અનગુંડીનો રાજા કહેવાય છે. તે પણ વિજયનગરના મોટા કુળનો વંશજ છે એમ માનેછે.

પ્ર૦ દક્ષિણ હીંદમાં પાદશાહતો ઉભી થઇ તેનું મૂળ મંડાણ કયું છે?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૩૦૩ થી ૧૩૦૫ સુધી અલ્લાઉદ્દીને કરેલી જીત્યો, કે જે જીત્યોથી કેટલીક મૂદત લડાઇનો ઘુટાળો ચાલીને મુસલમાની રાજ ૧૩૪૭ માં ઉભું થયું.

પ્ર૦ એ રાજનું નામ શું? અને તે પડી ભાગવાનું કારણ શું?

ઉ૦ બ્રાહ્મણીરાજ્ય, એ નામ પડવાનું કારણ એ છે જે કોઇ જાફરખાં નામે પઠાણ સરદાર તેની નાની વયમાં કોઇ બ્રાહ્મણને ત્યાં નોકર હતો. બ્રાહ્મણે ભવિષ્ય વાણી કહી હતી કે તને રાજ્ય મળશે. જાફરખાંન સ્વતંત્ર સુલતાન બનવાથી પોતાના રાજવંશને એ નામ જોડયું.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણીરાજ કેટલા વરસ ચાલ્યું, અને તેનાં પાટનગર કયાં હતાં?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૩૪૭ થી ઇ. સ. ૧૫૨૫ સુધી ૧૭૮ વરસ ચાલ્યું. અને તેનાં પાટનગર હૈદરાબાદના મૂલકમાં ગુલબર્ગ, વરંગુલ, અને બિડર હતાં.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણી રાજ્યની પૂર્ણ ચઢતી કળા કયારે થએલી અને તે વખત તેની રાજમર્યાદા કેટલી હતી?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૩૨૭ માં તેની ગાદી ઉપર બીજો અલાઉદ્દીન હતો, ત્યારે અને તે વખત અરધા દક્ષિણપર એટલે તુંગભદ્રા નદીથી ઓરિસ્સા સુધી અને પૂર્વે મછલીપટ્ટણથી ગોવા સુધી તેની રાજમર્યાદા હતી.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણી રાજ્ય તૂટવાનું કારણ શું?

ઉ૦ બ્રાહ્મણી રાજ્યમાં (દક્ષિણ હીંદમાં જન્મેલા મુસલમાન હ-

બસી) ધર્મ* પાળનાર સિપાઇઓનું ચડસા ચડસી વાળુ લશ્કર ભેગુ થવાથી, કુસંપી મૂળો પેઠાં, તેથી એ રાજ્ય તુટ્યું.

પ્ર૦ બાહ્મણી રાજ્ય તૂટી તેનાં ક્યાં ક્યાં રાજ્યો થયાં?

ઉ૦

રાજ્ય સ્થાપનારનું નામ.	રાજધાનીનું શેહેર.	વંશનું નામ.	સ્થાપનની સાલ.	તુટ્યાની સાલ તથા તોડનાર.	
૧ આદીલશાહ	વિજાપુર	આદીલશાહી	૧૪૮૯	૧૬૮૬-૮૮	ઓરંગજેબ
૨ કુતુબશાહ	ગોલોંદા	કુતુબશાહી	૧૫૧૨	૧૬૮૭-૮૮	,,
૩ અહમદ નીજામશાહી.	અહમદનગર	નીજામશાહી	૧૪૯૦	૧૬૩૬	શાહાજહાંન
૪	ઇલીચપુર	ઇમાદશાહી	૧૪૮૪	૧૫૭૨	અહમદનગરના રાજમાં ભેળ્યું
૫	બિડર	બરીદશાહી			

એ પ્રમાણે પાંચ સ્વતંત્ર રાજ્યો થયાં.

પ્ર૦ ઉત્તર હિંદમાં કયા કયા પ્રાંતો સ્વતંત્ર હતા?

ઉ૦

રાજ્યનું નામ.	સ્વતંત્રતાનોવખત	તાબેદારીનોવખત	કોણે જીત્યું.
નીચલુ બંગાળ	૧૩૪૦	૧૫૭૬	અકબરે
ગૂજરાત	૧૩૭૧	૧૫૭૩	અકબરે
માળવા		૧૫૩૧	ગૂજરાતના સુલતાને
જઉનપુર } વણારશી }	૧૩૯૩	૧૪૭૮	

प्रकरण १० मुं.

मोगलवश इ. स. १५२६ थी १७६१ सुधी.

પ્ર૦ હિંદમાં મોગલ રાજ કોણે અને ક્યારે સ્થાપ્યું?

ઉ૦ બાબરે ઇ. સ. ૧૫૨૬ માં સ્થાપ્યું (બાબર એનો શબ્દાર્થ સિંહ)છે.

પ્ર૦ બાબર કોણ હતો?

ઉ૦ તીમૂરથી છઠી પેઢીએ જન્મેલો હતો. જકસાર્તિસ નદીને કાંઠે આવેલા ફર્ગાનના રાજનો એ ધણી હતો. એનો જન્મ ઇ. સ.

*શિઆપંથી (તુર્ક, ઇરાની, તાતંરી) અને સુન્નાપંથી.

૧૪૮૨ માં થયો હતો. ઇ. સ. ૧૪૯૭ માં એણે સમરકંદ જીતી લીધું. પણ બળવાખોરોએ તેને હરાવી નસાડી મૂક્યો. પછી. ઇ. સ. ૧૫૦૪ માં તેણે કાબૂલનું રાજ કબજ કર્યું અને ત્યાં ૨૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

પ્ર૦ બાબરે દિલ્હીનું રાજ્ય કોની પાસેથી શી રીતે લીધું ?

ઉ૦ છેલ્લો લોદીવંશનો અફગાન પાદશાહ ઇબ્રાહીમ પાસેથી પાણીપતના મેદાનમાં લડાઈ કરીને ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં લીધું.

પ્ર૦ બાબર દિલ્હીમાં પેઠા પછી શું બનાવ બન્યો ?

ઉ૦ મુસલમાનોએ તેનું આધિપત્ય સ્વિકાર્યું, પણ ચિતોડના રજપૂતોએ તેનાપર હુમલો કર્યો.

પ્ર૦ રજપૂતોએ હુમલો કરવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ અજમીર, મેવાડ, અને માળવામાં રજપૂતોએ અમલ બેસાડ્યો હતો. તેથી તેમને જણાયું જે, હવે હીંદુ પાદશાહી સ્થપાશે માટે.

પ્ર૦ બાબર અને રજપૂતો વચ્ચે લડાઇઓ ક્યાં ક્યાં ને કયારે થઈ અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ ફતેપૂરસીક્રી નારેણમાં ઇ. સ. ૧૫૨૭ માં થઈ. એ લડાઇમાં બાબર મોટા ભયમાં સપડાયો હતો તેથી તથા અંતનો કાળ પાસે જોઇ તેણે દારૂને અડવું નહીં એવી બાધા રાખી અંતે તે જીત્યો.

પ્ર૦ પછી બાબરે શું કર્યું ?

ઉ૦ દક્ષિણ પંજાબમાં મુલ્તાન સુધી અને પૂર્વમાં બિહાર સુધી રાજ્ય સત્તા ઉતાવળે વધારીને ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં આગ્રામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બાબર પછી દિલ્હીની ગાદીએ કોણ બેઠું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૫૩૦ માં તેનો દીકરો હુમાયુન ગાદીએ બેઠો.

પ્ર૦ એને પ્રથમ શી હરકત નડી!

ઉ૦ જે મૂલકમાંથી તેના બાપને લશ્કરી મદદ મળતી તે કાબૂલ અને પંજાબ તેના ભાઈ કામરાનના ભાગમાં આપવા પડ્યાં. તેથી મદદનું ઠેકાણું ન રહ્યું, તે લાગ સાધી બંગાળાના હાકેમ શેરશાહની સરદારી નીચે ઘણા અફગાનોએ મળી દસ વરસ સુધી લડી હુમાયુનને હિંદમાંથી હાંકી કાઢ્યો.

પ્ર૦ તે ક્યાં ગયો અને એની ગેરહાજરીમાં હિંદમાં અમલ કોણે ચલાવ્યો ?

ઉ૦ સિંધના રણમાં થઇ ઈરાન ભણી નાસતો હતો ત્યારે અમરકોટના ગઢમાં ઈ. સ. ૧૫૪૨ માં તેનો પ્રખ્યાત પુત્ર અકબર જન્મ્યો. એની ગેરહાજરીમાં શેરશાહ પોતે પાદશાહ થઇ બેઠો. કલિંજરના કીલ્લાને ઘેરો ઘાલતાં ઈ. સ. ૧૫૪૫ માં શીરશાહનું મૃત્યુ થયું તેનો શાહાજાદો તેની ગાદીએ બેઠો, તે મુઆ પછી અફગાન કુળનો ત્રિજો પાદશાહ ગાદીએ બેઠો. આ રાજા સૂર કુળના કહેવાય છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવો બન્યા ?

ઉ૦ માળવા, પંજાબ, અને બંગાળામાં બળવા થયા એવામાં હુમાયુન આવ્યો. અને તેના તેર વરસની ઉમરના દીકરા અકબરે પાણીપતના મેદાનમાં અફગાનો સાથે મરણીઓ રણજંગ મચાવી હીંદનું રાજ્ય જીત્યું.

પ્ર૦ પછી હુમાયુનનું શું થયું ?

ઉ૦ કાબુલનું રાજ્ય ફરી પાછું મેળવી થોડા માસ ફરી દિલ્હીમાં અમલ કરી ઈ. સ. ૧૫૫૬ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ હુમાયુન પછી કોણ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ ૧૫૫૬ માં ૧૪ વરસની ઉમરે અકબર ગાદીપતી થયો.

પ્ર૦ અકબરની કારકીર્દિમાં જે જે બનાવો બન્યા તેનો વરસવાર સાર આપો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૫૪૫—સિંધના અમરકોટમાં અકબરનો જન્મ થયો.

ઈ. સ. ૧૫૫૬—પાણીપતની લડાઇમાં અફગાનોને જીતી પોતાના બાપ હુમાયુન સારૂ દિલ્હીનું તખ્ત પાછું મેળવે છે. (આ લડાઇમાં વાસ્તવિક સેનાપતિ બેહેરામ હતો).

ઈ. સ. ૧૫૬૦—રાજવહીવટ પ્રત્યક્ષ પોતાને હાથ લેછે. અને બેહેરામે બળવો કર્યો તેને હરાવી માફી બક્ષે છે.

ઈ. સ. ૧૫૬૬—અકબરના પ્રતિસ્પર્દ્ધી ભાઈ હકીમની પંજાબ ઉપર સ્વારી અને તેનો પરાજય.

ઇ. સ. ૧૫૬૧-૬૮—રજપૂતરાજ્યોને મુગલ પાદશાહીનાં તાબે-દાર કરે છે.

ઇ. સ. ૧૫૭૨-૭૩—ગૂજરાતમાં ઝગડો અને તેનું પાદશાહીમાં ફરીને જોડાવું.

ઇ. સ. ૧૫૭૬—બંગાળા ફરીને જીતે છે. અને તે દેશ છેલ્લી-વારનો પાદશાહીમાં જોડાઈ જાય છે.

ઇ. સ. ૧૫૮૧-૯૩—ગૂજરાતમાં ફિતૂર.

ઇ. સ. ૧૫૮૬—કાશ્મિર જીતી લેછે ને તેનું છેલ્લું બંડ ૧૫૯૨માં બેસાડી દીધું.

ઇ. સ. ૧૫૯૨—સિંધ જીતી લેઈ મુગલ રાજ્યમાં મેળવી દીધું.

ઇ. સ. ૧૫૯૪—કંદહાર તાબે કર્યું, અને વિંધ્યાની ઉત્તરના આખા હિંદમાં કાબૂલ અને કંદહાર પર્યંત મુગલ રાજ્યને સુદૃઢ કર્યું.

ઇ. સ. ૧૫૯૫—મુરાદના સરદારી નીચે અહમદનગર ઉપર સ્વારી પણ તેમાં અકબરની ફોજ હારી.

ઇ. સ. ૧૫૯૯—અકબરે પંડ્યે અમદનગર ઉપર બીજીવાર ચ-ढाई કરી, તે લીધું. અને ત્યાં મુગલ રાજ્યની સ્થાપના કરી.

ઇ. સ. ૧૬૦૧—ખાનદેશ ખાલસા કરી તે ઉત્તર હિંદમાં જાયછે.

ઇ. સ. ૧૬૦૫—આગ્રામાં અકબરનું મરણ.

પ્ર૦ બેહેરામ કોણ હતો અને તેના વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ તુર્કોમાન હતો. હુમાયુના દેશવટાના સમયમાં અકબરને આ-ધાર આપનાર તરીકે, અને પંજાબના પઠાણો સામે પાણીપ-તના રણમાં લડાઇનો વાસ્તવિક સેનાપતી પણ તેજ હતો. એને તરણ અકબરે પ્રાંતોનો પ્રતિનિધી બનાવ્યો હતો. પણ તેનો સ્વભાવ કરડો અને મીજાજી હોવાથી પદભ્રષ્ટ થયો. તેને મક્કે જાત્રા કરવા જતાં વાટમાં કોઈ પઠાણે તેને ઈ. સ. ૧૫૬૦ માં મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ કઇ કઈ બીનાઓ અકબરની મહત્તા દર્શાવેછે ?

ઉ૦ એણે ૧૪ વરસની નાની ઊંમરે રાજ લગામ પોતાને હાથ લીધી. એના બાપે રાજ નાનું સરખું મૂક્યું હતું, પણ જે મુગલ પાદ-

શાહી બસેં વરસ સુધી ટકી તેનો વાસ્તવિક સ્થાપનાર એ હતો. એણે ૧૫૫૬ થી ૧૬૦૫ સુધી ૫૦ વરસ રાજ કર્યું. (એજ વખતે ઈંગ્લાંદમાં ૧૫૫૮ થી ૧૬૦૩ સુધી ઇલીઝાબેથ રાણી રાજ કરતી હતી) બેહેરામને પદભ્રષ્ટ કરતાં તેનો કરેલો બળવો સમાવી તેને પકડચો, અને માફી બક્ષી પેન્શન બાંધી આપ્યુ. આ કામોથી તે મહાન અકબર કહેવાય છે.

પ્ર૦ મહાન અકબરનાં યુક્તિ પૂર્વક કામો કયાં કયાં હતાં ?

ઉ૦ એ જ્યારે ગાદી નશીન થયો, ત્યારે હિંદ નાનાં રાજ્યોમાં વહેંચાએલું હતું તેથી લશ્કરના બળથી, કે સગાઈ અને મિત્રાચારી વડે મુસલમાની અને હિંદી રાજ્યો પોતાને આધિન કર્યાં. એટલુંજ નહીં પણ લગ્ન અને સ્નેહ ભાવથી રજપૂતોને તખ્તને આધાર આપનાર બનાવ્યા. વળી ઉત્તર હિંદના મોગલ પક્ષ સામે અને બંગાળાની અફગાન ટોળીઓ સામે હીંદુ કારભારીઓ રાખ્યા. અને તેઓનાં પરસપરનાં કામો ઉપર દાબ રહે એવી યુક્તિઓ કરી. આવી સ્થિતીનું ચક્રવર્તિ રાજ્ય પોતાના વંશજોને આપતોગયો.

પ્ર૦ અકબરે રજપૂતોને કેવી રીતે વશ કર્યં ?

ઉ૦ જયપૂરના રાજાને જીતી તેને પોતાનો જાગીરદાર બનાવ્યો. તથા તેની કુંવરીને પરણી, કરેલી જીતને પુષ્ટી આપી. જોધપૂરને પણ વશ કરી તેના પૌત્રી પોતાના કુંવર સલીમ વેરે પરણાવી.

ચિતોડના રજપૂતો સાથે લાંબા વખતસુધી ઝગડો કરી તેને હરાવ્યા. તેણે પોતાના કુળાભિમાનથી પાદશાહને કન્યા ન દીધી, અને પર્વતો તથા સિંધના રણમાં નાશી જઈ પોતાનો બચાવ કર્યો. પાછળથી ઉદેપૂર વસાવી તેમાં રાજધાની કરી. આ રજપૂતો આંજ પણ પાદશાહોને કન્યા ન આપ્યાની વડાઇ માનેછે.

પ્ર૦ અકબરે હીંદુ લોકનાં મન મેળવી લેવાનાં તથા તેમના હિતનાં શાંશાં કામ કર્યાં ?

ઉ૦ જયપૂરવાળા પોતાના સાળા ભગવાનદાસને પંજાબનો ગવર્નર નીમ્યો. માનસિંહને કાબૂલથી ઓરિસ્સા સુધીના લશ્કરનો ઉપરી બનાવ્યો. રાજા ટોડરમલને જમાબંધીનો ઉપરી રાખ્યો હતો

એના ૪૧૫ મનસબદારો પૈકી ૫૧ હિંદુ મનસબદારો હતા. જજીઆવેરો માફ કર્યો, બધી રૈયતને આ રીતે રાજ પ્રકરણમાં સમાન પદ્વીએ મૂકી. સંસ્કૃત ધર્મ પુસ્તકોનો અને વીરરસ કાવ્યોનો ફારશીમાં તરજૂમો કરાવ્યો. હિંદુ પ્રજા ધર્મપર કાળજી રાખી; ધીજ કરવાની, જનાવરોના ભોગ આપવાની, બાળલગ્ન કરવાની, ખુશી વિના સતી કરવાની વીગેરે મના કરી. વળી વિધવા વિવાહને પણ કાયદાનો આધાર આપ્યો.

પ્ર૦ આ મહાન અકબરે ઉત્તર હિંદનાં કયાં કયાં મુસલમાની રાજ્યો જીત્યાં?

ઉ૦ પંજાબથી બિહાર સુધીના નાના આપ અખત્યાર હાકેમોને વશ કર્યા. શેરશાહના કુટુંબીઓ પાસેથી બંગાળા સન ૧૫૭૬માં જીતી લીધું. ઓરિસ્સા પ્રાંત ટોડરમલે સન ૧૫૭૪ માં જીતી લીધો. ગૂજરાત ઉપર સન ૧૫૭૨-૭૩ માં ચઢાઇ કરી સન ૧૫૯૩ માં જીત્યું. સન ૧૫૭૨ માં માળવા જીત્યું. સન ૧૫૯૨ માં કાશ્મિરનું બંડ ભાગ્યું. અને સિંધ ખાલસા કર્યું. ૧૫૯૪ માં કંદહાર તાબે કર્યું. આથી આખા ઉત્તર હિંદમાં મુગલાઈ રાજ ફેલાયું. એનો વિચાર રાજગાદી ફતેપૂરે શિક્રીમાં કરવાનો હતો, પણ આગ્રાનું સ્થળ વધારે પસંદ પડવાથી રાજધાની આગ્રામાં ઠરાવીને ૧૫૬૬ માં રાતી રેતીના પથ્થરનો જમુનાનદી ઉપર ઝઝૂમતો આગ્રાગઢ બંધાવ્યો.

પ્ર૦ દક્ષિણ હીંદ જીતવા અકબરે શો પ્રયત્ન કર્યો, ને તેનું શું થયું?

ઉ૦ તેણે ઈ. સ. ૧૫૮૬ માં દક્ષિણહીંદ જીતવાની નજર કરી, અહમદનગર ઉપર ફોજ મોકલી અહમદનગરની બહાદૂર મુસલમાન રાણી ચાંદબીબી સામી લડી, તેમાં ફાવ્યો નહીં. સને ૧૫૯૯માં અકબરે જાતે ફોજ લેઇ દક્ષિણમાં ગયો, પણ ફકત ખાનદેશ તાબ કરી એ કોશીસ છોડી દીધી.

પ્ર૦ અકબરની વૃદ્ધાવસ્થા કેવી ગુજરી અને તે કયારે મરણ પામ્યો?

ઉ૦ તેના કુટુબનાં કાવિત્રાંથી અને તેના પાટવી પ્રિય કુંવર સલીમની બદચાલથી ખેદકારક ગુજરી. અને તે ૧૬૦૫માં મરણપામ્યો.

પ્ર૦ અકબરના નવા ધર્મ વિશે શું જાણો છો?

ઉ૦ એને દર શુક્રવારે બ્રાહ્મણ, મુસલમાન, પારશી, યાહુદી, ખ્રિસ્તી, વીગેરેના આચાર્યોને ભેગા કરીને ધર્મની ચરચા ચલાવવાનો શોખ હતો. આ સંવાદો સાંભળતાં, તેને પોતાના જન્મથી મળેલા ધર્મ વિશે શંકા થઇ. અને સ્વેચ્છીક અધિકારને લીધે, દેવતાઈ સર્વ શક્તિ પોતામાં છે; એવો ભાવ ઉત્પન્ન થઇને સૃષ્ટી પ્રામ ઇશ્વર જ્ઞાનના પાયાને આધારે નવો ઇશ્વરી ધર્મ તેણે સ્થાપ્યો. તેનો પ્રમુખ પંડે હતો. સૂર્યની પૂજા તે ઉઘાડી રીતે કરતો.

પ્ર૦ અકબરે રાજ્ય રચના કયા પ્રકારે ગોઠવી હતી?

ઉ૦ રાજના વિભાગ પાડી પ્રાંતો ઠરાવ્યા. દીવાની અને લશ્કરી કામના કુલ અધીકારવાળો એક સુબેદાર (ગવરનર) ઠરાવ્યો હતો. લશકરી, ન્યાય, અને વસુલાત એવાં ત્રણ ખાતાં અધીકાર વાપરવા ઠરાવ્યાં હતાં. લશકરી ખાતામાં જાગીર આપવાનું જુની રીત પ્રમાણે હતું, તે કાઢીનાખી બની શક્યું ત્યાં સુધી સિપાઇઓને પગાર આપવાનું દાખલ કર્યું. ન્યાય ખાતાને માથે રાજધાનીમાં એક ન્યયાધિશ તથા તેની મદદને સારૂ મોટાં નગરોમાં કાજી રાખ્યા હતા. શેહેરોમાં પોલીસના ઉપરી કોટવાળ તેમને માજીસ્ટ્રેટનો અધિકાર હતો. પ્રગણાંઓમાં પોલીસનો વહીવટ વતનદારો કે વસુલાત ખાતાના અધિકારીઓ ચલાવતા. ગામમાં વંશ પરંપરા નોકરી કરનાર ચોકીદાર રહેતા.

પ્ર૦ અકબરની વસુલાત પદ્ધતિની રીત કેવી હતી ને તેની ઉપજ કેટલી હતી?

ઉ૦ એણે ખેતરોની મોજણી કરાવી ત્રણ પ્રત બાંધી હતી. ઉપજનો ત્રિજોભાગ સરકારનો ઠરાવ્યો હતો. સરકારના ભાગ બદલ નાણું આપવાના દર ઠરાવ્યા હતા. દરવરસે એ કડાકૂટમાંથી બચવા સારૂં સરકાર ભાગ તપાસવાનું કામ દશ વરશે ઠરાવ્યું હતું. એના રાજના પંદર પ્રાંત હતા. અને જમીન ખાતેનો વેરો ૧૪ કરોડનો હતો. નિયમીત પાદશાહી લશ્કરથી જુદું ભૂમી લશ્કર પ્રાંતોમાં હતું. તેના ખરચના દશ કરોડ રૂપીઆ પ્રાંતોને શિર હતા.

એની કુલ ઉપજ ૪૨ કરોડ રૂપીઆની ગણવામાં આવીછે.

પ્ર૦ મહાન અકબરના પ્રધાન કયા કયા હતા?

ઉ૦ હિંદુપ્રધાન, રાજાટોડરમલ, એ જમાબંધીનું કામ કરતો. દીવાન એટલે વસુલાત ખાતાનો પ્રધાન અબુલફજલ હતો એને પાટવી શાહજાદા સલીમની શીખવણીથી કોઇએ મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ મહાન અકબર પછી કોણ ગાદીએ બેઠું?

ઉ૦ તેનો પાટવી કુંવર સલીમ જહાંગીર (દુનીઆં જીતનારો) નામ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો. એણે ઇ. સ. ૧૬૦૫ થી ઇ. સ. ૧૬૨૭ સુધી ૨૨ વરસ રાજ કર્યું.

પ્ર૦ જહાંગીરે પોતાનો અમલ વિશેષ કયા કામોમાં વાપર્યો?

ઉ૦ તેના પુત્રોએ કરેલા બળવા બેસાડવામાં તેની બેગમની સત્તા ઉંચી પદ્વીએ ચઢાવવામાં અને મોજમઝા કરવામાં.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં તેના કયા દીકરાઓએ બળવા કર્યા?

ઉ૦ તેના અમલની શરૂઆતમાં ખુશરૂએ બંડ કર્યું હતું, તેને પકડીને કેદ કર્યો હતો:—તેમજ તેના અમલના પાછલા ભાગમાં શાહજહાંએ બંડ કરી, અહમદનગરના હબસી પ્રધાન મલીકંબર સાથે મળીજઇ મોગલો સામે લડતો હતો.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં ઇરાની લોક કયાં ચઢી આવ્યા હતા?

ઉ૦ કંદહારપર અને તે ઇ૦ સ. ૧૬૨૧ માં ઇરાનીઓએ લીધી.

પ્ર૦ નૂરજહાંન કોણ હતી.

ઉ૦ એ કોઈ ઇરાની ઊમરાવ કૂળના નિર્ધન માણસની દીકરી હતી. અકબરના વખતમાં તે જનાનખાનામાં આવતી હતી. તેના રૂપથી જૂવાન સલીમનું મન લોભાયું. પણ અકબરે તેને કોઈ ઇરાની સાથે પરણાવી. પછીથી જ્યારે જહાંગીર ગાદી નસીન થયો ત્યારે તેના ધણીને મરાવી પોતાના જનાનખાનામાં દાખલ કરી.

પ્ર૦ મહોબતખાંન કોણ હતો ને તેણે શું કર્યું?

ઉ૦ એ સેનાપતી હતો. ઇ. સ ૧૬૨૬ માં બાદશાહના સામો થઇ. તેણે પાદશાહ અને નૂરજહાંનને છ માસ કબજામાં રાખ્યાં હતાં.

પછી શાહજહાંના પક્ષમાં મળી જઈ બળવો કર્યો, એવામાં ઈ. સ. ૧૬૨૭ માં જહાંગીર મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં કયો બ્રિટિશ એલચી આવ્યો હતો?

ઉ૦ સરટામસરો ઇ. સ. ૧૬૧૫ માં આવ્યો હતો. તેણે લખ્યુ છે કે પાદશાહી સૈન્યનો જ્યાં મૂકામ થતો ત્યાં ભભકાદાર નગર બની રહેતું.

પ્ર૦ જહાંગીરનાં લક્ષણ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ બાહ્યા ચારોથી મુસલમાની ધર્મના ભાવિકનું ડોળ બતાવતો હતો. પણ અંદરખાને તેમ નહોતું. એને દારૂ પીવાનો ઘણો શોખ હતો. ને નીશામાં ગાંડો બની રડતો હતો, તોપણ રૈયતને દારૂ પીવાના મના કરતો. સાવધ સ્થિતીમાં તે રાજકાંમ ડહાપણથી કરતો. દરબારીઓની મારફત વિના રૈયતની દાદ સાંભળવા તેણે એક ઘંટ રાખ્યો હતો. યૂરોપીઅનના હુન્નરને,ધર્મને તેણે આશ્રય આપેલોછે. તથા તેના બે ભત્રિજાને ખ્રિસ્તી થવા પરવાનગી આપી હતી.

પ્ર૦ જહાંગીર પછી કોણ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ જહાંગીર મરી ગયો ત્યારે શાહજહાંન નામે તેનો કુંવર દક્ષિણ હીંદમાં હતો. તેણે ત્યાંથી આવીને સન ૧૬૨૮ ના જાનેવારી માસમાં પાદશાહી પદ ધારણ કર્યું.

પ્ર૦ શાહજહાંને ગાદીએ બેશી પ્રથમ શું કર્યું?

ઉ૦ નૂરજહાંનને સારો દરમાયો બાંધી આપ્યો. તથા પોતાના ભાઈ શહરીયાર અને બીજા જે અકબરના વંશજ તેને નડતર કરનારા હતા, તે સર્વને મારી નાંખ્યા.

પ્ર૦ શાહજહાંને પાદશાહે મુખ્ય કયાં કયાં કામ કર્યાં?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદમાં તેણે રાજનો વધારો કર્યો. તથા ઉત્તર હીંદમાં ભવ્ય રાજદરબાર અને શુશોભીત ઇમારતો બનાવી.

પ્ર૦ દક્ષિણ હિંદનાં કયાં કયાં રાજ શાહજહાંને લીધાં ?

ઉ૦ અહમદનગરનું નિઝામશાહી રાજ્ય (એના દીકરા ઔરંગઝેબ પોતાના બાપના પ્રતિનીધી તરીકે લડાઇ કરીને) ઇ.સ. ૧૬૩૬ માં પોતાના રાજ્યમાં ભેળવી દીધું. તેની સાથે ઇલિચપૂર પણ મળ્યું.

(કેમકે ઇ. સ. ૧૫૭૨ માં ઇલિચપૂર અહમદનગરમાં જોડાઈ ગયું હતું. ઇ. સ. ૧૬૫૭ માં બરીદગઢ જીત્યો, અને વિજાપૂર તથા ગોલ્કાંદાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોને મોગલ પાદશાહીનાં ખંડિઆં રાજ્ય બનાવ્યાં.

પ્ર૦ શાહજહાંને ક્યાં ક્યાં શોભાયમાન મકાનો બંધાવ્યાં છે.?

ઉ૦ (૧) આગ્રામાં અતી સુંદર તાજમેહેલ. (૨) આગ્રાના કિલ્લામાં મોતી મસ્જીદ બંધાવી. (૩)રાજધાની દિલ્હી લઈ જઈ તે શેહેર ફરીથી અનુપમ ઠાઠમાઠથી શોભાયમાન કર્યું. (૪) દિલ્હીની મોટી જુમા મસ્જીદ ૬ વરસે બંધાવી રહ્યો. (૫) દિલ્હીનો મેહેલ ૧૬૦૦×૩૨૦૦ ફુટ માપનો બે મજલાનો સર્વોત્કૃષ્ટ બંધાવ્યો. અને તેમાં જડાવ અને નકશી કામની કારીગરી ઘણી સારી કરાવી છે. એ શિવાય એણે એક સુંદર મયૂરાસન બનાવરાવ્યું હતું. તેના પૂછડામાં માણેક; નીલમ, પાનાં જડ્યાં હતાં તેની કીમત સાડા-છ કરોડ રૂપીઆ હતી.

પ્ર૦ શાહજહાંનના રાજની મેહેસુલની પેદાશ કેટલી હતી?

ઉ૦ બાવીશ કરોડ રૂપીઆની હતી.

પ્ર૦ શાહજહાંનની કારકીર્દીનો છેડો કેવી રીતે આવ્યો?

ઉ૦ અકબરના વંશને મોટો શાપ બંડખોર પુત્રો હતા. અકબરને જહાંગીરે સતાવ્યો; શાહાજહાંએ જહાંગીર સામું ફિતુર કર્યું. તેમ હવે શાહાજહાંનો વારો આવ્યો.—સન ૧૬૫૭ માં શાહજહાંન માંદો પડ્યો, તે વખત એના દીકરા ઔરંગઝેબે પોતાના ભાઈઓ સાથે કપટી ઝગડા કરવા પોતાના બાપને પદભ્રષ્ટ કર્યો અને પોતે પાદશાહ થયો. શાહજહાંન સાત વરસ રાજકેદી તરીકે પુત્ર-શોકમાં રહી સન ૧૬૬૬ માં આગ્રામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ ઔરંગઝેબની કારકીર્દીમાં જે જે મુખ્ય બનાવ બન્યા, તેની સાલવાર ટુંકામાં હકીકત આપો?

ઉ૦ ૧૬૫૮—શાહજહાંનને પદભ્રષ્ટ કર્યો.

૧૬૫૮—ઔરંગઝેબે સુજા અને દારાને હરાવ્યા. ને દારાને મારી નાંખ્યો.

૧૬૬૦—ઔરંગઝેબ અને સુજાનો ઝગડો ચાલુ રહ્યો. સુજા આરાકાનમાં નાશી ગયો ત્યાં મરણ પામ્યો.

૧૬૬૧—ઔરંગઝેબે મોરાદને કેદખાનામાં મારી નાંખ્યો.

૧૬૬૨—ઔરંગઝેબના સેનાપતી મીરજુમ્લાએ આસામ ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાં જય મળ્યો નહીં. દક્ષિણમાં તોફાન. વિજાપૂર અને શિવાજીના હાથ નીચે મરાઠાનો વિગ્રહ.

૧૬૬૨-૬૫—મુગલાઈ રાજ્ય સામે શિવાજીનો બળવો.

૧૬૬૬—પદભ્રષ્ટ પાદશાહ શાહાજહાંનનું મરણ દક્ષિણમાં વિગ્રહ અને વિજાપૂરનો સુલતાન મુગલ સેનાને હરાવે છે.

૧૬૬૭—અનુકુળ શરતોએ ઔરંગઝેબ જોડે શિવાજી સલાહ કરેછે. અને કેટલોક મૂલક મેળવેછે. અને વિજાપૂર ગોલ્કાંદાનાં રાજ્યો કનેથી શિવાજી ખંડણી લે છે.

૧૬૭૭—ઔરંગઝેબ જજીઆ વેરો લેવો શરૂ કરેછે.

૧૬૭૯—ઔરંગઝેબ જોડે રજપૂતોની લડાઈ અને શાહાજાદો અકબર બળવો કરી રજપૂતોને જઈ મળે છે.

૧૬૮૩—ઔરંગઝેબ જાતે દક્ષિણ ઉપર ચઢાઈ કરે છે.

૧૬૮૬-૮૮—વિજાપૂર અને ગોલ્કાંદાનાં રાજ્યો જીતીને ખાલસા કરે છે.

૧૬૮૯—ઔરંગઝેબ સંભાજીને પકડી મારી નાંખેછે.

૧૬૯૨—મરેઠા નાયકો સાથે નિયમ વગરની લડાઈ.

૧૬૯૮—મરેઠા પાસેથી ઔરંગઝેબે જીંજીગઢ જીત્યો.

૧૬૯૯-૧૭૦૧- સતારા અને બીજા મરેઠી કિલ્લા ઔરંગઝેબે જીત્યા અને મરેઠાનો દેખાઇતો નાશ.

૧૭૦૨-૧૭૦૫—મરેઠાના નવા જય.

૧૭૦૬—ઔરંગઝેબ અહમદનગર પાછો ગયો.

૧૭૦૭—ઔરંગઝેબ વેદના ભોગવતો મરી ગયો.

પ્ર૦ ઔરંગઝેબે ગાદીપતી થતાં શું નામ ધારણ કર્યું?

ઉ૦ આલમગીર એટલે જગતનો જીતનાર.

પ્ર૦ ગાદીએ બેઠા પછી બીજે વરસે તેણે શું કર્યું?

ઉ૦ પોતાના ભાઇઓમાંથી ઉદારે પણ આકળા વડા ભાઈ દારાને ઈ. સ. ૧૬૫૯માં મરાવી નાંખ્યો. બીજા મનમોજીલા ભાઈ સુજાને હીંદમાંથી હાંકી કાઢ્યો. જે આરાકાનમાં નાશી જઈ ત્યાંજ મરણ પામ્યો. ત્રીજા ભાઈ મુરાદનો શિરચ્છેદ કરાવ્યો. ઈ. સ. ૧૬૬૦.

પ્ર૦ આલમગીરે પોતાની કારકીર્દિમાં ક્યાં ક્યાં મુખ્ય લડતો ચલાવી?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદમાં બિજાપૂર અને ગોલ્કાંદા સાથે એક નવું મરેઠી રાજ્ય ઉત્પન્ન થયું હતું તેની સાથે અને આસામના પ્રાંતોમાં-

પ્ર૦ આલમગીરે દક્ષિણમાં કેવા પ્રકારથી લડતો ચલાવી?

ઉ૦ એણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે ગમે તેટલું નુકશાન વેઠીને પણ બિજાપૂર અને ગોલ્કાંદા લેવાં. માટે પોતાના સરદારો મારફતે તેની સાથે લડાઈ ચલાવી. એ દરમિઆન દક્ષિણમાં એક નવું મરેઠી રાજ્ય ઉત્પન્ન થઈ વૃદ્ધી પામતું હતું તે હરકત અંદર સામેલ થઈ. તેથી મોગલ સરદારોએ મુસલમાની રાજ્ય જીતવાને તથા મરેઠી નવું વૃદ્ધી પામતું રાજ્ય કચડી મારવાને ૨૫ વરસ સુધી ફાંફાં માર્યાં પણ કાંઈ વળ્યું નહીં.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યે મોગલોને કેવી રીતે હરકતોમાં નાંખ્યા?

ઉ૦ મરેઠી સરદાર શિવાજીએ દક્ષિણ હીંદના મોગલાઈ રાજ્યમાંથી ચોથ ઉઘરાવી, અને ઈ. સ. ૧૬૬૪માં સ્વતંત્ર મહારાજા છત્રપતી બની રાયગઢમાં રાજ્યાભિશેક કરાવ્યો. સને ૧૬૮૦-૮૧માં ઔરંગઝેબનો બંડખોર છોકરો અકબર એણે મરેઠી ફોજમાં મળી જઈ તેનો મોભો વધાર્યો. આ હરકતો મોગલ ફોજને નડતરનું મોટું કારણ થઈ પડી.

પ્ર૦ આ અડચણો ટાળવાને, તથા પોતાનો નિશ્ચય પાર પાડવાને આલમગીરે શું કર્યું?

ઉ૦ પ્રથમ કદી ન ગયેલી એવી સંખ્યામાં મોટી દબદબા વાળી ફોજ સાથે સન ૧૬૮૩ માં ઉત્તરનો ભવ્ય મેહેલ છોડી જાતે દક્ષિણમાં જઈ લશ્કરી તંબુમાં વાસ કર્યો. ઘણી મુદત સુધી બાથ ભીડ્યા

પછી એ રાજ પરાભવ પામ્યાં. ઇ. સ. ૧૬૮૮ માં વિજાપૂર અને ગોલ્કાંડા મુગલાઈ પાદશાહતમાં ભેળી દીધાં.

પ્ર૦ ઈ. સ. ૧૬૮૮ પછી આલમગીરે શું કર્યું?

ઉ૦ વૃદ્ધી પામતા હિંદુ મરેઠી રાજ્ય સાથે વિગ્રહ ચલાવ્યો. આ વખતે મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર શિવાજી ઈ. સ. ૧૬૮૦ માં મરણ પામ્યા પછી તેનો દીકરો શંભાજી ગાદી ઉપર હતો તેને ઈ. સ. ૧૬૮૯ માં આલમગીરે પકડી ક્રૂરપણે મારી નાંખ્યો. અને પુષ્કળ બીજા કિલ્લા સાથે રાજધાની કબજે કરી. સન ૧૭૦૧ સુધીમાં જાણે મરેઠા વંશ નિર્મુળ કર્યો, એમ દીસ્યું. પણ મરેઠા પાછા સતેજ થયા ને સન ૧૭૦૫ માં તેમણે પોતાના કિલ્લા પાછા લઈ લીધા. (પાદશાહે આ લાંબા નિષ્ફળ ઝગડામાં, ખજાનો ખાલી કર્યો. લશ્કરે લોથ પોથ કર્યું. પંડ ઘરડો અને ચીઢીઓ બન્યો.) પાદશાહની છાવણીને મરેઠા સપડાવતા હતા. અને મુઆડાં લૂંટી અપમાન કરતા. તેઓ નાના લશ્કરને ગાંઠે નહીં. અને મોટા લશ્કરથી લોપ થઇ જાય. છેલ્લે આલમગીરે મરેઠા જોડે સલાહ કરવાની વીષ્ટી ચલાવી. એ સલાહ મરેઠાના લાભમાં થાત પણ પાદશાહને એટલામાં અહમદનગરમાં આશ્રય મળ્યો, ત્યાં જઈ ઈ. સ. ૧૭૦૭ માં નીરાશાના ટળવળાટમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ અંતકાળે આલમગીર પોતાના કુટુંબીઓથી અળગો કેમ રહ્યો?

ઉ૦ તેને પોતાના પુત્રોની નિષ્ટાપર શક હોવાથી. તથા જેવી અવદશા પોતે પોતાના બાપની કરી હતી તેવી છોકરા મારી કરશે, એવો ભય લાગવાથી એકલો રહ્યો.

પ્ર૦ આલમગીરની આસમાની લડાઇનું શું થયું?

ઉ૦ આસામ તરફ લડવા મીરજુમ્લાની સરદારી નીચે ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં લશ્કર ગયું હતું. પણ ત્યાંની ભીની જમીનની હવા માફક ન આવવાથી લશ્કરની ખરાબી થઈ. અને. આસામના લોકોએ તેમને ઘેર્યા ત્યાંથી ઢોક આવતાં રસ્તામાં મીરજુમ્લા મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ આલમગીરની રાજનીતિ કેવા પ્રકારની હતી?

ઉ૦ ધર્માંધ હતી. તેણે જઝીઆવેરો લેવો શીરૂ કર્યો. રાજકાજમાંથી હિંદુઓને દુર કર્યાં એવી તેની રાજનિતી ધર્માંધ હતી.

પ્ર૦ એ ધર્માંધ રાજનિતીનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ શીખ લોકને બંડ કરવાની જરૂર પડી તથા રજપૂત લોકો સંપ કરી મોગલો સામે ઉપડીને સ્વતંત્ર થવા લાગ્યા. જયપૂર, જોધપૂર, અને ઉદેપૂરનાં રજપૂત સંસ્થાનોમાં પાદશાહે કતલ ચલાવી. ત્યારે રજપૂતોએ માળવાના મુસલમાની પ્રાંતની મસીદો ભાગી તથા ઇસ્લામી ધર્મગુરૂઓનું અપમાન કરી કુરાન બાળ્યાં. એવી રીતે હિંદુઓને, મુસલમાન રૈયત જોડે એક બાદશાહતમાં મેળવી લેવાની મહાન અકબરની રાજ નિતિનો હવે અંત આવ્યો.

પ્ર૦ આલમગીરના વખતમાં રાજની ઉપજ કેટલી હતી ?

ઉ૦ જમીન ઉપજ ૩૦થી ૩૮ કરોડ રૂપીઆની હતી. અને કુલ ઉપજ ૮૦ કરોડ રૂપીઆની હતી.

પ્ર૦ આલમગીરનાં લક્ષણ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ તે જાહેરમાં ભભકાદાર અને ખાનગીમાં સાદો રેહેતો. ધર્મની ક્રિયા પાળતો, સુરસ પત્ર લખનારો હતો. એને કવીઓનાં અને ધર્મનાં વચન વખતે વખત યાદ આવતાં. વળી પદભ્રષ્ટ કરવાને બાપ ન હોત, ખુન કરવાને ભાઇઓ ન હોત, અને દુઃખ દેવાને હિંદુ રૈયત ન હોત તો એનું જીવતર નિર્દોશ હોત. એના ધર્માંધ પણાએ એને દરેક પરધર્મિનો વેરી બનાવ્યો. અને સ્વધર્મિઓ પણ એની આંખનીજ શરમના સગા થયા છે.

પ્ર૦ અકબર અને આલમગીરનો મૂકાબલો કરો ?

ઉ૦ બુદ્ધિ, ઉદ્યોગ, અને દ્રઢતા એમાં બંને સરખાં હતાં પણ બીજી બધી વાતે ઉલટા હતા. અકબર મોટાં મનનો ઉદાર અને આલમગીર મેલા સાંકડા મનનો કપટી હતો. અકબર સમ દ્રષ્ટી રાખતો અને આલમગીર પક્ષપાતી અને પીડા કરનારો હતો. અકબર જીતાએલા દુશ્મન ઉપર દયા કરી સખાવતથી દોસ્ત કરી લેતો, અને આલમગીર દુશ્મન પર ક્રુરતા કરી વેર વધારતો.

અકબર સત્ય અને સારી યુક્તિથી કામ કાઢી લેતો. અને આલમગીર કપટ કાવિત્રાંથી પોતાનો હેતુ પાર પાંડતો.

પ્ર० આલમગીર પછીના રાજાઓના મુખ્ય શી હકીકત છે ?

ઉ० પાદશાહતની પડતી અને તેનો નાશ, પાછળ થએલા છ રાજાઓના વખતમાં બન્યો છે. રાજાઓ પોતે, બળવાન લશ્કરી સરદાર કે રાજકારભારીના હાથમાં પુતળા જેવા હતા. જેમાના બે રાજાઓ સેનાપતી જુલફી કારખાનને વશ હતા. અને ચારને બે સૈયદ ભાઇઓએ ગાદીએ બેસાડેલા હતા. વીગેરે બનાવોનો હેવાલ નીચે પ્રમાણે છે.

ઇ. સ. ૧૭૦૭—ઔરંગજેબના બે દીકરા મોઆજીમને આલમની વચ્ચે ઝગડો, મોઆજીમની ફતેહ, ને બહાદુરશાહ નામ ધારણ કરી તેનું ગાદીએ બેસવું, તેનું સરદાર જુલફીકારખાને વશ રહેવું, શાહાજાદા કામબક્ષનું બંડ તેનો પરાભવ ને તેનું મૃત્યુ.

ઇ. સ. ૧૭૧૦—શીખ લોક પર ચઢાઇ.

ઇ. સ. ૧૭૧૨—બહાદુરશાહનું મરણ ને તેના વડા દીકરા જ્હાંદારશાહનું ગાદીએ બેસવું. વજીર જુલ ફિકારખાંની મદદે જ્હાંદારશાહ અમલ કરેછે, તેના ભત્રિજા ફરૂખશીયરનો બળવો, પાદશાહનો ને તેના વજીરનો ઘાત.

ઇ. સ. ૧૭૧૩—(પાદશાહ બનાવનાર) હુસેનઅલીને અબદુલા નામે બે સૈયદોના અધીકાર નીચે ફરોકશીયરનું ગાદીએ બેસવું.

ઇ. સ. ૧૭૧૬—શીખ લોકે કરેલી ચડાઇ, તેમની હાર ને તેમની ઉપર ક્રૂર જુલમ.

ઇ. સ. ૧૭૧૯—બે સૈયદોએ ફરોકશીયરને પદભ્રષ્ટ કરી મારી નાંખ્યો, તેઓ એક પછી એક ત્રણ છોકરાને પાદશાહ બનાવે છે, તેમાંના પેહેલા બે છોકરા થોડા માસમાં મરી જાયછે, ને ત્રીજો મહમદશાહ ૧૭૧૯ ના સપ્ટેંબર મહીનામાં રાજ કરવા માંડે છે.

ઇ. સ. ૧૭૨૦—સૈયદોનો પરાભવ.

ઇ. સ. ૧૭૨૦-૧૭૪૮—દક્ષીણનો ગવરનર કે નીઝામ-ઉલ-મુ-

૯૬, હૈદ્રાબાદમાં પોતાની સ્વાધીનતા સ્થાપે છે.

ઈ. સ. ૧૭૩૨–૧૭૪૩—અયોધ્યાનો ગવર્નર જે પાદશાહતનો વજીરછે, તે દીલ્લીમાં વહીવટથી સ્વતંત્ર થાય છે.

ઈ. સ. ૧૭૩૫–૧૭૫૧—પાદશાહતની સામાન્ય પડતી અંદર બળવા, ને ઈરાનથી નાદીરશાહનું ચઢી આવવું (૧૭૩૯) હિંદપર અહમદશાહ દુરાનીની પહેલી સ્વારી (૧૭૪૭) મરેઠાને માળવા મળેછે. (૧૭૪૩)ને તેની પછી દક્ષિણ ઓરીસાને બંગાળાની ખંડણી મળે છે. (૧૭૫૧)

ઈ. સ. ૧૭૪૩–૧૭૫૦—મુહંમદશાહનો દીકરો અહમદશાહ ગાદીએ બેઠો, અયોધ્યામાં રોહીલ્લાનું ફિતુર, અને પાદશાહી ફોજની હાર.

ઈ. સ. ૧૭૫૧—મરાઠાની મદદથી રોહીલ્લાના દંગાનો નાશ.

ઈ. સ. ૧૭૫૧–૧૭૫૨—અહમદશાહ દુરાનીની બીજી સ્વારી તેને પંજાબ આપેછે.

ઈ. સ. ૧૭૫૪- પાદશાહનું પદભ્રષ્ટ થવું, ને આલમગીર બીજાનું ગાદીએ બેસવું.

ઈ. સ. ૧૭૫૬—અહમદશાહ દુરાનીની ત્રીજી સ્વારી ને દીલ્લીની લૂંટ.

ઈ. સ. ૧૭૫૯—અહમદશાહ દુરાનીની ચોથી સ્વારી, પાદશાહ બીજા આલમગીરને તેનો વજીર ધાજી-ઉદ-દીન મારી નાખે છે, મરાઠા ઉત્તર હિંદમાં મૂલકો જીતી લે છે અને દીલ્લીનો કબજો કરે છે.

ઈ. સ. ૧૭૬૧-૧૮૦૫—પાણીપતની ત્રીજી લડાઇને અફગાનોને હાથે મરેઠાનો પરાજય (૧૭૬૧) બીજા આલમગીરના મરણ પછી શાહઆલમ બીજો નામનો પાદશાહ થયો છે, અને ૧૭૭૧ સુધી અલ્હાબાદમાં ઈંગ્રેજનું પેનશન ખાઇ રહે છે. એજ વરસમાં મરેઠા તેને તેના વારસાના રાજ્યમાંથી એક કડકો આપેછે. બંડખોરો પાદશાહને આંધળો કરી કેદ કરેછે, મરેઠા તેને છોડવે છે. પણ ૧૮૦૩ લગી વાસ્તવિક રીતે તે-

મના બંધીવાન તરીકે તે તેમના હાથમાં રહેછે. એ વખતે લોર્ડ લેકે મરાઠી બળ તોડયું.

ઇ. સ. ૧૮૦૬-૧૮૩૭—અકબર બીજો ગાદીએ બેસેછે.

ઇ. સ. ૧૮૩૭-૧૮૬૨—મોગલનો છેલ્લા પાદશાહ મહમદ બાહાદુરશાહ હતો, તેને ૧૮૫૭ ના બળવામાં સામીલ હોવાથી રંગુનમાં મોકલી દીધો. ત્યાં તે ૧૮૬૨ માં મરી ગયો.

પ્ર૦ મોગલ બાદશાહનું ભંગાણ ક્યારથી થવા માંડયું ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૨૦ થી.

પ્ર૦ દક્ષિણ હીંદનો મોટો ભાગ પાદશાહતથી કોણે અને ક્યારે છુટો પાડયો ?

ઉ૦ દક્ષિણના ગવર્નર નિઝામ-ઉલ-મુલ્કે ઇ. સ. ૧૭૨૦ થી ૧૭૪૮ સુધીમાં.

પ્ર૦ અયોધ્યા પ્રાંત કયારે છુટો પડ્યો ?

ઉ૦ ત્યાંનો ગવર્નર એક ઇરાના સોદાગર હતો. તણે ઇ. સ. ૧૭૩૨ થી ૧૭૪૩ સુધીમાં સ્વતંત્ર કરી પોતાના વંશની સ્થાપના કરી.

પ્ર૦ મુગલાઇ ફોજે શીખ લોકોપર કેમ અને કેવી રીતની ક્રૂરતા કરી?

ઉ૦ મોગલોના જુલમથી તેમણે બંડ કર્યું, તેથી તેના ગુરૂબંદાને ચેષ્ટાળમાં કંઇક પાદશાહી પોશાક પહેરાવી લોઢાના પાંજરામાં પુરી ફેરવ્યો. તેના દેખતાં તેના દીકરાનું કાળજુ ચીરી તેના ઉપર ફેંક્યું, અને ધગધગતી સાણસીઓથી તેનું માંસ તોડયું. ને હડકાયલાં કુતરા માફક શીખલોકોનો ઉચ્છેદ કર્યો. ઇ૦સ૦ ૧૭૧૬.

પ્ર૦ આ અરસામાં રજપૂતોએ શું લાભ લીધો ?

ઉ૦ જોધપૂરના અજીતસિંહે પોતાની સ્વતંત્રતા સ્થાપી, અને ઇ. સ. ૧૭૫૧ માં રજપૂતાનાના મહિપતિઓએ મોગલાઇ શાહાનશાહત જોડેનો સંબંધ તોડી નાંખ્યો.

પ્ર૦ મોગલ રાજની પડતીના સમયમાં મરેઠાઓ શી રીતે વર્ત્યા ?

ઉ૦ તમામ દક્ષિણ હીંદમાંથી ચોથ ઉઘરાવીને વિંધ્યાચળને માગ ઉત્તરમાં આવી ઇ. સ. ૧૭૪૩માં માળવા અને ઇ. સ. ૧૭૫૧

માં ઓરિસ્સા બંગાળામાંથી ખંડણી લેવની સનંદ મેળવી.

પ્ર० મોગલાઈ રાજની પડતીમાં કયા કયા પરદેશીઓએ ચડાઈ કરી?

ઉ० ઇ. સ. ૧૭૩૯ માં ઇરાનના નાદિરશાહે, અને પઠાણ અહમદ-શાહ દુરાની છવાર આવી ગયો.

પ્ર० નાદીરશાહે હીંદમાં આવી શું કર્યું?

ઉ० વાબ્ય કોણને માર્ગેથી આવી દિલ્હીમાં કતલ ચલાવી. અને ૫૮ દીવસ સુધી શેહેર લૂટી ૩૨ કરોડ રૂપીઆ લૂટ લઈ ગયો.

પ્ર० અહમદ દુર્રાનીએ હિંદમાં આવી કેવું કામ કર્યું?

ઉ० કાબૂલ, અને પંજાબ તેણે મેળવ્યાં. વાર વાર લૂટ અને કતલ કરતો ચડી આવ્યો. પઠાણ સ્વારો આસપાસનાં મોટાં અને નાનાં ગામોમાં અંગ છેદન કતલ અને બાળી નાંખવાનું કર્મ કરવા લાગ્યા, તથા તિર્થની જગાઓમાં કહેર વરતાવ્યો.

પ્ર० અફગાનોએ મથુરાં નગરીમાં કેવો કહેર કર્યો?

ઉ० ઓચ્છવને દીવસે પવિત્ર મથુરાં નગરીમાં જાત્રાળુઓની ડઠ જામેલી હતી ત્યારે ૨૫૦૦૦ પઠાણ સ્વારનું મોટું લશ્કર દોડી આવ્યું. તેમણે ઘરમાં વસનાર માણસ સુધાં ઘર બાળ્યાં. બીજાઓને તરવાર અને ભાલાથી કતલ કર્યા. સ્ત્રી પુરૂશોને ગુલામ દાખલ ઘસડી ગયા. હિંદુઓમાં પુન્ય મનાતી ગાયોનો મંદીરોમાં વધ કરી તેના લોહીથી મૂર્તિઓ અને મંડપો ખરડ્યા. અને ઘણાએક મહાલો ઉજડ કરી નાંખ્યા.

પ્ર० દિલ્હીનું મુગલાઈ રાજ્ય લય ક્યારે પામ્યું, અને છેલ્લો મુગલ પાદશાહ કોણ, ને તેનું શું થયું?

ઉ० દક્ષિણમાં અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચોના વિગ્રહથી કર્ણાટકમાંથી દિલ્હીના અધિકારીનું છેલ્લું પગલુ ભુસાઇ ગયું. અને બંગાળા બહાર અને ઓરિસ્સા અંગ્રેજોને ઇ. સ. ૧૭૬૫ માં મોગલ પાદશાહે આપ્યા. ત્યાર પેહેલાંથીજ એટલે ઇ. સ. ૧૭૬૧ માં અહમદશાહ દુર્રાની એ મરાઠાઓને પાણીપતની લડાઇમાં હરાવ્યા તેજ વરસથી દિલ્હીના મોગલાઈ રાજનો લય થાય છે. ત્યાર પછીનો પેનશનરો પાદશાહમાંનો છેલ્લો એટલે ૧૭મો પાદશાહ મહમદ બ-

હાદૂરશાહ ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં બ્રિટિશ રાજ્ય સામે ઉઠેલા બળ-વામાં સામેલ. હતો. માટે તેને પકડી રંગુન મોકલ્યો ત્યાં તે સન ૧૮૬૨ માં મરણ પામ્યો.

प्रकरण ११ मुं.

मरेठा इ. स. १६५० थी इ. स. १८१८. सुधी.

પ્ર० દક્ષિણ હિંદમાં મરેઠી રાજ્ય કોણે સ્થાપ્યું?

ઉ० શાહાજી ભોંસલેના દીકરા શિવાજીએ.

પ્ર० શાહાજી કોણ હતો?

ઉ० અહમદનગર અને વિજાપૂરનાં સ્વતંત્ર મુસલમાની રાજ્યોના પક્ષમાં રહીને મોગલો જોડે લડનાર મરેઠો સિપાઇ હતો. તેને પેટે ઇ. સ. ૧૬૨૭ માં શિવાજીનો જન્મ થયો હતો.

પ્ર० શિવાજીને એના બાપે વારસામાં શું આપ્યું હતું?

ઉ० સિપાઓની એક ટોળી અને લશ્કરી જાગીર.

પ્ર० મરેઠી રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં શિવાજી પ્રથમ શી રીતે વર્ત્યા?

ઉ० એણે દક્ષિણ હીંદુ જાતોમાંથી એક સ્વદેશાભિમાની પક્ષ ઉત્પન્ન કર્યો. અને તે વખતે વખતે સમયને અનુસરીને ઉત્તરેથી આવેલાં પાદશાહી લશ્કરો, અને દક્ષિણનાં અહમદનગર અને વિજાપૂરનાં રાજ્યો સામે થઇને દરેક રાજ સામે વારાફરતી લડતો. અને પોતાના રાજ્યની અને લશ્કરની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કર્યા જતો. એવી રીતે શિવાજીમાં આર્યની રાજ્ય ચલાવવાની કળા હતી. અને એની મદદથી અહમદનગર અને વિજાપૂરનાં રાજ્યો મોગલો સામે કેટલીક મુદત સુધી ટક્કર ઝીલી શક્યાં હતાં.

પ્ર० શિવાજીએ લશ્કરી બળ કેવા પ્રકારે ઉત્પન્ન કર્યું હતું?

ઉ० દક્ષિણ હીંદના ધણીઆતા ખેડુતોને એતીના અનુકુળ વખતે વીખેરી શકાય, તથા ભેગા કરી શકાય, એવા પ્રકારનું એકઠું કર્યું હતું. એથી તેમને ઝાઝુ પગાર આપવાની જરૂર પડતી નહતી. એવા લશ્કર સાથે દુશ્મનો ઉપર ધસારો કરી ખંડણી લેતો,

અને વખતે કોલકરાર કરી લેવાનો કબજો પાડતો. મળેલી લુંટ-માંથી કાંઈ હીસ્સો તેમને વહેંચી આપી, પોતે વિશેષ ભાગ લેતો.

પ્ર० આ અરસામાં દક્ષિણ હીંદમાં કયાં કયાં રાજ્યબળ હતાં ?

ઉ० (૧) દિલ્હીના મોગલ પાદશાહની હુમલો કરનારી ફોજનું.

(૨) વિજાપૂર અને અહમદનગરનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોના લશ્કરનું.

(૩) મરેઠી હીંદુ જાતોની લશ્કરી વ્યવસ્થાનું.

પ્ર० શિવાજી પોતાનો મૂકામ ક્યાં રાખતો હતો ?

ઉ० પશ્ચિમ ઘાટોમાં આવેલા કેટલાક જીતાય નહી એવા ડુંગરી કિલ્લામાં તેણે નિર્ભય મૂકામ રાખ્યો હતો.

પ્ર० શિવાજીએ મરેઠી રાજ્ય શી રીતે સ્થાપ્યું ?

ઉ० છળભેદથી, ખુન કરવાથી, અને સખ્ત લડાઈઓથી તે દક્ષિણ હિંદમાં મરેઠાઓને ગણતીમાં લાવ્યો. અને ઈ. સ. ૧૬૫૯ માં વિજાપૂરના સરદારને એકાંત સ્થળમાં મિત્રભાવે મળવાને રૂપે છેતરીને તેનો તથા તેના સૈન્યનો ઘાણ વાળ્યો. તથા સન ૧૬૬૨ માં મોગલ પાદશાહતનું સૂરત શેહેર લૂટ્યું. આ રીતે પોતાની સ્થિતીનું કાવત જણાયાથી ઈ. સ. ૧૬૬૪ માં રાજ્યપદ ધારણ કરી પોતાના નામના શિક્કા પાડ્યા.

પ્ર० પછી શિવાજીએ શું કર્યું ?

ઉ० સન ૧૬૬૫ માં વિજાપૂરની સામે લડનાર મોગલોને મદદ કરી. સન ૧૬૬૬ માં એને દીલ્હીના પાદશાહ ઔરંગજેબે મળવા બોલાવ્યો તેમાં એનો સત્કાર ન કરતાં નજરકેદ રાખ્યો, પણ ત્યાંથી દક્ષિણમાં નાશી જઈ બંડનો ઝુંડો ઉડાવ્યો. સન ૧૬૭૪ માં ફરી વારનો રાયગઢમાં ગાદીએ બેઠો, અને પોતાની તુલા સોનાથી કરાવી બ્રાહ્મણોને દાન કર્યું. ૧૬૭૬ માં કર્ણાટક ફોજ મોકલી.

પ્ર० શિવાજી ક્યારે મરણ પામ્યો, ને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું ?

ઉ० ઈ. સ. ૧૬૮૦ માં મરણ પામ્યો. અને તેની ગાદીએ તેનો દીકરો શંભાજી બેઠો.

પ્ર० શંભાજીએ કોની કોની સાથે લડાઈઓ કરી ?

ઉ० પોર્ટુગીસ અને મોગલો જોડે.

પ્ર૦ શંભાજીનું મરણ શી રીતે થયું?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૮૯ માં મોગલોએ તેને કેદ પકડ્યો. અને ધગધગતા સળીઆ વડે તેના આંખો ફોડી. પછી જીભ કાપીને શિરચ્છેદ કર્યો.

પ્ર૦ શંભાજી પછી કોણ ગાદીએ બેઠું?

ઉ૦ તેનો છોકરો શાહુ મોગલોની કેદમાં હોવાથી રાજારામ બેઠો.

પ્ર૦ શાહુને ગાદી શી રીતે મળી?

ઉ૦ દિલ્હીની તાબેદારી ઉઠાવવા સ્વીકાર્યું તેથી સન ૧૭૦૭ માં ગાદી મળી.

પ્ર૦ એ વખતે મરેઠી રાજ્યનો કારભાર કોણ કરતું હતું?

ઉ૦ બાલાજી વિશ્વનાથ નામે બ્રાહ્મણ પેશવાના હલકાબથી તમામ કારભાર કરતો હતો. અને શાહુ મોગલોની કેદમાંથી છુટેલો એટલે તેમની રીત પ્રમાણે મોજી શોખી થયો હતો તેથી પેશ્વા જે કરે તે થાય એમ હતું. એમ કરતાં કરતાં પેશ્વાએ વંશ પરંપરાનો અધીકાર લખાવી લઈ પોતાની સત્તા સ્થાપીત કરી.

પ્ર૦ પછી મરેઠી રાજ્યનું શું થયું?

ઉ૦ પેશ્વાએ મરેઠાની જગ્યાએ પોતાની સત્તા વધારી. અને શિવાજીના વંશમાં સતારા અને કોલાપૂર એ બે રાજ્ય હતાં. તેમાં સતારાનું રાજ્ય ૧૮૪૯ માં ઈંગ્રેજને હાથ ગયું, અને કોલાપૂરનું રાજ્ય ઈંગ્રેજ સરકારની રેહેમનજરની દેખરેખ નીચે હાલ ચાલુ છે.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યમાં કોલાપૂર અને સતારા બે રાજ્ય કેમ થવાં?

ઉ૦. શંભાજી પકડાયા પછી. તેના ભાઈ રાજારામના વંશમાં ગાદી ગઈ, પણ શંભાજીનો દીકરો શાહુ પાદશાહની કેદમાંથી છૂટીને આવ્યો, ત્યારે રાજ પાછું મેળવતાં શાહુએ સતારામાં અને રાજારામના વંશજોએ કોલાપૂરમાં ગાદી કરી.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાએ શું કર્યું?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૧૮ માં "પાદશાહ બનાવનારા" બે સૈયદોની મદદે એક લશ્કર દિલ્હી મોકલ્યું. તથા ઈ. સ. ૧૭૨૦ માં દક્ષિણ દેશની ચોથ ઉઘરાવી. પણ તેજ વર્ષમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બાલાજી પછી પેશ્વાઈનો અધિકાર કોને મળ્યો?

ઉ૦ બાજીરાવને.

પ્ર૦ બાજીરાવ વિષે શું જાણો છો. ?

ઉ૦ એણે પોતાના બાપને મળેલી દક્ષિણની ખંડણી લેવાના હકને ખરેખર રાજ્યાધિકાર બનાવ્યો. માળવા અને નર્મદા તથા ચંબલ વચ્ચેનો પ્રદેશ દિલ્હીની પાદશાહતમાંથી ખૂચવી લીધો. અને ઈ. સ. ૧૭૩૯માં પોર્તુગીસ પાસેથી વસાઈ લીધું. ને સન ૧૭૪૦ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બાજીરાવ પછી કયો પેશવા થયો ?

ઉ૦ બાલાજી બીજો (ત્રીજો પેશ્વા) થયો.

પ્ર૦ એણે શું કામ કર્યું ?

ઉ૦ એણે મોગલાઈ પાદશાહતની અંદરના ભાગમાં મરેઠાનો અમલ બેસાડ્યો.

પ્ર૦ પછી પેશ્વાએ ક્યાં ક્યાં ચઢાઈ કરી ?

ઉ૦ નીજામનો મુલક લઈ પેશ્વાએ પોતાનું દક્ષિણનું રાજ્ય વધાર્યું.

પ્ર૦ પેશ્વાએ ઉત્તર હિંદમાં કરેલી ચઢાઈઓની હકીકત શી છે?

ઉ૦ પુના અને નાગપૂર એ બે મરેઠી રાજ્યની નાગપૂર શાખાના એક સરદારે ઈ. સ. ૧૭૪૧-૪૨ માં બંગાળા ઉપર ચઢાઈ કરી. તેને બંગાળાના સુબા અલીવર્દીખાંને પાછો નસાડ્યો. તેથી ઈ. સ. ૧૭૪૩ માં નાગપૂર શાખાના સરદાર રઘુજી ભોંસલે ફરી બંગાળાપર ચઢાઈ કરી. અને ઘણીવાર લૂટો કરવા માંડી તેથી અલીવર્દીખાંએ બંગાળાની ચોથ અને દક્ષિણ ઓડીઆ પ્રાંત મરેઠાને આપ્યા. બંગાળાની લુટ બાબત પૂના અને નાગપૂરના મરેઠા વચ્ચે વઢવાડ થતી હતી.

પૂનાના મરેઠાએ ઉત્તર હિંદમાં પંજાબ સુધી લશ્કરો મોકલ્યાં. પણ પંજાબ પ્રાંત અહમદ દુરાનીના કબજામાં હતો, તેથી તેણે તથા બીજા ઉત્તર હિંદના મુસલમાન સૈન્યોએ મળીને મરેઠાનો પાણીપતના મેદાનમાં ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં પરાજય કર્યો.

પ્ર૦ બીજો બાલાજી ક્યારે ગુજરી ગયો ?

ઉ० ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં પાણીપતની લડાઈમાં મરાઠા હાર્યા પછી ત્રીજે દીવસે.

પ્ર० પાંચ મરાઠા વંશ કયા કયા ને તેમની ગાદી ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ० (૧) પેશ્વાની ગાદી (પૂનામાં) (૨) ભોંસલાનું (પટ નગર નાગપૂર) (૩) સિંધિઆની રાજધાની ગ્વાલીઅર-(૪) હોલકર (ઈન્દોરમાં) (૫) ગાયકવાડની વડોદરામાં.

પ્ર० પેશ્વાના રાજ વિશે શું જાણો છો?

ઉ० ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં ચોથા પેશ્વા માધવરાવ પોતાની સત્તા જાળવી શક્યો. તે ઈ. સ. ૧૭૭૨ માં અપુત્ર મુઆ પછી તેનો ભાઈ નારણરાવ પેશ્વા થયો. તેનો ઈ. સ. ૧૭૭૪ માં ઘાત થયો. પછી માધવરાવ બીજો પૂનાની ગાદી ઉપર છઠો પેશ્વા થયો. તેનો કારભાર નાના ફડનવીસ કરતો હતો. માજી પેશ્વાના કાકા રાઘોબાએ પોતાની ગાદી મેળવવા તકરાર કરી. બાળક પેશ્વાના રક્ષક નાના ફડવીસે ફ્રેન્ચની મદદ મેળવી અને રાઘોબાએ ઈંગ્રેજોનો પક્ષ મેળવ્યો. છેવટે સન ૧૭૮૨ માં સાલબાઈના તહનામા પ્રમાણે બાળરાજા ગાદીપર કાયમ રહ્યો. અને રાઘોબાને પેનશન મળ્યું.

પ્ર० બીજો માધવરાવ ક્યારે મરણ પામ્યો, અને કોણ ગાદીએ બેઠો?

ઉ० ઈ. સ. ૧૭૯૫ માં. તેની ગાદી ઉપર તેના પીતરાઈ બાજીરાવ બીજો થયો.

પ્ર० બીજા બાજીરાવ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ० એ પૂનાની ગાદીનો સાતમો કે છેલ્લો પેશ્વા હતો. એના ઉપર હોલકરે ચડાઈ કરી તેથી તે નાશીને અંગ્રેજોને શરણ ગયો. ઈ. સ. ૧૮૦૨ માં વસાઈ મુકામે સલાહ કરી તેમાં પોતાના રક્ષણાર્થે અંગ્રેજી લશ્કર રાખીને (ખરચ આપવું કબુલ કરીને) ગાદીએ બેઠો. પછી ઈ. સ. ૧૮૧૭-૧૮ માં હોલકરે તથા નાગપૂરના ભોંસલે જોડે એક મન થઈ અંગ્રેજો સાથે લડ્યો. તેમાં તેઓ જુદા જુદા હાર્યા. ઈ. સ. ૧૮૧૮ માં બાજીરાવ 'પેશ્વા

અંગ્રેજને શરણે આવ્યો. એટલે તેનો મુલક મુમ્બાઈ ઈલાકામાં જોડી દીધો. બાજીરાવને પેનશન બાંધી આપી કાનપૂર પાસે બીઠુરમાં રાખ્યો. એ રીતે પેશ્વાઈ રાજ્યનો અંત આવ્યો. તે દત્તપુત્ર નાના સાહેબે સન ૧૮૫૭ ના બળવામાં અતિદુષ્ટ કર્મ કર્યાં, તે બળવો બેસાડ્યા પછી પેશવાનો વંશ લોપ થયો.

પ્ર० નાગપૂરના રાજ્ય વિશે શું જાણોછો ?

ઉ० આ મરાઠી રાજ્યની ભોંસલા શાખાએ પૂર્વ તરફ બંગાળામાં સ્વારીઓ કરી બંગાળના ચોથ અને દક્ષિણ ઓઢીઆ લીધો હતો. પણ બંગાળમાં અંગ્રેજી અમલ થવાથી, તેમની સ્વારીઓ અટકી. સને ૧૮૦૩ માં ઇંગ્રેજી ફોજે ઓઢીઆમાંથી તેમને હાંકી કાઢ્યા. ઈ. સ. ૧૮૧૭ ની સાલના છેલ્લા મરેઠી વિગ્રહ વખતે સામેલ હોવાથી તેમની સત્તાનો અંત આવ્યો. તેના મથકના મુલકનો વહીવટ સન ૧૮૧૭ થી ૧૮૫૩ સુધી બ્રિટીશ રેસિડેન્ટથી થયો. અને છેલ્લો ભોંસલા રાઘોજી અપૂત્ર મરતાં તે રાજ્ય ઇંગ્રેજી રાજ્યમાં જોડી દીધું. તેના મધ્યપ્રાંતો કહેવાય છે.

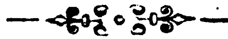
પ્ર० સિંધીઆ અને હોલકરના રાજ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ० હોલકર ભરવાડ વંશનો, અને સિંધીઆ પેશ્વાનાં પગરખાં સાચવનારના વંશનો હતો. ઇ. સ. ૧૭૬૧ ની અહમદ દુર્રાની અને મરેઠાની પાણીપતની લડાઈમાં મરાઠા હાર્યા, પછી આ મહાપતીઓ સ્વસ્થ બેશી રહેલા, તો પણ માળવા પ્રાંતમાં પોતાની સત્તા જમાવી. ઇંગ્રેજો સાથે કેટલીએક વાર વિરોધ થયા છતાં હજુ તેઓના વંશજો પોતાનો અમલ જાળવી રહેલા છે.

પ્ર० ગાયકવાડ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ० ગૂજરાત પ્રાંતમાં અને તેની પાડોશના કાઠીઆવાડ દ્વિપકલ્પમાંના વેરાતા માતબર મુલકમાં આ રાજ્ય છે. એનું રાજધાની શેહેર વડોદરા છે. સન ૧૮૧૭ માં મરેઠી વિગ્રહ થયો ત્યારથી આ રાજ્યમાં રેસિડેન્ટ અને સાહાયકારી બ્રિટિશ ફોજની મદદથી ગાયકવાડો અમલ કરે છે. ઈ. સ. ૧૮૭૪ ની સાલના ગાદીપતી મલ્હારરાવ ગાયકવાડે ઇંગ્રેજી રેસિડેન્ટને ઝેર દેવાની કોશીશ

ર્યાનું તહોમત તેનાપર આવવાથી હાઈ કમિશને તજવીજ કરી, તેને પદભ્રષ્ટ કરી મદ્રાસ મોકલ્યો. અને એ રાજ્યને ઈંગ્રેજ સરકારે પોતાના રાજ સાથે જોડી ન દેતાં, રાજ્યસ્થાપન કરનારના કુળના એક વંશજને ગાદી આપી.

પકરણ ૧૨ મું.

યુરોપી લોનાંક પહેલવહેલાં થાણાં ઇ.સ.૧૫૦૦થી૧૭૦૦સુધી

પ્ર૦ યુરોપીઅન લોકો હિંદમાં આવવાલાગ્યા ત્યાર પેહેલાંના વખતમાં તે લોકોનો પૂર્વના દેશો સાથે વ્યવહાર કેવી તરેહનો હતો. ?

ઉ૦ યુરોપી લોકોને (હિંદ તરફના) પૂર્વના દેશો તરફ આવવાનો જળમાર્ગનો રસ્તો બીલકુલ જાણવ.માં ન હતો. વખતે ભૂમીમાર્ગનાં વિશાળ રણ અને લડાયક જાતો પસાર કરીને કોઈ કોઈ મુસાફર આવતા. તે હિંદના બળવાન રાજ્યોની, અને અગણિત દ્રવ્યની વાતો, યુરોપમાં જઈ કહેતા, અને ભૂમધ્ય સમુદ્રને કાંઠે આવેલાં ઇટાલીનાં શેહેરો, લીવાંટના બંદરોની મારફત આવેલા પૂર્વ દેશોના માલનો વ્યાપાર, યુરોપસાથે ચલાવતાં હતાં.

પ્ર૦ ભરતખંડનો શોધ કરવાનું સાહસિક કામ પ્રથમ કોણે આદર્યું, અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૪૯૨ માં ક્રીસ્ટોફર કોલંબસે સ્પેનના વાવટા નીચે તાર્તરીના ખાન ઉપરનો પત્ર લેઇને, સ્પેનની પશ્ચિમ તરફ વહાણ હંકાર્યાં; પણ તેને હિંદને બદલે અમેરિકા હાથ લાગ્યો.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશો સાથે વેપાર કરવા યૂરોપથી આવેલી પ્રજાઓનો અનુક્રમ કયો છે.?

ઉ૦ પોર્ટુગીસ, વલંદા, ઈંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, ડેન, અને સ્વીડ.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશોનો વેપાર પોર્ટુગીસ પ્રજામાં કોના હસ્ત હતો, અને તે લોક ક્યારે ક્યારે; અને કોણ કોણ આવ્યા છે ?

ઉ૦ એ વ્યાપર રાજાના હસ્તક હતો, તેથી કંપની ઉભી કરવાનો પ્રયત્ન એ લોકોએ કર્યો નથી. પણ રાજાના તરફથી નીચે પ્રમાણે કાફલા આવ્યા છે.

(૧) ઇ. સ. ૧૪૯૮—વાસ્કોડિગામાની સરદારી નીચે.
(૨) ઇ. સ. ૧૫૦૨— એજન બીજીવાર.
(૩) ઇ. સ. ૧૫૦૩—મહાન ઓલફોન્સો આલબુકર્કનાહાથનીચે
(૪) ઇ. સ. ૧૫૦૫—ફ્રાન્સીસ્કો. દીઆલ્મડા ભરતખંડના પેહેલા પોર્તુગીસ ગવર્નરના હાથ નીચે.
(૫) ઇ. સ. ૧૫૨૪—વાસ્કોડિગામા ત્રીજીવાર.

પ્ર૦ આવેલા પોર્તુગીસ કાફલાના સરદારોએ અહીં શું કર્યું ?

ઉ૦ પેહેલો કાફલો કેપ ઓફ ગુડહોપની દક્ષીણે થઇ અગીઆર માસે કાલિકટ બંદર આવ્યો. ને ત્યાંના રાજા ઝામોરીન સાથે પ્રીતી મેળવી વાસ્કોડીગામા પાછો ગયો. બીજીવાર "દાગામા" આવ્યો તે વખત કાનાનોરના રાજા સાથે એકો કરી ઝામોરિનને તેના મેહેલ ઉપર ગોળાનો માર ચલાવ્યો.

ચોથો કાફલો બાવીસ વહાણ અને પંદર હજાર માણસ સાથે આલમૈડાના ઉપરીપણા નીચે આવ્યો.

ઇ. સ. ૧૫૦૯માં ઓલફોન્સો દીઓલ્બુકર્ક ગવર્નર થયો. તેણે પોર્તુગીસની ઘણી સત્તા વધારી. કાલીકટ ઉપર હુમલો કર્યો પણ નિષ્ફળ થયો. અને સન ૧૫૧૦માં ગોવા લીધું. પછી મલકા કબજે કરી સિઆમ અને મસાલાના બેટો જોડે વેપાર જોડ્યો. પછી સન ૧૫૧૫માં ગોવામાં મરણ પામ્યો. ત્યાં તેની કબરને રૈયત માન આપતી. પાંચમો કાફલો લેઇ દાગામા આવ્યો તે ૧૫૨૭માં કોચીનમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશો સાથેનો વ્યાપાર પોર્તુગીસ લોકોના હસ્તકમાં કેટલાં વરસ રહ્યો. અને તેમણે રાજ્ય સ્થાપન કેમ કર્યું ?

ઉ૦ સન ૧૫૦૦થી ૧૬૦૦ સુધી તેમણે એક હથુ વેપાર કર્યો પણ તેમનામાં રાજકિય બળ અને સ્વાત્મ લક્ષણની ખામી હતી, તેથી ઉલટું તેઓ ભટકતા અને ધર્માંધ યોદ્ધા હતા, તેઓ મૂર્તિ પૂજકોને દુશ્મન ગણતા હતા. (વીગેરેથી તેઓ રાજ્યસ્થાપન કરી શક્યા નહીં. તોપણ હાલ તેમનાં દીવ, દમણ, ને ગોવા છે. જેનો વિસ્તાર અને વસ્તી પ્રકરણ બીજામાં છે.

પ્ર૦ હિંદના પોર્તુગીસની રીતી કેવી છે ?

ઉ૦ તેઓ ફીરંગીના નામથી ઓળખાય છે. રોમન કયાથોલિક ધર્મ પાળે છે. યુરોપિઅનોનાં નામ ધારણ કરેછે. વર્ણ, ભાષા, રહેણીમાં દેશીઓને મળતા છે.

પ્ર૦ પોર્તુગીસ વેપારીઓની સત્તા તોડનાર કોણ હતા ?

ઉ૦ વલંદા.

પ્ર૦ વલંદાઓએ હિંદની શોધ માટે શું પ્રયત્ન કર્યો, ને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ પ્રથમ યુરોપ અને એશિઆના ઉત્તર કાંઠાને માર્ગે વિલિઅમ બેરેન્ટસે પ્રયત્ન કર્યો તે નિષ્ફળ થયો. પણ ઈ. સ. ૧૫૯૬માં કોર્નિલીઅસ હોટમાને કેપઓફગુડહોપને રસ્તે થઈ સુમાત્રા અને બેંતામ આવ્યો.

પ્ર૦ આ સફરનું પરિણામ શું થયું?

ઉ૦ પૂર્વ દેશો સાથે વેપાર ચલાવવા ઘણી કંપનીઓ ઉભી થઈ પણ છેવટ સન. ૧૬૦૨માં એ બધીઓ એકઠી કરી "ડચઈસ્ટ ઇંડિઆ કંપની" નામ આપ્યું. તેણે પોર્તુગીસ અને ઇંગ્રેજોની સ્પર્ધામાં વેપાર અને સત્તા ચલાવવા માંડી. અને આમ્બોયનામાં રાજધાની કરી. પણ પાછળથી ઈ. સ. ૧૬૧૯માં જાવા તથા બતેવીઆ વસાવી રાજધાનીનું શેહેર તે રાખ્યું.

પ્ર૦ વલંદા લોકો પોર્તુગીસ અને ઇંગ્રેજો સાથે સ્પર્ધામાં કેમ વર્ત્યા ને તેનું પરિણામ શું થયુ ?

ઉ૦ પૂર્વ તરફના સાંકડા દરિઆમાં વલંદા અને અંગ્રેજ વચ્ચે ખુનરેજી લડાઈ ચાલી, સન ૧૬૨૩માં આમ્બોઈનામાં સ્મરણીય કતલ વલંદાઓએ કરી ત્યારથી અંગ્રેજો તે ભાગ મૂકી દેઈ હિંદમાં આવ્યા. પોર્તુગીસોને ધીમે ધીમે સંસ્થાનોમાંથી વલંદાએ હાંકી કાઢ્યા. સન ૧૬૩૫માં ફોર્માસા લીધો. ૧૬૪૦માં મલાકા લીધો. ૧૬૫૨માં પોલકોલુમાં વખાર બાંધી. ૧૬૬૪માં મલબાર કાંઠાનાં પોર્તુગીસ થાણાં ખુચી લીધાં. સન ૧૬૬૯માં સેંટથોમી અને

મકાસરમાંથી પોર્તુગીસને હાંકી કાઢ્યા.. એ રીતે સત્તરમા સૈકા-માં વલંદા લોકોએ સર્વોપરી સત્તા બતાવી.

પ્ર૦ વલંદાઓની સર્વોપરી સત્તા કેમ તુટી, ને તેની હીંદમાં હાલ કાંઈ નિશાની છે ?

ઉ૦ એમણે પ્રતીસ્પર્ધિ વેપારીઓ ઉપર જુલમ કર્યા અને સહવાસ-માં આવેલા દેશીઓમાં સુધારો દાખલ કર્યા નહિ તે વીગરે કા-રણોથી તથા ક્લાઈવ જેવા શુરવીર સરદારને હાથે ચીનસૂરા-માં લાજ લગાડે એવા કોલકરાર કરવા પડ્યા. ત્યારેથી તેમની સત્તા તુટતી ચાલી અને સન ૧૭૯૩થી ૧૮૧૧ સુધીના વિગ્રહો-માં તેમનાં ઘણાંખરાં સંસ્થાનો લઈ લીધાં. હાલ ચીનસૂરા, ને ગાપટન, અને જાફરાપટન વીગેરેમાંનાં તેમનાં કોતરણી કાંમો વિચીત્ર મકાનો, અને પાણીની નેહરોથી નેધરલાંન્ડની રચના યાદ આવે છે.

પ્ર૦ કયા ઈંગ્રેજોએ હીંદનો રસ્તો શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો છે ?

ઉ૦ સાતમા હેન્રિ રીજાએ જોનકાબેટને વાયવ તરફને રસ્તે થઈ હીં-દમાં જવાનો માર્ગ શોધવા સનંદ આપી, પણ તેમાં ફતેહ ન પામતાં ન્યુફૌન્ડલાંદ બેટ હાથ લાગ્યો—સરહ્યુ વીલીબ્સે ઉત્તરનો રસ્તો ખોળી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ઘણું દુખ પામી મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કયા ઈંગ્રેજો હિંદમાં પહેલ વેહેલા આવેલા જણાય છે!

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૯માં ટામ્સ સ્ટીવન્સ આવ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૫૮૩ માં રાલ્ફફિચ, જેમ્સન્યુબેરી, અને લીડર્સ એ ત્રણ વેપારીઓ આવ્યા હતા. અદેખા પોર્તુગીસે તેમને ગોવામાં કેદ નાંખ્યા. છેવટે ન્યુબેરીએ ગોવામાં દુકાન માંડી, લીડસ મોગલ પાદશાહની નોકરીમાં રહ્યો. અને ફીચ રઝળી રખડી છેવટ ઈંગ્લાંડ ગયો.

પ્ર૦ ઈંગ્રેજલોકને દરિઆઈ સાહસિક કરવાનું ઉત્તેજન કેમ મળ્યું?

ઉ૦ સન ૧૮૫૮ માં સ્પેન અને પોર્તુગાલના સંયુક્ત રાજ્યના અજીત આરમૈડાને તેમણે હરાવ્યું. ત્યારથી તથા ૧૫૯૬ માં કોર્નિલિયસ હોટમાન વલંદો દક્ષિણને રસ્તે થઈ પૂર્વના સમુદ્રમાં પહોંચ્યાની હકીકત જણાવાથી, વળી વલંદા વેપારીઓએ મરીનો ભાવ ઘેરે

દોઢ રૂપીઆ હતો તેને બદલે રૂ ૩-૪ કરી નાંખ્યો, તેથી હિંદજોડે પરભાર્યો વ્યાપારનો લાભ લેવા તેમની લાગણીઓ ઉશ્કેરાઈ.

પ્ર૦ હિંદ સાથે પરભાર્યો વ્યાપાર ચલાવવા સારૂ શી ગોઠવણ કરી ?

ઉ૦ સન ૧૬૦૦ ના ડીસેંબરની ૩૧ મી તારીખે ઈંગ્લીશ ઈસ્ટઈન્ડીઆ કંપના રાજ્ય લેખથી સનંદી મંડળી થઈ. પછી એક લંડનની કંપની ઊભી થઈ તે બંને વચ્ચે કેટલાક વખત સુધી ચડસા ચડસી ચાલી, છેવટે બંનેએ પરસ્પર નુકશાન સમજવાથી સન ૧૭૦૯ માં બંને જોડાઈ ગઈ. અને તેનું નામ "ઈસ્ટઈન્ડીસ જોડે બ્યાપાર કરનારી ઈંગ્લાંડના વેપારીઓની સંયુક્ત મંડળી" એ નામ પડ્યું.

પ્ર૦ ઈંગ્લીશ કંપનીએ પોતાની પેહેલ વહેલી સફરમાં શું કર્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૦૨ માં કપ્તાન લાંકાસ્ટરે અચીનના રાજા સાથે વેપાર ચાલુ કર્યો, બંતામમાં કોઠી ઘાલી, અને ત્રિઆમાન, બંડા, આમ્બોયના, અને પુલોવેમાંથી તેજાના ભરી લઈ જતા હતા. આ વખતે અદેખા પોર્ટુગીસોએ તેમને પશ્ચિમ કાંઠે પેસવા દીધા નહીં તોપણ સન ૧૬૧૧ માં સરહેનરી મીડલ્ટને ખંભાતના બંદરમાંથી માલ ભર્યો. અને વળી સન ૧૬૧૫ માં સુઆલી આગળ કપ્તાન બેસ્ટે ચારવાર પોર્તુગીસોને હરાવ્યા હતા. એજ વર્ષમાં પેહેલા જેમ્સે સરટામસરોને જાહાંગીરના દરબારમાં એલચી તરીકે મોકલ્યો હતો. તે ઈંગ્રેજોના બ્યાપારને લાભકારી માગણીઓ કબૂલ કરાવામાં ફતેહ પામ્યો હતો.

પ્ર૦ સન ૧૬૨૩ ની આમ્બોઈનાની કતલવિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ પૂર્વ સમુદ્રના વેપારોમાં ઈંગ્રેજો ઉપર વલંદાને દ્વેશ હતો. તેથી તેમણે ૯ ઈંગ્રેજ અને એક પોર્તુગીસ સહીત એક ઈંગ્રેજી સરદારને કેદ પકડ્યો. અને તેના ઉપર ખોટો આરોપ સાબીત કરી તેમને ફાંસી દીધા. આથી ઈંગ્રેજોના મન ઉપર સજ્જડ છાપ પડી રહી. આ બાબત કમીશન નિમાયું તેમાં ઠરાવ થયો કે વલંદાઓએ મરનારના વારસોને ૩૬૧૫૦ રૂપીઆ આપવા. પછી ઈંગ્રેજોએ તેજાનાના બેટ છોડી હિંદમાં આવ્યા.

પ્ર૦ ઈંગ્રેજોએ હિંદમાં પ્રથમ કયાં કયાં થાણું કર્યાં ?

ઉ૦ સન ૧૬૨૬ માં આરંગામમાં.—સન ૧૬૩૨ માં ગોલ્કાંદાના સુલતાનના ફરમાનથી મછલીપટણમાં કોઠી ઘાલી.—સન ૧૬૩૮ માં ચંદ્રગીરીના રાજા કનેથી મદ્રાસ (ચીનાપટન)નું સૂતર સ્થળ ખરીદ કરી ફોર્ટસેંટજોર્જનો કીલ્લો બાંધી પેહેલ વહેલું મુલકી સંસ્થાન મદ્રાસ વસાવ્યું, તેં બંતાનના તાબામાં હતું પણ સન ૧૬૫૩ માં સ્વતંત્ર ઇલાકો બન્યું.

પ્ર૦ પશ્ચિમ કીનારે ઈંગ્રેજોનાં કયાં કયાં થાણાં બન્યાં. ?

ઉ૦ સન ૧૬૧૫ માં સુરતમાં કોઠી ઘાલેલી હતી, ને તેની આડત ખંભાત, ઘોઘા, અમદાવાદ જોડે ચાલતી હતી. પછી મરેઠાઓથી નિર્ભય રેહેવાના હેતુથી માચ્છીઓનું વસેલું, ખરાબ હવાવાળુ (મુંબાઈ) હતું ત્યાં કોઠી ઘાલી.

પ્ર૦ મુંબાઇમાં પ્રથમ કોઠી શી રીતે ઘાલી.?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૬૧ માં પ્રગાનઝાની શાહજાદી કાથેરાઇનનાં લગ્ન ઈંગ્લાંડના બીજા ચાર્લસ રાજા જાડ થયાં તેમાં પેહેરામણીમાં એ બેટ ચાર્લસને મળ્યો હતો. તે સન ૧૭૬૮ માં ચાર્લસે દર વરસે ૱૧૦) માટે કંપનીને આપ્યો તેથી કંપનીએ સુરતમાંથી કોઠી ખસેડી મુંબાઇમાં સન ૧૬૮૭ માં આણી.

પ્ર૦ બંગાળામાં ઈંગ્રેજોનાં કયાં થાણાં પ્રથમ હતાં ?

ઉ૦ સન ૧૬૨૦ સુધી આગ્રા, અજમેર, અને પટણામાં સુરતની શાખા હતી પછી સન ૧૬૩૪ માં મોગલપાદશાહે બંગાળામાં વેપાર કરવાની છૂટ આપી, તેથી હુંગલી અને બાલાસોરમાં કોઠી ઘાલી. પછી ઈ. સ. ૧૭૦૦ માં કલકત્તાની આશપાશની જગા સુટાનટી, કલીકટા, અને ગોવીંદપૂરા ઓરંગઝેબના દીકરા પાસેથી વેચાતી લેઈ ત્યાં ફોર્ટસેંટ વિલીઅમ નામે કીલ્લો બાંધ્યો.

પ્ર૦ ઇંગ્લિશ કંપનીએ પોતાની સ્થિતી દ્રઢ કરવાને મુલ્કી સત્તા કયારે સ્થાપી અને તેનો અધિકારી કોને નીમ્યો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૮૯ માં સ્થાપી અને તેનો ઉપરી સરજૉનચાઇલ્ડને હિંદનો ગવર્નર જનરલ નીમ્યો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ લોકે પેહેલી કંપની ક્યારે સ્થાપી, અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ સન ૧૬૦૪ માં પેહેલી કંપની સ્થપાઈ, અને તેનો ઉચ્છેદ ૧૬૯૬ માં નાસનલ એસેમ્બ્લીએ કર્યો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ લોકોએ પોતાનું થાણું ક્યાં અને ક્યારે સ્થાપ્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૭૪ માં મદ્રાસની દક્ષિણે પોંદીચેરીમાં.

प्रकरण १३ मुं.

हिंदमां ब्रिटिश राज्यनी स्थापना इ. स. १७४६ थी १८०५ सुधी

પ્ર૦ હિંદના બ્રિટિશ ગવર્નરો કયા કયા થયા અને તેમની આવ્યાની સાલવારી કહો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં લોર્ડ ક્લાઇવ ૧ લો ગવર્નર.

ઈ. સ. ૧૭૬૭ માં હેરી વેરેલ્સ્ત.

ઈ. સ. ૧૭૬૯ માં જાનકાર્ટીયર.

ઈ. સ. ૧૭૭૨ માં વારનહેસ્ટિંગ્સ ૧લો ગવરનર જનરલ ૧૭૭૪.

ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં સરજાન મેક્ફર્સન (કામચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૭૮૬ માં માર્કિવસઑવકાર્ન વાલીસ.

ઈ. સ. ૧૭૯૩ માં સરજાનશોર (લાર્ડતિગમથ)

ઈ. સ. ૧૭૯૮ માં સરએલ્યુંર્ડ ક્લાર્ક (કામ ચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૭૯૮ માં લાર્ડ માર્નિંગ્ટન.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં માર્કિવસઑ વકાર્નવાલીસ.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં સરજ્યાર્જબાર્લો. (કામચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં અર્લઑાવમિંટો.

ઈ. સ. ૧૮૧૫ માં અર્લઑાવમોયિરા.

ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં અર્લઆહમર્સ્ત.

ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં જાન આડમ.

ઈ. સ. ૧૮૨૮ માં લાર્ડ વિલિયમ કેવેંડિશબેંટિક.

ઈ. સ. ૧૮૩૫ માં સરચાર્લસમેટકાફ. (કામચલાઉ).

ઈ. સ. ૧૮૩૬ માં લાર્ડઓકલાન્ડ.

ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં અર્લઑવએલેનબરો.
ઇ. સ. ૧૮૪૪ માં વાઇકાઉંટહાર્ડિંગ.
ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં અર્લઑવડલહાઉઝી.
ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં અર્લકેનિંગ'

પ્ર૦ બાદશાહતને તાબે હિંદ થયા પછી કયા કયા ગવર્નરો થયા ?

ઉ૦ ૧૮૫૮ અર્લકેનિંગ.
૧૮૬૨ અર્લઑવએલ્ગટન.
૧૮૬૪ સરજાનલોરેન્સ.
૧૮૬૯ અર્લઑવમેયો.
૧૮૭૨ અર્લઑવનોર્થબ્રુક.
૧૮૭૬ અર્લઑવલિટન.
૧૮૮૦ માર્કિવસઑવરિપન.

પ્ર૦ ઇ. સ. ૧૭૦૭ માં આલમગીરના મુઆ પછી દક્ષિણ હિંદની રાજ્ય રચના કેવા પ્રકારની ચાલતી હતી ?

ઉ૦ આગળ કહ્યા પ્રમાણે દક્ષિણ હિંદનો મોટો ભાગ નિજામઉલ મુલ્કે છૂટો પાડયો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે રાજ્ય સ્વતંત્રતા ભોગવતાં હતાં.

(૧) નિજામઉલ મુલ્ક હૈદરાબાદમાં ગાદી કરી આખા દક્ષિણમાં નામનો અધિકાર ચલાવતો હતો.
(૨) આર્કટનો નવાબ નિજામના નાયબ તરીકે અમલ કરતો, અને તે વંશપરંપરા રાજ્ય કરવાનો દાવો કરતો હતો.
(૩) ત્રિચિનોપલીમાં કોઈ હિંદુ રાજાની રાજધાની હતી.
(૪) તાંજોરમાં હિંદુરાજ શિવાજીના ભાઇનો કોઇ અધમ થઈ ગએલો વંશજ હતો.)
(૫) મ્હેસૂરમાં હિંદુ રાજ્ય વૃદ્ધી પામની સ્થિતીમાં હતું ?
(૬) પાલેગારકે નાયક જમીદારોનું.

પ્ર૦ આ અરસામાં દક્ષિણ હિંદમાં કયા યૂરોપી લોકો વેપાર ચલાવતા હતા ?

ઉ૦ ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્રેજો સ્પર્દ્ધા અને ભૂમી લોભ વિના જોડા જોડ રહી વેપાર ચલાવતા હતા.

પ્ર૦ એ બંને પ્રજાઓમાં વિગ્રહ થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ એ વખતે યૂરોપખંડમાં (ઇ. સ. ૧૭૪૮ માં) એ બંને પ્રજાઓ વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી તેથી.

૦ એ બે પ્રજાએ તે લડાઇનો ઉપયોગ હિંદમાં કેવી રીતે કર્યો ?

ઉ૦ એક ઈંગ્રેજી નૌકા સૈન્ય કોરો માંડલ કિનારે પ્રથમ આવ્યું, પણ ફ્રેન્ચ ગવર્નરે ડુપ્લીએ ડહાપણથી આર્કાટના નવાબને નજરાણું આપી ઝગડો બંધ રખાવ્યો. પછી ઈ. સ. ૧૭૪૬ માં ફ્રેન્ચ સરદાર લાબુર્દોનના હાથ નીચે એક લશ્કર આવી પહોચ્યું, તેણે એકદમ મદ્રાસ લીધું. તેથી અંદરના ઈંગ્રેજો ફોર્ટસેંત ડેવીડના ગઢમાં નાસી ગયા, તેમાં કલાઈવ પણ હતો. આ રાજ્યનિતી વિરૂદ્ધ બનાવથી નવાબને ખોટું લાગ્યું, તેથી દશહજાર માણસ સાથે ફ્રેન્ચોને હાંકી કાઢવા ગયો. પણ હાર્યો. ઈંગ્રેજોએ પણ એક નૌકા સૈન્ય સન ૧૭૪૮ માં બારકોવેટના ઉપરીપણા નીચે પાંડીચેરી મોકલ્યું. વળી મેજર લારેન્સને ભૂમી ફોજ આપી મોકલ્યો. આ બધા હલ્લા ફ્રેન્ચોએ પાછા વાળ્યા. પણ એક સલા શોપલના કરાર પ્રમાણે મદ્રાસ ઈંગ્રેજોને પાછું મળ્યું. આ ઈંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે પેહેલો વિગ્રહ થયો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ અને ઈંગ્રેજ વચ્ચે બીજો વિગ્રહ થવાનું કારણ શું. ?

ઉ૦ પેહેલા વિગ્રહમાં ફ્રેન્ચો ફતેહ પામ્યા, તેથી ડુપ્લેના મનમાં ફ્રેન્ચ પાદશાહત સ્થાપવાનો લોભ થયો. એ ઇચ્છા પાર પાડવાને હૈદરાબાદ અને આર્કાટની રાજગાદીની તકરારોમાં ફ્રેન્ચો એક એક દાવેદારનો પક્ષ પકડી તેમને ગાદીએ બેસાડ્યા. આર્કાટની ગાદીનો બીજો દાવેદાર મહમદઅલી (વાલાજાહ) નો પક્ષ ઈંગ્રેજોએ પકડ્યો તેથી બીજો વિગ્રહ ઉત્પન થયો.

પ્ર૦ આ વિગ્રહનું પરિણામ શું થયું. ?

ઉ૦ કલાઇવે પોતાની જાતિ અકલની ચતુરાઈથી આર્કાટ લીધું. (સન ૧૭૫૧) અને પોતાના આશ્રીત મહમદઅલીને ગાદીએ બેસાડી આર્કાટનો બચાવ કર્યો. પછી થોડે વખતે કલાઈવ વિલાયત ગયો. આથી મદ્રાસ કાંઠે ઈંગ્રેજોની સત્તા પ્રબળ થઈ. પણ અંદરના ભાગમાં તથા ઉત્તર સરકારમાં ફ્રેન્ચોની સત્તા હતી.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ સત્તાની હિંદમાંથી કેમ અને કેવી રીતે પડતી થઈ. ?

ઉ૦ ફ્રેંચ સરદાર લાલી અને અંગ્રેજી સરદાર કર્નલકુટ વચ્ચે વાંદીવાશમાં લડાઈ થઈ ત્યારથી. ત્યાર પછી સન ૧૭૬૧ માં પૌંદી-

ઘેરીને ઘેરો ઘાલી તે લીધું. પછી જીંજીગઢ જીત્યું. એ રીતે દરેક ભાગ એક પછી એક ઇંગ્રેજોએ ફ્રેન્ચનો જીતી લીધો. અને એથી ફ્રેન્ચ લોકોની પાદશાહતની આશા ભંગ પડી. આ વિગ્રહનો સઘળો હેવાલ "ઓર્મ" નામના ઇતિહાસ કર્તાએ લખ્યો છે.

પ્ર૦ આ વખતે બંગાળાનો નવાબ કોણ હતું ?

ઉ૦ અલીવર્દિખાનના મુઆ પછી તેનો પૌત્ર સિરાજ ઉદ-દૌલા સન ૧૭૫૬માં નવાબ થયો હતો.

પ્ર૦ સિરાજ ઊદ—દૌલા અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે વિગ્રહ થવાનું કારણ શું? અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ નવાબના કુટુંબનો કોઈ માણસ તેના ગુસ્સાથી બચવાને કલકત્તામાં જઈ ભરાયો હતો, તેથી સન ૧૭૫૬માં નવાબ લશ્કરલેઈ ત્યાં ગયો. એટલે ઘણા ઇંગ્રેજો નાશી ગયા, અને તેમાંના ૧૪૬ પકડાયા તેમને નવાબે ૧૮ ચોરસફુટ લશ્કરી કેદખાનાની કોટડીમાં ગાંધ્યા, કે જેમાંના માત્ર ૨૩ બીજે દીવસે જીવતા નિકળ્યા.

આ સમાચાર મદ્રાસ પહોંચતાંજ વિલાયતથી પાછો આવેલો ક્લાઇવ અને વાટ્સન સાહેબ (દરિઆઈ લશ્કરનો ઉપરી) બંને ગંગાના મૂખ ભણી ચાલ્યા. અને સેહેજ લડાઈથી કલકત્તા પાછુ લીધું. પછી કંપનીને બધા હક તથા થએલા નુકશાનનો બદલો મળે એ રીતે કરાર કરી લીધો.

પ્ર૦ આ પછીની પ્લાસીની લડાઈ વિષે શું જાણોછો ?

ઉ૦ યુરોપમાં ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે ફરીથી લડાઈ જાગવાથી, ક્લાઇવેફ્રેન્ચોનું ચંદ્રનગર જીતી લીધું. પોતાના મુલકમાંથી અળગ રહેવાનો નિયમ તોડવાને લીધે નવાબને ગુસ્સો થયો, તેથી તે ફ્રેન્ચોના પક્ષમાં ભળ્યો. આ લાગ જોઈ ક્લાઇવે નવાબની ગાદીનો બીજો દાવેદાર મીરજાફરને ઉભો કરી કલકત્તાની ઉતરે આવેલા પ્લાશીના રણમાં સન ૧૭૫૭ માં ૧૦૦૦ યુરોપીઅન, ૨૦૦૦ દેશી સિપાઇઓ, અને ૮ તોપો સાથે સાંમો થયો. આ લડાઈમાં નવાબનું લસ્કર ૩૫૦૦૦ પ્યાદળ, ૧૫૦૦૦ ઘોડેસ્વાર અને ૫૦ તોપો હતી. પણ તે હાર્યો. કારણ કે ઇંગ્રેજો કરાડા

આડે ઝાડોની ઘટામાં હતા. વળી નવાબનું લશ્કર રાંધવા ખાવામાં હતું. તે વખત ઓંચીતા ઈંગ્રેજો નવાબના લશ્કર ઉપર ટૂટી પડ્યા. આથી નવાબના લશ્કરમાં ધમરાક પેદા થયો, અને ભંગાણ પડ્યું. મીરજાફરને અત્યાર સુધી છુપચુ મનથી વેગળો બેશી રહ્યો હતો, તેને મોગલ પાદશાહનું ફરમાન મેળવીને મુર્શીદાબાદની ગાદીએ બેસાડ્યો.

પ્ર૦ મીરજાફરને ગાદી મળવામાં તેને શું ખરચ થયો છે ?

ઉ૦ નીચે પ્રમાણે રકમ ખરચ થઈ છે.

કંપનીના નુકશાન બદલ ... ...રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦૦

કલકત્તામાં વસનારા ઈંગ્રેજોને સારૂ. .. ... રૂ. ૫૦૦૦૦૦૦

,, ,, હિંદુઓને સારૂ. ... ... રૂ. ૨૦૦૦૦૦૦

,, ,, આર્મિનાઅનોને સારૂ.... રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦

,, ,, નૌકાસૈન્યવાળાને સારૂ ... રૂ. ૨૫૦૦૦૦૦

,, ,, ભૂમીફોજને માટે. .. ... રૂ. ૨૫૦૦૦૦૦

મી. ડ્રેક ગવર્નરને ... ... રૂ. ૨૮૦૦૦૦

કર્નલ કલાઇવને. ૩૨૮૦૦૦૦

મી. બેકરને. ૩૨૪૦૦૦૦

મી. વોટ્સનને.... ...૩૨૪૦૦૦૦

મેજર કીલપાટ્રીક. ... ૩૨૪૦૦૦૦

ઉપર પ્રમાણે બંગાળાની તીજોરીમાં નાણાં ન હોવાથી નીમે ભાગથી સંતોષ માનવો પડ્યો. તેમાં પણ ત્રીજા ભાગના દાગીના હતા.—વળી એજ વખતે કલકત્તાની આશપાસની ચોવીશ પ્રગણાંને નામે ઓળખાતી ૮૮૨ ચોરસ માઇલ જમીન (ક્લાઇવની જાગીર)ની જમીનદારી નવાબે કંપનીને આપી.

પ્ર૦ ડાઇરેક્ટરેની કોર્ટે ક્લાઇવને ગવર્નર કેમ નિમ્યો.?

ઉ૦ દિલ્હિના શાહજાદો આલમ અફગાન અને મરેઠાની મદદથી તથા અયોધ્યાના નવાબ વજીરઅલીની સહાયતાથી બંગાળાપ્રાંતપર દાવો કરવા લાગ્યો હતો. તેથી તથા ફ્રેન્ચ સરદાર લાલી

અને ખુશી મદ્રાસના ઇંગ્રેજોને ઝાંખા પાડતા હતા. તે કારણથી ક્લાઇવ એમને પુરો પડશે એમ જાણી ગવર્નર નીમ્યો.

પ્ર૦ તે બંને કામમાં ક્લાઇવે શું કર્યું?

ઉ૦ શાહાજાદાએ પટણાને ઘેરો ઘાલ્યો હતો તેને ધન આપી મનાવવાનું મન મીરજાફરનું હતું. પણ ક્લાઇવ ૪૫૦ યુરોપીઅન તથા ૨૫૦૦ દેશી સિપાઇઓ સાથે પટણાની મદદે ગયો. એટલે તે ઘેરો ઉઠ્યો. વળી કર્નલ ફોર્ડની સરદારી નીચે એક ફોજ દક્ષિણમાં મોકલી. તેણે મછલીપટણ લઈ ઉત્તર સરકાર અને હૈદરાબાદમાં પોતાની સત્તા સ્થાપી. તથા વલંદાને હરાવી ચીનસૂરા લીધું. આ કૃત્ય કરી ક્લાઇવ વિલાયત ગયો છે.

પ્ર૦ સન ૧૭૬૦ થી ૬૫ સુધીમાં ક્લાઇવની ગેરહાજરીના વખતમાં બંગાળામાં શો બનાવ બન્યો.

ઉ૦ સન ૧૭૬૧ માં મીરજાફરને ગાદીએથી ઉઠાડી તેના જમાઈ મીરકાસીમને બેસાડ્યો. અને તેના બદલ ખાનગી બક્ષીસો ઉપરાંત બર્દવાન, મેદનીપૂર, અને ચિત્તગોંગ લીધાં. વળી મીરકાસીમને કાઢયો, એ રીતે બંગાળાનો રાજ્યાધિકાર કલકત્તાની કૌન્સિલને બે વખત વેચવાની તક લીધી.

પ્ર૦ મીરકાસીમ અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે અણબનાવ થવાનું કારણ શું?

ઉ૦ એણે ઇંગ્રેજોથી સ્વતંત્ર રહેવાના ઇરાદાથી રાજગાદી પટણામાંથી મોંગીરમાં આણી. તથા નવાં હથિઆર, અને કવાયદી લશ્કર તૈયાર કરવા માંડ્યું. અયોધ્યાના નવાબ જોડે એક્કો કર્યો. અને જકાત તથા નાકાં ઉપર લેવાતા હાંસલ બાબત દેશી અને કંપનીના નોકરો વચ્ચેના ભેદની તકરાર થતી હતી, તેનો નિવેડો લાવવાનું બહાનું કાઢી નાકાં ઉઠાડી મૂક્યાં. આ તકરારનો અંત ન આવવાથી નવાબના અમલદારોએ ઇંગ્રેજની હોડીઓ ઉપર ગોળીઓ મારી. આથી લાગલોજ આખા બંગાળામાં વિગ્રહ ચાલ્યો. પટણામાં ૨૦૦૦ સિપાઇઓને માર્યા અને ૨૦૦ ઇંગ્રેજોને મુસલમાનોએ કતલ કર્યા.

પ્ર૦ આ બળવાનો અંત શી રીતે આવ્યો?

ઉ૦ મેજર આદમ્સે મીરકાસીમને ઘેરિઆ, અને ઉધાનાળા આગળ હરાવ્યો. તેથી તે અયોધ્યાના નવાબ વજીરને મળ્યો. તેણે તેને ઈંગ્રેજોને સ્વાધીન ન કરતાં નવાબ તથા દિલ્હીનો પાદશાહ શાહ-આલમ બંને એકઠા થઈ ત્રણે જણે પટણાને ઘેરો ઘાલ્યો. તેમાં હાર્યા, તેથી બકસર આગળ મૂકામ કર્યો. આ જગોએ સન ૧૭૬૪ માં તેમણે મેજર મનરોના હાથથી સજ્જડ હાર ખાધી. તેથી અયોધ્યાનું રાજ ઈંગ્રેજના પગતળે આવ્યું; અને શાહઆલમ અરજદાર થયો.

આ હંગામામાં ઈંગ્રેજી ફોજમાં દેશી પલટણે બળવો કર્યો હતો, તે મનરો સાહેબે ૨૦ જણને તોપે બાંધી ઉડાવી અને ચતુરાઇથી બંડ સમાવ્યું હતું.

પ્ર૦ કલાઇવે બીજીવાર વિલાયતથી આવી શું કર્યું?

ઉ૦ (૧) બંગાળાની દીવાની મેળવી, (૨) નોકરોના પગારની વ્યવસ્થા કરી.

પ્ર૦ બંગાળાની દીવાની શી રીતે મેળવી?

ઉ૦ એ સન ૧૭૬૫ માં અલ્હાબાદ ગયો. અને અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી લડાઈના ખર્ચને પેટે ૫૦ લાખ રૂપીઆ લેઈ રાજ્ય તેને પાછું સોંપ્યું. દોઆબ સુદ્ધાં કોરા, અને અલ્હાબાદ શાહઆલમને દીધા. અને બંગાળા, બહાર, તથા ઓરિસ્સાની દીવાનીનો હક અને ઉત્તર સરકારની જમાબંધીનો અધિકાર ઈંગ્રેજોને બાદશાહે આપ્યો. તેથી ફોજદારી નવાબના હાથમાં અને વસુલાત (દીવાની) ઈંગ્રેજોને આવી. તેમાં બંગાળાની ખંડણી બદલ પાદશાહને ૩૦ લાખ રૂપીઆ આપવાનો ઠરાવ થયો. એ રીતે બંગાળાની દીવાની કંપનીને પ્રાપ્ત થઈ.

પ્ર૦ કલાઇવે નોકરોની બવસ્થા શી રીતે કરી?

ઉ૦ કંપનીના નોકરોને કાયદાસર પગાર જુજ હોવાથી, તેઓને ખાનગી વેપાર કરવાની, દેશી રાજાઓ પાસેથી બક્ષીસો(નજરાણું) લેવાની રજા હતી. પણ કલાઇવે મીઠાના ઈજારાની ઉપજમાંથી તેમના પગારોમાં વ્યાજબી વધારો કર્યો. અને ખાનગી વેપાર

તથા નજરાણાં લેવાની મના કરી. તેથી ૨૦૦ લશ્કરી અમલદારોએ બળવો કર્યો, તે તેણે ચતુરાઈ અને ધમકીથી સમાવ્યો. પછી તે ૧૭૬૭ માં વિલાયત ગયો, તે ફરીને આવ્યોજ નહીં.

પ્ર૦ કલાઈવ ગયા પછી બંગાળામાં શું આફત આવી ?

ઉ૦ સન ૧૭૭૦માં દુકાળ પડ્યો. ને તેથી ⅓ વસ્તીનો ભાગ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કલાઈવ પછી કોણ ગવર્નર થયું?

ઉ૦ સન ૧૭૭૨ માં વૉરન હેસ્ટિંગ્સ નીમાયો.

પ્ર૦ હેસ્ટિંગ્સે ડાઇરેક્ટરોનો હુકમ અમલમાં લાવવા પ્રથમ શું કર્યું ?

ઉ૦ તીજોરી મુર્શિદાબાદમાંથી ખસેડી કલકત્તામાં આણી. વળી વસુલાતની કચેરીનું કામ દેશીઓ કરતા હતા, તેને બદલે કલેક્ટરના ઇલિકાબથી યૂરોપિઅનો રાખ્યા.

પ્ર૦ ઈંગ્લાંડથી ધનની માગણી ડાઇરેક્ટર કોર્ટ કરતી હતી તે વૉરન હેસ્ટીંગ્સે શી રીતે પૂરી પાડી ?

ઉ૦ ધન મેળવવાં તેણે નીચે પ્રમાણે કામો કર્યાં.

(૧) મુર્શિદાબાદના નવાબને મળતા પેનશનમાંથી સોળ લાખ રૂપીઆ ઓછા કર્યા.

(૨) બંગાળાની દીવાની કંપનીને મળી તે વખત ૩૦ લાખ રૂપીઆ પાદશાહને આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો બાદશાહ મરાઠાના કબજામાં ભરાવાથી તે ખંડણી આપવી બંધ કરી.

(૩) કલાઇવે કોરા, તથા અયોધ્યા પ્રાંત બાદશાહને આપ્યા હતા, તે પાદશાહ મરાઠાના સ્વાધીનમાં ગયો ત્યારે તેણે મરેઠાને આપ્યા. હેસ્ટિંગ્સે વિચાર્યું કે હવે એ પ્રાંતોપર પાદશાહની સત્તા નથી, માટે સન ૧૭૭૩ માં અયોધ્યાના નવાબને વેચ્યા. આથી ૫૦ લાખ રૂપીઆ ફોજના ખરચના બચ્યા. અને ૫૦ લાખ વેચાણ કીમતના ઉપજ્યા.—પાછળથી આ પ્રાંતોમાંથી રોહીલા પઠાણોનો કબજો છોડાવવા અયોધ્યાનો નવાબ લડ્યો તેમાં ઈંગ્રેજોએ નવાબને મદદ કરી રોહીલાને કચડી માર્યા.

(૪) કાશીનો રાજા ચૈયતસિંહ ઈંગ્રેજોની રખેવાળીમાં ધનવાન થયો હતો. તેની પાસે ફોજના ખરચમાં મદદ કરવાને નાણાં

માગ્યાં. રાજાએ તે આપવાની ના પાડી. તેથી "દુશ્મનો સાથે" તમે "પત્ર વ્યવહાર રાખોછો" એવું આળ ચડાવી કેદ કર્યા. રાજાએ નાશી જઈ ફિતૂર મચાવનારની સરદારી લીધી. તેથી તેને પદભ્રષ્ટ કરી તેના ભત્રીજાને વધારે ખંડણી ભરવાનું કબુલ કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો.

(૫) અયોધ્યાના બેગમોએ ચેયતસિંહને મદદ કર્યાનું બહાનું કાઢી તેમના ઉપર જૂલમ કરી દશલાખ રૂપીઆ પડાવ્યા.

પ્ર૦ આ કામો કરવા બાબત હેસ્ટિંગ્સને શું હરકત પડી ?

ઉ૦ વિલાયતમાં હાઉસ ઓફ કોમન્સે ઈ. સ. ૧૭૮૮ થી ૧૭૯૫ સુધી તેના ઉપર તજવીજ ચલાવી, તેમાં તે નિર્દોષ ઠરવાથી છોડી મૂકયો.પણ પોતાનો બચાવ કરવાના ખરચમાં તે પાયમાલ થઈગયો.

પ્ર૦ રેગ્યુલેટિંગ આક્ટ ક્યારે અમલમાં આવ્યો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૭૩ માં હેસ્ટિંગ્સ સન ૧૭૭૨ થી ૭૪ સુધી ગવર્નર કહેવાતો, પણ સને ૧૭૭૪ થી ૮૫ સુધી હિંદનો ગવર્નર જનરલ કહેવાયો.

પ્ર૦ ઉત્તર હિંદમાં આં બનાવ બનતો હતો તેવારે દક્ષિણ હિંદમાં શા બનાવ બન્યા?

ઉ૦ પેહેલો મરેઠી વિગ્રહ અને બીજો મ્હેસૂરનો વિગ્રહ.

પ્ર૦ પેહેલા મરેઠી વિગ્રહનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ મદ્રાસ અને બંગાળ સરકારે જેમ મુલકો મેળવ્યા, તેમ મુંબાઈ સરકારનું પણ મન લોભાયું. પુનાની ગાદીનો દાવેદાર ઉમેદવાર રઘુનાથરાવ સન ૧૭૭૫ માં મુંબાઈ સરકારને મળ્યો. અને પોતાને ગાદી મળે તો સાલ્સેટ,અને વસાઇ ઈંગ્રેજ સરકારને આપવાનો ઠરાવ સુરત મુકામે કર્યો. આથી પુનાના દરબારમાં પોતાનું ઉપરીપણું થશે. એમ જાણી મુંબાઇનું લશ્કર લડયું. તેમાં ઈંગ્રેજો હાર્યા. અને વારગામમાં મરાઠાને ફાવતા કોલકરાર કર્યા. વૉરન હેસ્ટિંગ્સને ઉપરની વાત પસંદ નહોતી તોપણ લડાઈ જામેલી તેથી બંગાળાના તમામ લશ્કરની મદદ મોકલી. તેમાં કર્નલ ગોદર્ડે જબરી કૂચ કરી ગૂજરાત પ્રાંત લીધો. તથા કપ્તાન પોફોમે ગ્વા-

લીઆરગઢ જીત્યો. તેથી મુંબાઇના લશ્કરે મેળવેલી નામોશીનું સાટું ભાગ્યું. છેવટ સન ૧૭૮૨ માં સાલબાઇ ગામમાં કરાર થયો તેમાં જેનું તેને પાછું આપવું ઠર્યું. ઈંગ્રેજને સાલ્સેટ અને ધારાપૂરી તથા બીજા બે નાના બેટ મળ્યાં. છેવટે રઘુનાથરાવને પેનશન આપી દુર રાખ્યો.

પ્ર૦ મ્હેસૂરનો વિગ્રહ કેમ થયો ને તેનું શું થયું?

ઉ૦ મદ્રાસ સરકારની બે ફિકરી ચાલથી મ્હેસૂર અને નિઝામ સાથે દુશ્મનાઈ થઈ. આ બંનેના સંપમાં મરાઠા મળ્યા. પણ હેસ્ટિંગ્સની રાજ્ય ચતુરાઇએ તે બંનેને જૂદા પાડ્યા. તોપણ હૈદર એકલો કર્ણાટકના બ્રિટિશ મૂલકો ઉપર ટૂટી પડ્યો. અને પોલીલા આગળ કર્નલ બેલીની ટૂકડીને કાપી નાંખી. એમ કરતો કરતો છેક મદ્રાસના કિલ્લા સુધી આવ્યો. આ વખતે પણ બંગાળી લશ્કરે સારૂ નામ રાખ્યું. એ લડાઈ ખૂબ જોસબંધ ચાલી આખરે સન ૧૭૮૨ માં હૈદર મરણ પામ્યો. પછી ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં ટીપૂ જોડે સલાહ થઇ. તેમાં એક બીજાનો જીતેલો મૂલક પાછો આપવો એમ ઠરાવ્યું.

પ્ર૦ વારન હેસ્ટિંગ્સ ક્યાં સુધી રહ્યો અને તેણે મુખ્ય કામ શું કર્યું?

ઉ૦ તે ઇ. સ. ૧૭૮૫ માં વિલાયત ગયો. ક્લાઇવે જેમ બંગાળામાં બ્રિટિશ રાજ્યનો પાયો નાંખ્યો તેમ હેસ્ટિંગ્સે બ્રિટિશ કારભારની રચના રચી. હિંદીરાજ્યના નોકરોની ગોઠવણ ફરી કરી. વસુલાત ખાતામાં સુધારો કર્યો. ઇનસાફની કોર્ટો સ્થાપી. પોલિસની યોજના કરી. એ કામો કરવામાં એનો અજીત ઉદ્યોગ માલુમ પડે છે.

પ્ર૦ વારનહેસ્ટિંગ્સ પછી કોણ ગવર્નરજનરેલ થયું?

ઉ૦ લોર્ડ કાર્નવાલીસ. ઇ. સ. ૧૭૮૬ થી ૧૭૯૨ સુધી. એના વચલા વખતમાં સીવીલ સરવન્ટ સરજાન માકફર્સને કાંમ ચલાવ્યું.

પ્ર૦ લોર્ડ કાર્નવાલીસના વખતમાં શા શા મોટા બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બે. (૧) બંગાળાની સ્થાઈ જમાબંધી, (૨) મ્હેસૂરનો બીજો વિગ્રહ.

પ્ર૦ બંગાળાની સ્થાઈ જમાબંધી શી રીતે ને ક્યારે બાંધી?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૮૯ થી ૯૧ સુધીમાં એ કામ પુરૂ કર્યું. પાછલી સા-

લોમાં ભરણું થએલું તે ઉપરથી હવે પછીના વરસમાં આપવાની રકમ ઠરાવી. પ્રથમ દશ વર્ષને માટે ઠરાવ કર્યો. પણ પાછળથી સન ૧૭૯૩ માં તેને હમેશને માટે મુકરર કર્યો. એ ઉપજનો આંકડો ૨૬૮૦૦૬૮૯ શીક્કાઈ રૂપીઆ હતો.

પ્ર૦ મ્હેસુરના બીજી વિગ્રહ વિષે શું જાણોછો ?

ઉ૦ આ વિગ્રહ ઈ. સ. ૧૭૯૦ થી ૯૨ સુધી ચાલ્યો. તેમાં લોર્ડ કાર્નવાલીસ પંડે લશ્કરનો સેનાપતી બન્યો. અને એવા દબદબાથી ચડયો કે ઓરંગજેબની મોગલાઈ સ્વારીઓ જેવો જણાયો. મરાઠા અને નિજામે મદદ આપી શ્રીરંગપટણને ઘેરી લેતાં ટીપુ તાબે થયો. એ લડાઈમાં સલાહ થઈ તેમાં ખરચને પેટે ૩૦ લાખ પૌન્ડ આપવા પડ્યા. ટીપુનું અર્ધુ રાજ્ય ઇંગ્રેજ, મરાઠા, અને નિજામે વહેંચી લીધું. આ વખતથી ટીપુના મનમાં દ્વેશાગ્નિ સળગતો રહ્યો.

પ્ર૦ લોર્ડ કાર્નવાલીસ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૯૩ થી ૧૭૯૮ સુધી સરજોન શોર (તેન માથ) આવ્યો. એના વખતમાં કાંઈ જાણવા જેવું કૃય બન્યું નથી. તેની જગોએ લોર્ડ મોર્નિંગ્ટન આવ્યો. (માર્કિવસ ઑફ વેલ્લેસ્લે એ નામથી ઓળખાય છે.)

પ્ર૦ મોર્નિંગ્ટનના મનની ધારણાઓ શી હતી ?

ઉ૦ હિંદ દ્વીપકલ્પની સર્વોત્તમ રાજ્યસત્તા ઇંગ્રેજ સરકારના હાથમાં લેવી, એ હતી. એની દીર્ઘ દૃષ્ટીનો સદુદ્યોગ તે સમયથી ખીલવા માંડીને કૈસરે હિંદના પદથી પરિપૂર્ણતાએ પહોંચ્યો છે.

પ્ર૦ અયોધ્યાના નવાબ જોડે એના વખતમાં શું વીક્ષી બની ?

ઉ૦ અયોધ્યાના નવાબ વજીરે બ્રિટિશ સરકારની સહાયતાને માટે જે રકમ આપવી કરેલી તે નહીં ભરાયાથી ઈ. સ. ૧૮૦૧ માં લખનોર મુકામના કરાર પ્રમાણે દોઆબ પ્રાંત અને રોહીલખંડ ઇંગ્રેજોને આપ્યા.

પ્ર૦ હૈદ્રાબાદના નિજામ સાથે એણે ક્યારે અને શું શું કરાર કર્યા ?

ઉ૦ ખબરદારી ભરેલી યુકતી વાપરી નિજામ સાથે કરાર કરાવી લેઈ

તેને મીત્ર કરી લીધો. એમાં એવો ઠરાવ કર્યો કે ઈંગ્રેજ સરકારની મંજુરી વિના કોઈ યુરોપીઅનને નોકરીમાં રાખવો નહીં. (આ કલમ ત્યારથી દરેક દેશીરાજ્યના કરારમાં દાખલ થઈ છે.)

પ્ર૦ મ્હેસૂર જોડે ત્રીજો વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો?

ઉ૦ ફ્રેન્ચ રાજ્ય જોડે ટીપુએ પત્રવ્યહવાર રાખ્યો હતો; અને પોતાના રાજ્યમાં સ્વતંત્રતાનું વૃક્ષ રોપી પ્રજા સત્તા રાજ્યમતથી એક મંડળી કરી તેનો સભાસદ બન્યો. ફ્રેન્ચ ફોજ ભેગી કરવા મોરીશીઅસનો વચલો ટાપૂ ધ્યાનમાં લીધો. આવી ફ્રેન્ચ સાથે ખટપટ કરતો હતો, તે ખુલ્લી પડવાથી ગવર્નરે જનરલે સલાહના કોલ કરાર પ્રમાણે સહાયભૂત ઈંગ્રેજી ફોજ રાખવા કહ્યું. તે ન માનવાથી આ ત્રીજા વિગ્રહનાં જાહેરનામાં ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં નીકળ્યાં.

પ્ર૦ એ વિગ્રહનું પરિણામ કેવું નીવડ્યું!

ઉ૦ બરાબર દેખરેખ રાખવા સારૂં લૉર્ડ વેલિસ્લેય મોટા દબદબા સાથે મદ્રાસ આવ્યો, અને નિજામની મદદ કરનારી સૈન્યા સહિત ઈંગ્રેજી લશ્કર મ્હેસૂરમાં પેઠું. વળી પશ્ચિમમાંથી બીજું લશ્કર પણ આવ્યુ. ટીપુ રણક્ષેત્રમાંથી નિર્બળ અટકાવ કરી શ્રીરંગપટણમાં ભરાયો. ત્યાં ઈંગ્રેજોએ હલ્લો કરતાં ટીપુ બહાદુરીથી લડ્યો. અને રણમાં પડ્યો ઇ. સ. ૧૭૯૯. આ જીતથી દેશીઓના મન ઉપર ઈંગ્રેજી રાજ બળીની ઘણી અસર થઈ. જનરલ હારિસનને અમરીપદ, અને વેલ્લેસ્લેને માર્કવિસ પદ મળ્યાં; અને ટીપુના રાજ્યમાંથી મ્હેસૂરનું રાજ્ય હૈદરે પદભ્રષ્ટ કરેલા રાજાના વારસને આપ્યું. બાકીનો મૂલક ઈંગ્રેજ, મરાઠા, અને નિજામ વહેંચીલીધો. આર્કાટ, અને તંજોરનું રાજ્ય પણ ખાલસા કર્યું. અને ટીપુના દીકરાઓને પેનશન બાંધી આપી વેલુરમાં (પછી કલકત્તામાં) રાખ્યા. એ રીતે મદ્રાસ ઈલાકો બન્યો.

પ્ર૦ બીજો મરેઠી વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો?

ઉ૦ ટીપુના બંને વિગ્રહમાં મરાઠા તેના સાથી ગણાતા હતા, પણ તેઓ બરાબર મદદ કરતા નહીં. આ વખતે મરાઠાનાં શક્તિવાળાં રાજ્ય પાંચ હતાં. (પુનામાં પેશ્વા, ગૂજરાતમાં ગાયકવાડ,

ઈંદોરમાં હોલકરે, ગ્વાલીઅરમાં સિંધિઆ, અને નાગપૂરમાં ભોં· સલે) તેમને જાળમાં લેવાનું મન વેલ્લેસ્લેનું હતું.

બનાવ એવો બન્યો કે હોલકરે પુના ઉપર ચડાઈ કરવાથી પેશ્વા સન ૧૮૦૨માં ઈંગ્રેજી રાજ્યમાં નાશી આવ્યો, તે વખત વસાઈ મૂકામે સલાહ થઈ કે યૂરોપી કે દેશી કોઈ રાજ્ય જોડે વ્યવહાર રાખવો નહીં. અને સહાય ભુત લશ્કરના ખરચ બદલ મૂલક આપ્યો. આથી મુંબાઈ ઈલાકામાં ઈંગ્રેજોની મુલ્કી સત્તાનો વિસ્તાર થયો. પણ આ વાત નાગપૂરના રાજાએ અને સિંધીઆએ કબૂલ ન રાખી. તેથી બીજો મરાઠી વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો.

પ્ર૦ આ વિગ્રહ કયે પ્રકારે થયો અને તેનું પરિણામ શું થયું?

ઉ૦ આ વિગ્રહની લડાઈ હિંદની બીજી લડાઈઓ કરતાં પ્રતાપી હતી. લશ્કરના સેનાપતિ લૉર્ડલેક, તથા આરથર વેલસની (ડ્યુક ઓફ વેલીંગટન) હતા. વેલેસ્લીએ દક્ષિણમાં આસ્સેય અને આ-ર્ગામના સંગ્રામમાં નિર્ણય કારક જય મેળવ્યો અને અહમદનગર જીત્યું. ઉત્તરમાં લેક સાહેબે અલીગઢ અને લાસ્વારીમાં જય મેળવ્યો, અને દિલ્લી તથા આગ્રા જીત્યાં, સિંધીઆની ફ્રેન્ચ ફોજ વિખેરી નાંખી. ઈ. સ. ૧૮૦૩માં સિંધીઆ અને ભોંસલે-એ સલાહનાં કહેણ મોકલ્યાં, અને સિંધીઆએ જમુનાંનો ઉત્તરનો મૂલક, ભોંસલા ઓરિસ્સા ઈંગ્રેજને આપ્યાં, અને વરાડ પ્રાંત નીજામે આપ્યાં તથા સિંધીઆના કબજામાં આંધળો દીલ્હીનો પાદશાહ હતો તે ઈંગ્રેજ સરકારને સોંપ્યો. હવે એકલો હોલ્કર રહ્યો તે માળવા અને રજપૂતાનામાં લૂટ કરી લશ્કરનું ગૂજરાન ચલાવતો હતો. તેની સાથે વઢતાં મધ્ય હીંદમાં કર્નલ મોનસન આફત ભરેલી રીતે પાછો હઠ્યો, અને ભરતપૂરમાં લેક સાહેબ હાર્યો.

પ્ર૦ લૉર્ડ વેલ્લેસ્લેય પોતાની ધારણા પાર પાડીને વિલાયત ગયો ત્યાર પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું?

ઉ૦ લૉર્ડ કાર્નવાલીસ બીજીવાર ઈ. સ. ૧૮૦૫માં આવ્યો.

प्रकरण १४ मुं.

ब्रिटिश हिंदनुं सुदृढ थवुं.

प्र० લોર્ડ કાર્નવાલિસને કોર્ટ ઓફ ડાઇરેકટરે શું ઉપદેશ કર્યા હતો?

ઉ० લોર્ડવેલ્લેસ્લેયનાં મોટાં કામોથી નાણાંની તાણ પડી હતી. માટે હર-કોઈ પ્રકારે દેશી રાજ્યો જોડે સલાહ કરવાનું ફરમાવ્યું હતું. પણ તે આવ્યા પછી દશ અઠવાડીઆમાં ગાજીપૂરમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર० લોર્ડ કાર્નવાલીસ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયો?

ઉ० કંપનીના મુલ્કી ખાતાનો (સિવિલસર્વિસમાંનો) સરજ્યોર્જ બાર્લો કામ ચલાઉ ગવર્નરજનરલ થયો.

પ્ર० સરજ્યોર્જ બાર્લોની કારકીર્દિ કેવી રીતે ગુજરી?

ઉ० એ વખતે હોલકર વશ થયો નહોતો અને સિંધીઆ ફરી વિગ્રહ ઉઠાવવાની ધાસ્તી આપતો હતો. એ કામ ચલાઉ હોવાથી ઉ-પરીઓનો હુકમ અમલમાં આણ્યા વિના છુટકો નહોતો. તે હુકમને આધારે વર્તતાં બ્રિટિશ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ કમી થયું, દેશી રાજ્યો સાથે કરેલા કોલકરારો તોડીને તેમને તજ્યા તેથી તેઓ હોલકર અને સિંધીઆની દયાને આધીન થયા. ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં વેલોરમાં બંડ થયું. તે સમાવ્યું તથાપિ આખા રાજ્યમાં ધાસ્તી પેઠી.

આવી નબળી કરકસરવાળી રાજ્યનીતિ હાનીકારક થઈ પડી. એટલામાં ઈ. સ. ૧૮૦૭ માં રાજ્યની લગામ લોર્ડમિન્ટોના હાથમાં આવી. તેણે વેલ્લેસ્લેયના જીતેલા રાજ્યને સુદૃઢ કર્યું.

પ્ર० લોર્ડ મિન્ટોના વખતમાં શું બનાવ બન્યો.?

ઉ० એણે મોરિશિઅસનો કબજો કર્યો. તથા જાવા બેટ જીતી લીધો. પંજાબ, અફગાનીસ્તાન, અને ઇરાનમાં મેટકાફ, એલ્ફિન્સ્ટન, અને માલકમ એ ત્રણ વકીલોને અનુક્રમે મોકલ્યા હતા—એ રીતે ઈ. સ. ૧૮૧૩ સુધી એનો વખત ગયો.

પ્ર० લોર્ડમિન્ટો પછી ગવર્નરજનરલ કોણ થયું.?

ઉ० લોર્ડમોયરા (પછીથી માર્કવીસ ઓફ હેસ્ટિંગ્સ) નિમાયો.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ નેપાળના ગુરખા જોડે વિગ્રહ, પીંડારાનો નાશ, અને મરાઠા જોડે છેલ્લો વિગ્રહ. એ ત્રણ મુખ્ય બનાવ બન્યા.

પ્ર૦ ગુરખા જોડે વિગ્રહ થવાનું કારણ શું. અને તેનું પરિણામ શું થયું.?

ઉ૦ નેપાલના ગુર્ખા, હિંદુ રજપૂતો છે. એમણે ઈ. સ. ૧૭૬૭ થી લશ્કરી જાગીરોના પાયાપર રાજ્ય વ્યવસ્થા રચીને ખટમંડુની ખીણમાં રાજધાની કરી હતી. પછી પૂર્વમાં સિક્કિમ, પશ્ચિમમાં કમાઉન, અને દક્ષિણમાં ગંગાના પ્રદેશમાં તેઓ ત્રાસ દેતા હતા. ગંગાનો પ્રદેશ ઇંગ્રેજોના તાબામાં હોવાથી ઈ. સ. ૧૮૧૪ માં તેમના ઉપર સ્વારી કરી તેમાં ગોરખાના કુકરી નામના છરાએ બહુ હાની કરી, પણ ફરીથી જનરલ ઑક્ટર્લોનીએ તેમના એક પછી એક કિલ્લા લેવાથી તેઓએ સલાહનું કહેણુ મોકલ્યું. સલાહમાંની કેટલીક સરતો તેમણે નાકબૂલ કરી તેથી ઈ. સ. ૧૮૧૫ માં એજ જનરલે પટણાથી ખટમંડુ સુધી ફરી કૂચ કરી; આથી તમામ શરતો તેઓ કબૂલ થયા. સેગાઉલી, મૂકામે કરાર કર્યા તેમાં નૈનીતાલ, મસુરી, અને સિમલાં, ઇંગ્રેજ સરકારને મળ્યાં.

પ્ર૦ પીંડારાઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતી, અને લય કેમ બન્યો.?

ઉ૦ મુગલાઈ રાજ્ય તૂટવાથી જે લશ્કરી માણસોને નોકરી ન મળી. તેમાંની પરચૂરણ જાતથી (એક જાત કે એક ધર્મ નહીં) આખા હિંદના બારવટીઆથી, અને તૂટી ફૂટી મરેઠા કે જાટ જાતથી પીંડારાટોળી ઉત્પન્ન થઈ. તેમનું રહેઠાણ માળવામાં હતું; અને મધ્ય હિંદમાં લૂટો ચલાવતા હતા. તેમના સરદારો કરીમખાંન, ચીતુ; અને અમીરખાંન, હતા. તેઓ મરાઠા સરદારો સાથે મેળાપનો નાતો રાખતા હતા. આ લોકોનો નાશ કરવા હેસ્ટિંગ્સ સાહેબે ઈ. સ. ૧૮૧૭ માં એક લાખ વીશ હજાર યોદ્ધાની સેના ભેગી કરી હતી, અને બંને પાસેથી તેમને વચ્ચે આંતરી લીધા. આથી અમીરખાને ટાંક સંસ્થાન કબજે

રાખવાની ખાતરીએ પોતાની ફોજને રજા આપી. બાકીનાં પીંઢારાનાં ટોળાંનો તેમના રહેઠાણ ઉપર નાશ કર્યો. કરીમખાન શરણે આવ્યો, અને ચીતુ જંગલમાં નાશી ગયો, ત્યાં તેને વાઘે મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ છેલ્લો મરેઠી વિગ્રહ કેમ ઉભો થયો ને તેનું શું થયું.?

ઉ૦ બાજીરાવ પેશ્વાએ વસાઇના તહનામાંથી પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું ત્યારથી ક્યારનોએ અકળાઇને બેશી રહ્યો હતો. તે તથા નાગપૂર અને ઇંદોરના મરાઠાઓ એકી વખતે ઇંગ્રેજી રાજ્ય સામે ઉઠ્યા, રેસીડેન્ટ એલ્ફિન્સ્ટન સાહેબને ખાતમી મળવાથી યૂરોપી પલટણ મંગાવી હતી. બીજે દીવસે પેશ્વાએ રેસીડેન્સી બાળી. અને ખડકીપર હલ્લો કર્યો. પણ હાર્યો, એટલે રાજધાની છોડી નાશી ગયો. સીતાબાલ્દીમાં ભોંસલે પણ એજ રીતે હાર્યો. હોલકર માહિદપૂરમાં હાર્યો, એટલે ખુલ્લો પ્રતિરોધ સમાપ્ત થયો. તેથી પેશ્વાનો મૂલક ખાલસા કર્યો. જેથી હાલના મુંબાઈ ઇલાકા જેટલો ભાગ આ વખતે બન્યો; અને પીંઢારાનો મૂલક લીધો. તે વધતાં વધતાં હાલના મધ્યપ્રાંત થયા. પેશ્વા શરણે આવવાથી તેને ૮૦ લાખનું પેન્શન બાંધી આપી કાનપૂર પાસે બિથુરમાં રાખ્યો; અને શીવાજીના એક વંશજને સતારાની ગાદીએ બેસાડ્યો. એક બાળકને નાગપૂરની ગાદીએ બેસાડી ઇંગ્રેજોએ વાલીપણું રાખ્યું, હોલકરની ગાદીનું પણ તેમજ કર્યું.

પ્ર૦ એજ વખતે બીજો શું બનાવ બન્યો.

ઉ૦ રજપૂતાનાનાં રાજ્યો મંડળીક બન્યાં. આ રીતે હિંદમાં બ્રિટિશ રાજ્યની હદનો નકશો હેસ્ટિંગ્સ અને સરજોન માલકમે દોર્યો; પણ આ વાતની વડાઈ તે બંનેએ ન માનતાં મરાઠા, અને પીંઢારાથી ત્રાસ પામતી રૈયતને છૂટી કરી, સાંન્તી, અને રૂડા રાજ્ય બંદોબસ્તનું સુખ આપવું તેમાં વડાઇ માનતા હતા.

પ્ર૦ લોર્ડહેસ્ટિંગ્સ પછી કોણ ગવર્નરજનરલ થયું.?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૨૩ થી ૨૮ સુધી લોર્ડ ઍમ્હર્સ્ટ પણ એના આવતા સુધીમાં મી. આદમે તે હોદાનું કામ ચલાવ્યું હતું.

પ્ર૦ ઍમ્હર્સ્ટના વખતમાં શું શું બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બ્રહ્મી જોડે પેહેલો વિગ્રહ; અને ભરતપુરની જીત.

પ્ર૦ બ્રહ્મીલોકો સાથે વિગ્રહ થવાનું કારણ ને તેનું પરિણામ શું ?

ઉ૦ આ વિગ્રહ ઈ. સ. ૧૮૨૪ થી ઈ. સ. ૧૮૨૬ સુધી ચાલ્યો. એ વખતે બ્રહ્મદેશમાં બુદ્ધધર્મી આલોમ્પ્રાના વંશના રાજા રાજ કરતા હતા. આસામપ્રાંત સ્વતંત્ર હતો; બ્રહ્મીલોકે તે મૂલકપર ફરીવળી બંગાળાના બ્રિટિશ પ્રગણામાં પગ પેસારો કર્યો. તેમને સમજાવવાનાં કહેણ મોકલ્યાં છતાં માન્યું નહીં, તેથી સન ૧૮૨૪ માં વિગ્રહનું જાહેરનામું ઈંગ્રેજોએ બહાર પાડ્યું. અને તોપોવાળી એક હોડી બ્રહ્મપૂત્રની વાટે આસામમાં મોકલી; બીજી ફોજ ચિત્તાગોંગમાં થઈ આરાકાનમાં પેઠી; ત્રીજી બળવાન ફોજ પરભારી મદ્રાસથી ઇરાવતીના મૂખ પાસે ગઈ. બે વરસ વિગ્રહ ચાલ્યો. તેમાં ઈંગ્રેજ સરકારના મંદવાડથી વીશ હજાર માણસ મરી ગયાં, અને ચૌદ કરોડ રૂપૈઆ ખરચ થયો. પછી આવાના રાજાએ યાન્દાબુના કરારપર સહી કરી. તેમાં આસામ ઉપરનો તમામ દાવો બ્રહ્મીઓએ ઉઠાવી લીધો. આરાકાન અને તેના સરીમ પ્રાંતો ઈંગ્રેજ સરકારે કબજે લીધા હતા તે ખાલસા થયા અને બ્રહ્મીરાજાને રંગુન સુધીનો ઇરાવતીનો પ્રદેશ રહ્યો.

પ્ર૦ ભરતપુર ક્યારે અને કેમ જીત્યું ?

ઉ૦ ભરતપુર એ જાટ લોકોનો કિલ્લો તેના અજીતપણા વિશે હિંદ લોકોના વિચારમાં જબરો ગણાતો હતો. લોર્ડલેક ત્યાં ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં હાર્યો હતો. તે સંસ્થાનમાં ગાદીને માટે તકરાર પડવાથી બ્રિટિશ સરકાર વચ્ચે પડી. સન ૧૮૨૭ માં લોર્ડ કોમ્બર મિઅરે સુરંગ વડે માટીનો કોટ તોડી, અંદર પેસારો કરી તે જીતી લીધો.

પ્ર૦ લોર્ડ ઍમ્હર્સ્ટ પછી ગવનરજનરલ કોણ નિમાયું !

ઉ૦ વેલુરમાં બંડ થયું ત્યારે મદ્રાસનો ગવર્નર વિલ્લિઅમ બેન્ટિંક હતો તે સન ૧૮૨૮ માં ગવર્નર જનરલ નિમાયો.

લોર્ડ વિલ્લિઅમ બેન્ટીંકે શાં શાં કામ કર્યાં?

ઉ૦ વસુલાતમાં સુધારો કર્યો. આહીલડાઇનો ખરચ પૂરો પાડવા સારૂ સ્થાઈ ખરચમાંથો દોઢ કરોડ રૂપીઆ કમી કર્યા. માળવાના અફીણ ઉપર જકાત ઠરાવી—સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો, જેથી હજારો સ્ત્રી હત્યાનો દોશ મટ્યો, અને તેના સાહાય કરનારાઓને પણ ગુનેગાર ઠરાવાય એવો કાયદો ઠરાવ્યો. ફાંસીઆ, ઠગો કે જે દરવરશે હજારો જાત્રાળુને નિર્દય રીતે મારતા હતા, તેમને પકડી ઘંટે વળગાડ્યા. આ કામમાં મેજર સ્લીમાને ઠીક ભાગ લીધો હતો. સિવીલ સર્વિસની નોકરીમાં દેશીઓને દાખલ થવાનો માર્ગ વધારે ખુલ્લો કર્યો.

પ્ર૦ બેંન્ટિકના વખતમાં ઐતિહાસિક બનાવો કયા કયા બન્યા છે ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૩૩ માં કંપનીને બીજાં વીશ વરસની સનંદ મળી—ગવર્નર જનરલની કૌન્સિલમાં ૪ થો મેમ્બર વધ્યો. મ્હેસૂરના રાજ્ય પર જપ્તી મેલી, (તે સન ૧૮૮૧ સુધી કાયમ રાખી પછી વહીવટ રાજાને સોંપ્યો.) સન ૧૮૩૪ માં ખાલસા કર્યું.

પ્ર૦ વિલિઅમ બેંન્ટિક૦ક્યારે ગયો ને પછી ગવર્નરજનરલનું કામ કોણે ચલાવ્યું.

ઉ૦. ઈ. સ. ૧૮૩૫ માં ગયો, ને તેની જગોએ કૌન્સિલના વડા મેમ્બર સરચાર્લસ મેટકાફે કામ ચલાવ્યું.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવો બન્યા?

ઉ૦ છાપખાનાઓને છુટ આપવાનો માજી ગવર્નરનો વિચાર હતો, તે એણે અમલમાં આણ્યો.

પ્ર૦ મેટકાફ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૩૬ માં લોર્ડ ઑકલાંડ આવ્યો.

પ્ર૦ એના સમયમાં અફગાન વિગ્રહ વિશે શું બનાવ બન્યો?

ઉ૦ અહમદશાહ દુર્રાનીના વંશનો દોસ્તમહમદ કાબુલની ગાદીએ અમીરના ઇલકાબથી રાજ્ય કરતો હતો. તેના દરબારમાં ઑકલાંડે એક એલચી વેપારનો રસ્તો ખુલ્લો કરવાના કેહેણ સારૂ મોકલ્યો. તેને અમીરે કહ્યું કે પેશાવર મને મળે તો હું તે પ્રમાણે કરવા ખુશીછું. આ વખતે રૂશનો એલચી પણ કાબૂલમાં આવો હતો. અને તેમની શીખવણીથી ઇરાની લોકે હેરાતને ઘેરો

આવ્યો હતો. દોસ્તમહમદની માગણી બર્ન્સ કબુલ કરી શક્યો નહીં માટે તે પાછો આવ્યો. આથી ઑકલાંડે કાબૂલની ગાદીનો બીજો ઉમેદવાર શાહસુજા કે જે ઈંગ્રેજોના આશ્રા નીચે હતો, તેને ઉભો કર્યો, અને તેને લેઈ સિંધને રસ્તે લશ્કર ચાલ્યું, તેણે કંદહાર અને ગીજની લીધાં, અને દોસ્તમહમદ નાઠો. શાહસુજાને ઈંગ્રેજોએ કાબૂલની ગાદીએ બેસાડ્યો. પછી એક બહાદુર જધડો દોસ્તમહમદ લડ્યો તેમાં હારીને શરણ થયો. ઈંગ્રેજોએ તેને કલકત્તામાં રાજ્યકેદી તરીકે રાખ્યો. આ વાત અફગાનોને નહીં ગમવાથી તેમણે કેદ થએલા અમીરના છોકરા અકબરખાનની સરદારી નીચે બંડ કર્યું. તેમાં કપ્તાન બર્ન્સ મરાયો અને મેકનૉટનને વિશ્વાસઘાતથી માર્યો. તેથી બ્રિટિશ લશ્કર હિંદમાં પાછૂ આવવા નિકળ્યું, તે બધાંનો નાશ થતાં માત્ર ડાક્ટર બ્રાઇડોન જલાલાબાદમાં જનરલ સેલને આવી મળ્યો. આ સમાચાર કલકત્તે ગયાને એક મહિનો થયો એટલામાં લોર્ડ-એલનબરો આવ્યો.

પ્ર૦ આ લડાઈના સંબંધમાં લોર્ડ એલનબરોએ શું કર્યું?

ઉ૦ વેર લેવાનો વિચાર કરી જનરલ સેલની મદદે પોલોકને કાબૂલ સુધી મોકલ્યો. અને જનરલ નૉટ પણ કંદહાર છોડી કાબુલ જવા નિકળ્યો. આ ત્રણે લશ્કરો કાબુલની ખરાબી કરીને પાછાં વળ્યાં.

પ્ર૦ એલનબરોના અમલમાં બીજાં શાં શાં કામ થયાં?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૪૩ માં સર ચાર્લસ નેપીઅરે ૩૦૦૦ બ્રીટીશ ફોજ વડે મીઆની આગળ ૧૨૦૦૦ બલુચી સિપાઈઓને હરાવી, સિંધ પ્રાંત ત્યાંના અમીરો પાસેથી જીતી લેઈ ખાલસા કર્યો.— ગ્વાલીઅરની ગાદી માટે વાંધો ઉઠવાથી પક્ષકારોએ લશ્કરનો વધારો કરચો હતો, તેમણે હંગામો કર્યો. તે બેસાડી દેવા બ્રિટિશ લશ્કરે મહરાજપૂર, અને પનીઆર, આગળ લડાઈ કરી.

પ્ર૦ એલનબરો ક્યાં સુધી રહ્યો ને તેની જગોએ કોણ આવ્યું?

ઉ૦ આ ભ્રમીત મનોવૃત્તિવાળો ગવર્નર જનરલ ઈ. સ. ૧૩૪૨ થી ૧૮૪૪ સુધી રહ્યો. ને તેની જગોએ કસાએલો, શૂરવીર, (લોગ્ની

ના રણમાં એક હાથ કપાએલો) લોર્ડ હાર્ડીગ આવ્યો.

પ્ર૦ એના વખતમાં પંજાબ પેહેલો શીખ વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં પ્રતાપી પંજાબનો શીખરાજા રણજીતસિંહ મરી ગયા પછી એ રાજ્યમાં કુસંપ ચાલતો હતો. તેમાં જબરૂ બળ ખાલસા સૈન્યનું હતું. તેમણે પોતાની હદ ઓળંગી ઈંગ્રેજી મુલકપર આવવા માંડ્યું, તેમની પાસે ૬૦૦૦૦ યોદ્ધા ને ૧૫૦ તોપો હતી. તેની સામા હાંર્ડીગ પોતે તથા સરહ્યુગાફ લશ્કરો લે-ઈ સરહદ ઉપર આવ્યા. અને મુડકી, ફીરોજ શહર, અલીવાલ, અને સોબ્રાન, આગળ લડાઈ થઈ, તે દરેકમાં ઈંગ્રેજોને હાની થઈ પણ છેલ્લી લડાઈના જયથી શીખ લશ્કર પાછું ફર્યું. લાહોર શરણ થયું પછી સલાહ થઈ તેમાં રણજીતસિંહના છોકરા ધુલી-પસિંહને રાજા માન્યો. અને સતલજ તથા રાવી વચ્ચેનો દોઆ-બ પ્રાંત ઈંગ્રેજોએ ખાલસા કર્યો. તથા લાહોરમાં રેસિડેન્ટ રહે એવો ઠરાવ કરયો.

પ્ર૦ સર હેન્રી હાંર્ડીગ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ આવ્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૪૮ માં લોર્ડ ડેલહોસી.

પ્ર૦ એના વખતમાં કયાં કયાં સુધારાનાં કામો બન્યાં?

ઉ૦ સડકો અને નેહેરો બનાવવાની શરૂવાત સારૂ પબ્લીક વર્કસખાતુ સ્થાપ્યું. હિંદમાં સર્વથી મોટી ગંગાનદીની નેહેર ખુલ્લી થઈ હીંદી રેલવેનું ખાત મૂહુર્ત એણે કર્યું રાતા સમુદ્રને માર્ગે આગબોટ ચલાવીને ઈંગ્લાંડ જોડે વ્યવહાર ચલાવવામાં મદદ કરી ટપાલ ખાતામાં સસતા દરનું પોસ્ટેજ કરીને સુધાર્યું. તથા તારખાતુ નવું દાખલ કર્યું. આવાં સારાં કૃત્યથી તેણે બ્રિટિશ હીંદનો ઘાટ ફેરવી નાંખ્યો.

પ્ર૦ આવાં સારાં કૃત્યો કર્યાં છતાં, તેના કરેલા ગુણ કેમ ભુલાયછે?

ઉ૦ દેશી રાજ્યોને ખાલસા કરવાની એની રાજનિતીને લીધે હીંદમાં બળવો ઉઠ્યો. તે યાદ કરતાં તેના કરેલા ગુણ ભુલી જવાય છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં કયા કયા બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બીજો શીખ વિગ્રહ, અને બીજો બ્રહ્મી વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો.

પ્ર૦ બીજા શિખ વિગ્રહ વિષે શું જાણોછો?

ઉ૦ શીખની ખાલસા ફોજે મૂલતાનમાં બે ઈંગ્રેજ અમલદારોને વિશ્વાસઘાત કરી મારી નાખ્યા. અને તેમના ધર્માંધપણાના ઉભરામાં આખા પંજાબમાં બંડ ઉઠયું. તે સમાવવા બ્રિટિશ રાજ્યે મહેનત કરતાં ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં ચિલ્લીઅન વાળાના રણમાં બ્રિટિશ લશ્કરના ૨૪૦૦ માણસનો ઘાણ વળ્યો. તેથી સરચાર્લસ નેપીઅરના ઉપરીપણા નીચે ઈંગ્લાંદથી આવેલું લશ્કર પંજાબના ઈંગ્રેજોની મદદે મોકલ્યું. તે દરમીઆન લોર્ડ ગાફ સાહેબે ગૂજરાતના સંગ્રામમાં શીખોને હરાવી તેમનો નાશ કરી ગએલી ઈજ્જત સંપાદન કરી. આ વિગ્રહમાં અફગાનીસ્તાનના દોસ્તમહમદે શીખલોકોની સહાયતા કરી હતી, તેઓ પણ લાજ ખોઈ પાછા ગયા. પછી ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં પંજાબ ખાલસા કર્યું, અને શીખ મહરાજા ધુલીપસિંહને ૫૮૦૦૦૦ રૂપીઆ પેન્શન બાંધી આપ્યું. જે હાલ ઈંગ્લાંદમાં રહે છે.

પ્ર૦ બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહ વિષે શી હકીકત છે ?

ઉ૦ રંગુનના યુરોપી વેપારી સાથે બ્રહ્મીલોકો માઠી વર્તણુંકથી વર્ત્યા. તેનો બંદોબસ્ત કરવા સારૂ જે અમલદાર બ્રહ્મીરાજાને કહેવા ગયો, તેનું અપમાન કર્યું. તેથી ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં આ વિગ્રહ ઉઠયો. ઈંગ્રજી ફોજે રંગુનથી પ્રોમ સુધીનો મુલક કબજે કર્યો. બ્રહ્મીરાજાએ કોલકરાર ઉપર સહી ન કરવાથી કબજે લીધેલા પ્રાંતને પેગુના નામથી આરાકાન, અને તેનાસરીમ જોડે જોડી દેઈ ખાલસા કર્યાં. તે હાલ આબાદ સ્થિતીમાં આવી ગયોછે.

પ્ર૦ લોર્ડ ડેલહૌસીએ કયાં કયાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં ? તથા પેન્શનો આપવા બંધ પાડ્યાં ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં સતારાનો રાજા અપૂત્ર મરવાથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું.

ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં ઝાંસીનું રાજ્ય સતારાની પેઠે ખાલસા કર્યું.

ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં નાગપૂરનો ભોંસલા વંશનો રાજા અપૂત્ર મરવાથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું. તેનો મધ્યપ્રાંત બન્યો. એની થડમાં નીજામ સરકારે પોતાના રક્ષણાર્થે રાખેલી ફોજનો ખરચ

દરબારસે ઇંગ્રેજી રાજ્યને ભરી શકતો નહીં માટે તે ખરચ બદલ વરાડ પ્રાંત આપ્યો. અયોધ્યાનો નવાબ વજીરઅલી ખાનગી રહેણીમાં લંપટ અને દુર્વ્યસની હતો, તથા જાહેરમાં રૈયત ઉપર જુલમ કરતો, તેથી સન ૧૮૫૬ માં તેને બારલાખનું પેન્શન બાંધી આપી કલકત્તામાં રાખી અયોધ્યા ખાલસા કર્યું. કર્ણાટક અને તાન્જોરના રાજવંશજોને મળતાં પેન્શન તેઓ અપુત્ર મરણ પામવાથી આપવાં બંધ પાડયાં—બીથુરમાં રહેલો બાજીરાવ પેશ્વા ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં મરણ પામવાથી તેને મળતું પેન્શન આઠ લાખ તેના દત્તપુત્રને આપવું બંધ પાડયું. કેમકે એ દત્તપુત્રને બાજીરાવે કરેલા ધનનો સંગ્રહ મળ્યો હતો.

પ્ર૦ લૉર્ડ ડેલહૌસ્ત પછી કોણ આવ્યું?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં ગયા પછી તેનો મિત્ર લૉર્ડ કાનિંગ આવ્યો.

प्रकरण १५ मुं.

बळवो इ. स. १८५७ नो.

પ્ર૦ કાનીંગના વખતમાં શું મોટો બનાવ બન્યો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૫૭નો પ્રખ્યાત બળવો, એના વખતમાં બન્યો.

પ્ર૦ એ બળવો થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ લૉર્ડ ડેલહૌસ્તની રાજ્ય ખાલસા કરવાની પદ્ધતી દેશીઓને પ્રિય નહતી. તેથી તથા વરાળયંત્ર અને તારખાતાં દેશમાં દાખલ થયાં. તે રાજ્ય કર્તાઓની પોતાના લાભની તરફેણની કાંઈ ગુઢ યોજના છે, એમ દેશીઓને લાગ્યું; અને પશ્ચિમ તરફના દાખલ થતા સુધારાને પ્રજા તરીકેના ઐક્યને તોડનારા હુમલા માનયા. પંજાબ અને આખો હિંદ જીતવામાં દેશી સિપાઇઓને પોતાના બળ વિશે ગુમાન પેઠું હતું. આ રીતની બેદીલી અને હેબક દેશીઓમાં શરૂ થઇ હતી. એવામાં બંગાળ લશ્કરમાં વહેંચાયલા કારતુસોમાં ડુકરની ચરબી ચોપડેલીછે, એવા ધાર્મિક વહેમની અફવા ચાલી, તેથી લશ્કરના માણસોનાં દીલ ઉશ્કેરાયાં તેને

શાંત રાખવા લશ્કરી બુદ્ધીમાન અમલદારોની ઘટ હોવાથી આ બળવો ઉભો થયો.

પ્ર૦ એ બળવાની હકીકત અને પરિણામ કહો?

ઉ૦ સન ૧૮૫૭ ના મે માસની તા. ૧૦ ને રવીવારે મિરતના સિપાઈઓએ પ્રથમ બળવો કરીને જે યુરોપી સામો મળ્યો તેની કતલ કરી. દિલ્હીની દેશી ફોજને ઉશ્કેરવા તથા મોગલ પાદશાહનો અધિકાર સ્વિકારવા દિલ્હી ગયા. તેમાં દિલ્હીના મુસલમાન સિપાઈઓ ભળ્યા. વાયવ્ય પ્રાંતો, અયોધ્યા, અને છેક નીચલા બંગાળમાં આ બળવો પ્રસરીને મધ્ય સ્થળ દિલ્હી ગણાયું. અને કાનપૂર, લકનૌ, અને દિલ્હી બળવાનાં મુખ્ય સ્થળ થયાં. કાનપૂરના દંગાનો નાયક બાજીરાવ પેશ્વાનો દત્તપુત્ર ધાંડુપંથ (નાના સાહેબ થયો તેણે કાનપૂર ઘેર્યું. ૧૯ દીવસ સુધી ઘેરાનું દુઃખ સહન કરી યુરોપીઅનો શરણે થયા, તેમને અલ્હાબાદ પહોંચાડવાના વિશ્વાસમાં ઘાતકી રીતે સર્વનો પ્રાણ લીધો. માત્ર ચારજણ નદી તરી જીવતા ગયા. લકનૌમાં ઘેરાએલાને મદદ કરવા હેવલૉક અને ઔટ્રામ ગયા. તેઓ દુશ્મનોથી ઘેરાઈ ગયા તેમને સરકોલિન કામ્પબેલે છોડાવ્યા. દિલ્હીમાં ૩૦ હજાર બળવાખોર માણસ હતું તેમને જીતવા પંજાબથી આવેલા નિકલ્સન સાહેબે સાત દીવસ સુધી લડાઈ મચાવી દિલ્હી લીધું. નિકલ્સન રણમાં પડયો. હાડસને પાદશાહ બાહાદૂરશાહ તથા તેના દીકરાને પકડ્યા. શાહાજાદાનો શિરચ્છેદ કર્યો. અને પાદશાહને રંગુન મોકલીદીધો. અયોધ્યાની બેગમ, બરેલીનો નવાબ, અને નાનાસાહેબે ઉશ્કેરવાથી અયોધ્યા અને રોહીલખંડના લોકો બળવાખોર સાથે મળી ગયા હતા. સરકોલન કેમ્પબેલે તે ભાગમાં લડાઈ મચાવી. એક પછી એક શેહેર અને કિલ્લા લઈ લીધા. તેને નેપાળના ગુરખા રાજા જંગબહાદુરે મદદ કરી. મધ્ય હિંદમાં ઝાંસીની રાણી અને તાત્યાટોપી દુશ્મન થયાં હતાં. તેનો સરહ્યુરોજે અંત આણ્યો. આ બળવામાં શીખ લોકોએ, મુંબાઈ અને મદ્રાસના દેશી લશ્કરે, તથા હૈદ્રાબાદના રાજ્યે પ્રમાણિકતા બતાવી આપી. આ

બળવો સમ્યા પછી ઈ. સ. ૧૮૫૮માં કંપનીના હાથથી રાજ્ય કારભાર જઈને નવા કાયદા પ્રમાણે હિંદનો વહિવટ રાજ ગાદીના તાબામાં આવ્યો.

—***—

प्रकरण १६ मुं.

ब्रिटिश राज्यगादीना ताबामां हिंद.

પ્ર० હીંદનો વહીવટ રાજગાદીના તાબામાં મેલતી વખતના મહારાણીના ઢંઢેરામાં મુખ્ય શી હકીકત હતી.

ઉ० ગવર્નર જનરલને વૉઇસરૉયનો નવો ઇલકાબ મળ્યો. મહારાણીના અમલની રાજનીતિના મુખ્ય આધાર તરીકે ધર્મ સંબંધી છુટ અને ન્યાયના નિયમો વાક ચતુરાઈ ભરેલાં વચનોમાં લખ્યા હતા. બળવામાં પ્રત્યક્ષ ખુન કરનાર શિવાયના સર્વને માફી આપી હતી. હીંદના રાજાઓને દત્તપુત્ર લેવાનો હક કાયમ રાખ્યો હતો.

પ્ર० લોર્ડકાનિંગ પછી કોણ વૉઇસરૉય થયો ?

ઉ० લોર્ડ એલજીન આવ્યો તે થોડી મુદતમાં હિમાલય તરફના ભાગમાં મરણ પામવાથી તે જગાએ લોર્ડ લોરેન્સ ઇ. સ. ૧૮૬૪ માં આવ્યો.

પ્ર० લોર્ડ લોરેન્સના વખતમાં શું શું બનાવો બન્યાછે ?

ઉ० એના વખતમાં ભૂતાનનો વિગ્રહ દ્વાર્સ પરગણું ખાલસા થયું. સન. ૧૮૬૬ માં ઓઢીઆમાં અને ઈ. સ. ૧૮૬૯ માં ઉત્તર હિંદમાં દુકાળ પડ્યો.

પ્ર० લોર્ડ લોરેન્સ ક્યારે ગયો ને પછી કોણ વૉઇસરૉય થયું ?

ઉ० ઇ. સ. ૧૮૬૯માં ગયો ને લોર્ડમેઓ વૉઇસરૉય થયો.

પ્ર० લોર્ડમેઓના વખતમાં શું બનાવ બન્યા ?

ઉ० અંબાલા દરબારનું કામ સરેતોરે પાર પડ્યું. શેરઅલીને અફગાનીસ્તાનનો અમીર સ્વિકાર્યો. ઇ. સ. ૧૮૬૯–૭૦માં નામદાર આલ્ફ્રેડ ડ્યુક ઑાવ એડીનબરો હિંદમાં આવ્યો. ખેતીવાડીનું

નવું ખાતું ઉઘાડ્યું. અને પ્રાંતવાર ઉપજ ખરચની પદ્ધતી દાખલ કરી. મીઠાપરની જકાતમાં સુધારો કરવાનો પાસો નાંખ્યો. શીવાય પુષ્કળ રેલવે અને સડકો વધારી. પ્રાંતોની હાલત નજરે જોવાની ટેવમાં આન્દામાન ટાપૂમાં તે ગયો ત્યાં કોઈ દેશનીકાલ ભોગવતા ખુનીએ ઇ. સ. ૧૮૭૨માં તેને મારી નાખ્યો.

પ્ર૦ લૉર્ડ નૉર્થબ્રુકના વખતમાં શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ આ વૉઇસરૉય ઈ. સ. ૧૮૭૬ સુધી રહ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૪ માં નીચલા બંગાળમાં દુકાળ પડ્યો. તેમાં પીડાતાં માણસોને રાજ્ય તરફ મદદ આપવાની ગોઠવણ કરી ઇ. સ. ૧૮૬૫ માં વડોદરાના મલ્હાવરાવ ગાયકવાડને તેના રાજ્યની અવ્યવસ્થાને લીધે, તથા બ્રિટિશ રેસિડેન્ટને ઝેર આપવાની કોશીશના અપવાદ બાબત પદભ્રષ્ટ કર્યો; અને મૂળ ગાયકવાડના કોઈ વંશજને ગાદીએ બેસાડ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૫-૭૬ માં નામદાર યુવરાજ પ્રીન્સઑફવેલ્સ હિંદની મુસાફરીએ આવ્યા.

પ્ર૦ લૉર્ડલિટનના વખતમાં શું બનાવ બન્યા.?

ઉ૦ એ વૉઇસરૉય ઈ. સ. ૧૮૭૬ થી ૧૮૮૦ સુધી રહ્યો. એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના જાનેવારી માસમાં મહારાણીએ "કૈસરેહિંદ"નું પદ ધારણ કર્યાનું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કર્યું. તેની દરબારની શોભા અપૂર્વ ઠાઠ માઠથી દિલ્હીમાં બની. એજ વરસમાં પેહેલાં કદી ઇતિહાસમાં નહીં નાંધાયલો એવો જબરો દુકાળ પડ્યો. આ ખાતે સરકારને ૧૧ કરોડ રૂપીઆ ખરચ થયો. તોપણ દુકાળથી તથા તે વડે ઉત્પન્ન થતા રોગોથી સાડી બાવન લાખ માણસ મરી ગયાં કહેવાય છે. આ શિવાય અફગાન મામલો ઈ. સ. ૧૮૭૮ માં જાગ્યો.

પ્ર૦ આ અફગાન વિગ્રહ કેમ બન્યો.?

ઉ૦ અફગાન અમીર શેરઅલી રૂશની તરફેણમાં ભળી તેના વકીલોનો સત્કાર કર્યો. તેથી બ્રિટિશ લશ્કરોએ ખૈબર, કુરમ, અને બોલન માર્ગે જઈ પહોંચતાં શેરઅલી તુર્કસ્તાનમાં નાશી ગયો. ત્યાં તે મરણ પામ્યો. તેના દીકરા યાકુબખાન સાથે ગંદમક

અનુક્રમે સલાહ થયા પ્રમાણે અફગાનનો ભાગ તરફ બ્રિટિશ હદ વધી. તથા કાબુલમાં બ્રિટિશ અમલદાર રાખવાની છૂટ થઇ. થોડી મુદતમાં બ્રિટિશ રેસિડેન્ટ સર લુઇ કાવાન્યારીને તેના રસાલા સુધાં અફગાનોએ માર્યા. તેથી બીજીવાર ફોજ મોકલી યાકુબખાંનને પકડી હિંદમાં લાવ્યા. તથા કાબુલ અને કંદહાર કબજ કરી ત્યાં લશ્કર રાખ્યાં. તેને અફગાન જાતોએ સંકટમાં નાંખ્યાં. પણ સર ફ્રેડરિક રૉબર્ટસે તેમને સજડ હરાવ્યા. ઈ. સ. ૧૮૭૮-૮૦)

પ્ર૦ લોર્ડલીટન પછી કોણ વૉઇસરૉય થયો ?

ઉ૦ લોર્ડરીપન સાહેબ આવ્યો.

પ્ર૦ એના વખતમાં કાબૂલના અધુરા મામલાનું શું થયું!

ઉ૦ કંદહાર અને હેલ્મંડ નદી વચ્ચે ઇંગ્રેજી લશ્કરને આયુબખાંનના હેરાતી લશ્કરે હરાવ્યું, તેથી જનરલ સર ફ્રેડરિક રૉબર્ટસને આયુબખાનના લશ્કરનો પૂર્ણ પરાભવ કરીને બદલો વાળ્યો. ને દોસ્તમહમદના કૂળના અબદુલ રહેમાનને ઇ. સ. ૧૮૮૦ માં કાબૂલનો કબજો સોંપી અમીર કબૂલ રાખ્યો છે. (સિવાય હિંદના લાભનાં ઘણાં કામ કરી મહારાજા રીપન અથાગ માન સાથે ઈ. સ. ૧૮૮૩ માં સ્વદેશ સિધાવ્યા. પછી હાલ લોર્ડડફરીન વૉઇસરૉય છે.)

हिंदमांना दिल्हीपती राज्यकर्त्ताओनी राजावळी.

(१०)* गुलामवंश इ. स. १२०६थी १२९० सुधी.

નામ.	ગાદીએ બેઠો.	નામ.	ગાદીએ બેઠો.
કુતબુદ્દીન	૧૨૦૬	બેહેરામ	૧૨૩૯
આરામ	૧૨૧૦	મસુદ	૧૨૪૧
અલ્તમસ	૧૨૧૦	નાસરૂદ્દીન	૧૨૪૬
રૂકનુદ્દીન	૧૨૩૫	બલબન	૧૨૬૫
રજીઆબેગમ	૧૨૩૬	કૈકુબાદ	૧૨૮૭થી૧૨૯૦.

(६) खीलजीवंश इ. स. १२९० थी १३२० सुधी.

જલાલુદ્દીન	૧૨૯૦	ઉમર	૧૩૧૫
ઈબ્રાહીમ	૧૨૯૫	મુબારેક	૧૩૧૬
અલ્લાઉદ્દીન ખુની	૧૨૯૫	ખુશરૂ	૧૩૨૦

(९) तघलखवंश इ. स. १३२० थी १४१२ सुधी.

ગ્યાસુદ્દીન	૧૩૨૦	અબુબકર	૧૩૮૯
મહમદ	૧૩૨૫	નાસરૂદ્દીન	૧૩૮૯
ફિરોજશાહ	૧૩૫૧	સિકંદર	૧૩૯૨
ગ્યાસુદ્દીન બીજો	૧૩૮૮	મહમદ બીજો	૧૩૯૨ થી ૧૪૧૪.

સરદાર દોલતખાં ઈ. સ. ૧૪૧૨ થી ૧૪૧૪.

(४) सैयदवंश इ. स. १४१४ थी १४५० सुधी.

સૈયદ ખીજરખાં	૧૪૧૪	સૈયદ મહમદ	૧૪૩૩
સૈયદ મૂબારેક	૧૪૨૧	સૈયદ આલમ	૧૪૪૩થી ૧૪૫૦.

(३) लोदीवंश इ. स. १४५० थी १५२६ सुधी.

બહીલોલ લોદી	૧૪૫૦	ઈબ્રાહીમ લોદી	૧૫૧૭થી ૧૫૨૬.
સિકંદર લોદી	૧૪૮૮		

(३) शूरवंश इ. स. १५४० थी १५५६ सुधी.

શેરખાં	૧૫૪૦	આદીલશાહ	૧૫૫૩થી ૫૬
સલ્તમશાહ	૧૫૪૫		

*આ નીશાની આગળ જે આંકડા છે તેટલા તે વંશના રાજા સમજવા.

(૧૯) मोगलवंश इ. स. ૧૫૨૬ थी ૧૮૫૮ सुधी.

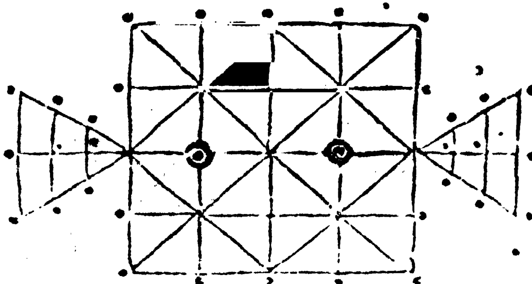
બાબર	૧૫૨૬	ફરૂકશીઅર	૧૭૧૩
હુમાયુ	૧૫૩૦	મહંમદશાહ	૧૭૧૯
મહાન અકબર	૧૫૫૬	અહમદશાહ	૧૭૪૮
જહાંગીર	૧૬૦૫	બીજો આલમગીર	૧૭૫૪
શાહજહાં	૧૬૨૭	શાહઆલમ	૧૭૫૯
આલમગીર (ઔરંગઝેબ)	૧૬૫૮	બીજો અકબર	૧૮૦૬
બહાદૂરશાહ	૧૭૦૭	મહમદ બહાદૂરશાહ	૧૮૩૭થી૫૮.
જહાંનદારશાહ	૧૭૧૨		

(૯) सतारानो मराठावंश इ. स. ૧૬૬૪ थी ૧૮૪૮ सुधी.

શીવાજી	૧૬૬૪	રામરાજા	૧૭૪૮
શંભાજી	૧૬૮૦	શાહુ બીજો	૧૭૭૭
રાજારામ	૧૬૮૯	પ્રતાપસિંહ (બાલાસાહેબ)	૧૮૧૮
શીવાજી બીજો	૧૭૦૦	શાહાજી (આપાસાહેબ)	૧૮૪૦ થી૧૮૪૮.
શાહુ	૧૭૦૮		

(૭) पेश्वानी वंशावळी इ. स. ૧૭૧૪ थी ૧૮૧૮ सुधी.

બાલાજી વિશ્વનાથ	૧૭૧૪	નારણરાવ	૧૭૭૨
બાજીરાવ બલ્લાલ	૧૭૨૦	સવાઇ માધવરાવ	૧૭૭૪
બાલાજી બીજો	૧૭૪૦	બાજીરાવ બીજો	૧૭૯૫થી૧૮૧૮.
માધવરાવ	૧૭૬૧		

सलाहो (तहनामां)

સલાહની જગો	સાલ	કોની કોના વચ્ચે	તેમાં શી મતલબ હતી.
મદ્રાસની સલાહ.	૧૭૬૯	હૈદર અને ઈંગ્રેજ.	એકએકના લીધેલા મુલક પાછા આપવા.
સુરતની સલાહ.	૧૭૭૫	મુંબાઈ સરકાર અને રઘુનાથરાવ.	રઘુનાથરાવ મુંબાઈના ઈંગ્રેજો વચ્ચે સાષ્ટી અને તેની આશપાશના બેટોનો કબજો આપે તો તેને પુનાની ગાદી મેળવવા મદદ આપવી.
પંઢરપૂરની સલાહ	૧૭૭૬	ઈંગ્રેજ અને પુનાની કોર્ટ વચ્ચે.	સાષ્ટી અને તેની આશપાશના બેટોનો કબજો ઈંગ્રેજોને કરવા દેતો રાઘોબાને પડતો મૂકવો.
વાર ગામનું તહનામું.	૧૭૭૯	ઈંગ્રેજ અને મરેઠાની વચ્ચે	ઈંગ્રેજોએ સાષ્ટી અને તેની આશપાસના બેટોનો કબજો મૂકેતો, મુંબાઈ સહીસલામત જવા દેવા.
સાલબાઈ તહનામું.	૧૭૮૨	ઈંગ્રેજ અને પુનાની કોર્ટ વચ્ચે.	ઈંગ્રેજે મરેઠાનો લીધેલો મુલક પાછો આપવો, અને ઈંગ્રેજ તથા પોર્ટુગીસ શીવાય બીજા કોઈને મરેઠી રાજ્યમાં પેસવા દેવા નહી. ભરૂચ સિંધીઆને આપવું. રાઘોબાને ૨૫૦૦૦ હજાર પેન્શન પેશ્વાએ આપવું. હૈદર જોડે લડવામાં ઈંગ્રેજોને મદદ કરવી.
માંગલોરનું તહનામું.	૧૭૮૪	ઈંગ્રેજ અને ટીપુની વચ્ચે.	એક એકના પકડાએલા કેદીઓ છોડવા. અને લીધેલા મુલક પાછા આપવા.
માંગલોરની સલાહ.	૧૭૯૨	લોર્ડ કાર્નવાલીસ ને ટીપુની વચ્ચે.	લડાઈના ખરચને પેટે ત્રણ કરોડ ત્રીશલાખ રૂપીઆ ઈંગ્રેજોને આપવા, અને ટીપુનું અડધું રાજ્ય ઈંગ્રેજના સંપીલા રાજાઓને વહેંચી આપવું. ને ટીપુના બે કુંવર ઈંગ્રેજની છાવણીમાં રહે.
વસાઈનું તહનામું.	૧૮૦૨	ઈંગ્રેજ અને બાજીરાવની વચ્ચે.	બાજીરાવને પાછી ગાદી આપી, ઈંગ્રેજી લશ્કર પુનામાં રાખવું. ને તેના ખરચના ૨૬ લાખ રૂપીઆ પેશ્વા ઈંગ્રેજને આપે. સુરત ઉપરથી દાવો ઉઠાવે. અને ઈંગ્રેજના મીત્ર થઈ રહેવું તથા નિજામ તથા ગાયકવાડ વચ્ચે વાંધો પડે તેની પંચાત

			ઈંગ્રેજ કરે.
દેવગામની સલાહ.	૧૮૦૩	ઈંગ્રેજ ને ભોંસલેની વચ્ચે	કટક, બાલાસૂર, વર્ધા નદીનો પશ્ચિમ ભાગ, અને કેટલોક મુલક ઈંગ્રેજોને આપ્યો. તથા તેમના પાડોશી સાથે વાંધો પડે તો પંચાત ઈંગ્રેજે કરવી. ને ઈંગ્રેજના દુશ્મનની ફોજને પોતાના મુલકમાં રાખવી નહીં.
સીરજીઅંજેની સલાહ.	૧૮૦૩	ઈંગ્રેજ ને સિંધીઆની વચ્ચે.	સિંધીઆએ ગંગાજમુનાંનો દોઆબ પ્રાંત, જેપૂર, જોધપૂર, ગોહોદનો ઉત્તર ભાગ, અહમદનગર, ભરૂચ, અંજધાટ, અને ગોદાવરી વચ્ચેનો મુલક ઈંગ્રેજને આપવો. પેશ્વા સાથે વાંધો પડે તો પંચાત ઈંગ્રેજે કરવી.
યાન્દોબાની સલાહ.	૧૮૨૬	ઈંગ્રેજ ને બ્રહ્મી સરકારની વચ્ચે	બ્રહ્મી સરકારે આશામ, આરાકાન, તિનાસરીમ, અને એક કરોડ રૂપીઆ ઈંગ્રેજને આપવા.
માટીવેરાઈટીની સલાહ.	૧૮૩૮	ઈંગ્રેજ તથા શાહસુજા અને રણજીતસિંહની વચ્ચે	ઈંગ્રેજોએ શાહ સૂજાને કાબૂલની ગાદી પાછી આપવી.
લાહોરની સલાહ.	૧૮૪૬	ઈંગ્રેજ અને શીખની વચ્ચે	લડાઈના ખરચને પેટે કાશ્મીર હજારા પ્રાંત, સતલજ અને બીઆસ વચ્ચેનો દોઆબ પ્રાંત આપવો. ધુલીપસિંહ મોટો થાય ત્યાં સુધી ઉમરાવોની સભા કામ ચલાવે તથા બ્રિટિશ રેસિડેન્ટની આજ્ઞામાં રહે. અને લાહોરમાં ઈંગ્રેજી લશ્કર રહે.
બ્રહ્મદેશની બીજી સંધી.	૧૮૫૩	ઈંગ્રેજ ને બ્રહ્મી રાજાની વચ્ચે	આગલી સંધી કબૂલ રાખી વધારામાં ઈંગ્રેજોને પેગુ પ્રાંત આપ્યો.

रेग्युलोटिंग आक्ट. इ. स. १७७३ मां.

બંગાળા, મુંબાઈ, અને મદ્રાસનાં ગવર્નરોનો ઉપરી ગવર્નર જનરલ ઠરાવ્યો. ને તેને વરસે અઢીલાખ દરમાયો ઠરાવ્યો. અને એને કોન્સિલનો કૂલ અખત્યાર સોંપ્યો. કલકત્તામાં એક મુખ્યને બીજા ત્રણ ઉપન્યાયાધિશની સુપ્રીમકોર્ટ સ્થાપી. અને કંપનીની સ-

નંદને પેટે દરવરસે ૪૦ લાખ રૂપીઆ ઈંગ્લાંડની તિજોરીમાં ભરે એવી સરતે મુદત વધારી આપી.

पीटनुं बील इ. स. १६८४ मां.

પીટ, નામના પ્રધાને એક કાયદો મંજૂર કરાવ્યો છે, તેનું નામ પીટનું બીલ. તેમાં ઠરાવ્યું છે કે, ઇસ્ટઈન્ડીઆ કંપનીના ડાયરેક્ટરો-માંથી ત્રણજણની એક ગુપ્ત મંડળી નીમવી. તેમને નામે કામ ચાલે. એ ત્રણને માથે ઈંગ્લાંડની સભામાંના છ મંત્રીની સભા બનાવી, તેમના હુકમ પ્રમાણે કામ ચાલે. એ છમાં જે પ્રમુખ તે હિંદનો પ્રધાન ગણાય. કલકત્તાની ગવર્નર જનરલ ઈનકૌંન્સિલમાં ચારને ઠેકાણે ત્રણ મેંબર થયા. અને મુંબાઈ તથા મદ્રાસ ઈલાકાને માટે કૌન્સિલ ઠરાવી.

फोक्सनुं बील.

ફોકસ, એ એક ઈંગ્રેજી મુખ્ય વજીર હતો. તેણે કાયદો મંજૂર કરાવા માટે ધારણા કરી, પણ તે ત્યાંના રાજાને પ્રથમ ઠીક લાગ્યો નહીં, પણ પછીથી ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં એ બીલ પાસ થયું. તેથી હિંદનું તમામ રાજ્ય બ્રિટિશ રાજ્યસત્તા નીચે મૂકવામાં આવ્યુંછે. એ બીલમાં એ મતલબ હતી કે, કંપનીનો વહીવટ પાર્લમેન્ટે ઠરાવેલા અમલદારોને સોંપવો. અને વેપાર ડાયરેક્ટરોને હાથ સોંપવો.

भरतखंडना इतिहासनी लडाईओ.

સાલ	લડાઈનીજગા.	કોની કોની વચ્ચે.	કોણ હાર્યું.
ઈ.સ.પુ. ૫૦૦૦	પાણીપતપેહેલી.	પાંડવ અને કૌરવ.	કૌરવ હાર્યા.
ઈ.સ.પુ. ૩૨૭	જેમલ.	સીકંદર તથા પૌરવ વચ્ચે.	પૌરવ હાર્યા.
ઈ.સ. ૧૦૨૪	સોમનાથ.	મહમુદગીજનવી તથા ભીમ.	ભીમ હાર્યા.
૧૧૯૩	પાણીપત બીજી	મહમદઘોરી તથા પૃથુરાજ.	મહમદઘોરી હાર્યા.
૧૧૯૩	થાણેશ્વર.	મહમદઘોરી તથા પૃથુરાય.	પૃથુરાય હાર્યા.
૧૨૯૩	એલીચપૂર.	મુસલમાન તથા હિંદુ.	હિંદુ હાર્યા.
૧૫૨૬	પાણીપત ૩ જી.	બાબર તથા ઈબ્રાહીમ.	ઈબ્રાહીમ હાર્યા.

૧૫૨૭	ફતેપુર શીક્રી.	બાબર અનેમેવાડનોરાણોસંગ.	સંગ હાર્યો.
૧૫૪૦	કનોજ.	હુમાયું તથા શેરખાં.	હુમાયું હાર્યો.
૧૫૫૬	પાણીપત-૪ થી	હેમું તથા બેહેરામ.	હેમુ હાર્યો.
૧૬૫૭	કાશી.	દારા અને સુજા.	સુજાની હારથઈ.
૧૬૫૭	આગ્રા. ૧ લી.	ઔરંગજેબ ને દારા. [સિંહ.	દારા હાર્યો.
૧૬૫૭	ઉજ્જન.	મોરાદ ઔરંગજેબે ને જસવત	જસવતસિંહ હાર્યો.
૧૬૫૯	કજવા.	આલમગીર તથા સુજા.	સુજા હાર્યો.
૧૭૧૩	આગ્રા—૨ જી	જહાંદારશહ તથા ફરોકસીર.	સાહની હાર.
૧૭૨૦	શાહપુર.	અબદલ્લા તથા નિજામ.	અબદુલ્લા હાર્યો.
૧૭૨૪	શક્કર.	નિજામઉલમુલ્ક તથા મુબારક	મુબારકખાં હાર્યો.
૧૭૩૧	વડોદરા.	બાજીરાવ તથા ધાબારી.	ધાબારી હાર્યો.
૧૭૩૪	ડભોઈ.	બાજીરાવ તથા ત્રીંબકરાવ.	ત્રીંબકરાવ હાર્યો.
૧૭૩૮	કર્નાલ.	મુગલાઈ ફોજ તથાં નાદીરશા	મુગલાઈ ફોજ હારી
૧૭૪૧	અંબુર ૧ લી.	રાઘોજી, મોરારીરાવ, દોસ્તઅલી	દોસ્તઅલીરણમાંપ૦
૧૭૪૬	મદ્રાસ.	ફ્રેન્ચ તથા કર્ણાટકનો નવાબ.	નવાબ રણમાં પડ્યો
૧૭૪૮	સરહીંદ.	મુગલો તથા અહમદશાહ	અહમદશાહ હાર્યો.
૧૭૫૦	ત્રિચીનાપલ્લી.	મુજફરજંગ તથા નાશીરજંગ.	મુજફરજંગ હાર્યો.
૧૭૫૦	અંબુર ૨ જી.	ડુપ્લી ને અનવરૂદીન.	અનવરદીન હાર્યો.
૧૭૫૧	આર્નો.	ક્લૈવ તથા રાજાસાહેબ.	રાજાસાહેબ હાર્યો.
૧૭૫૨	કાબેપાક.	ક્લૈવ રાજાસાહેબ તથા ફ્રેંચ.	ફ્રેંચ હાર્યો.
૧૭૫૨	બાહુર.	મેજરલારેન્સ તથા ફ્રેંચ.	ફ્રેંચ હાર્યો.
૧૭૫૭	પ્લાસી.	ક્લૈવ તથા સુજાઉદ-દૌલા.	સુજા ઉદ.દૌલાહાર્યો
૧૭૫૯	વાંદીવાસ.	ઈ. ફુટ તથા લાલીબુસ્ત વચ્ચે.	ફ્રેંચ હાર્યો.
૧૭૫૯	ચીન્સુરા.	ઇંગ્રેજ તથા વલંદા.	વલંદા હાર્યો.
૧૭૬૦	ઉદગીર.	મરેઠા તથા મુગલો.	મુગલઈ ફોજહારી.
૧૭૬૦	પટણા ૧ લી.	ઇંગ્રેજ તથા મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાર્યો.
૧૭૬૧	પાણીપત પમી.	મરેઠા તથા અફગાનો.	મરેઠાનો પરાજય.
૧૭૬૧	પાણીપત ૬ ઠી.	દુરાની તથા મરેઠા.	મરેઠા હાર્યો.
૧૭૬૧	પટણા ૨ જી.	ઇંગ્રેજે. મીરકાસમ-શાહઆ- લમ સુજા-ઉદ-દૌલાને.	 ઇંગ્રેજે હરાવ્યા.
૧૭૬૩	કતવા.	ઇંગ્રેજ ને મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાર્યો.
૧૭૬૩	ઘેરીઆ.	ઇંગ્રેજ ને મીરકાસમ.	ઇંગ્રેજ જીત્યા.
૧૭૬૪	બકસાર.	મનરો ને સુજા-ઉદ-દૌલા.	સુજા-ઉદ-દૌલાહાર્યો
૧૭૬૪	કાલ્પી.	ઇંગ્રેજે-સુજા-ઉદ-દૌલા તથા	મરેઠાને હરાવ્યા.
૧૭૬૭	અંબુર ૩ જી.	કર્નલસ્મીથ ને હૈદર.	હૈદર હારચો.
૧૭૬૭	ત્રીનોમાલી.	કર્નલસ્મીથે-નીજામ ને હૈદર.	નિજામ તથા હૈદર- નેહરાવ્યો.
૧૭૬૭	ચંગમા.	ઇંગ્રેજ તથા હૈદર.	હૈદર હાર્યો.

૧૭૭૨	ચેરકુલી.	હેદર ને(માધવરાવ,ત્રીંબકરાવ)	હેદર હારયો.
૧૭૮૦	પોલીલોર.	કર્નલબેલી તથા હેદર.	ઇંગ્રેજો હાર્યા ને બેલી પકડાયો.
૧૭૮૧	સોલાંગ્રમ.	ઇંગ્રેજ તથા સર ઈ. કુટ.	કુટને હરાવ્યો.
૧૭૮૧	પોર્તોનોવો.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારયો.
૧૭૮૧	શોલીંગર.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારયો.
૧૭૮૧	પોલીલોર-૨ જી.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારયો.
૧૭૮૨	પનીઆની.	ઇંગ્રેજ ને હેદર.	હેદર હારયો.
૧૭૮૫	આગ્રા.	સિંધીઆ અને મરેઠાવગે.	સિંધીઆ હારયો.
૧૭૯૧	શીમોગા.	ઇંગ્રેજ ને ટીપુ.	ટીપુ હારયો.
૧૭૯૧	એરીકેરા.	ટીપુ ને કાર્નવાલીસ.	ટીપુનો હાર્યો.
૧૭૯૨	અજમેર.	સિંધીઆ અને હોલ્કર.	હોલ્કર હારયો.
૧૭૯૫	કુર્દલા.	મરેઠા તથા નિજામ.	નિજામનો હાર્યો.
૧૭૯૯	માલવેલી.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુની હારયો.
૧૭૯૯	સદાશીર.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુ હારયો.
૧૭૯૯	શ્રીરંગ પટ્ટણ.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુ રણમાં પડયો.
૧૮૦૧	ઇંદોર.	સિંધીઆ ને જશવંતરાવ.	જશવંતરાવ હારયો.
૧૮૦૧	પુણા.	જશવંતરાવ હોલ્કર ને પેશ્વા.	સિંધીઆ હારયા.
૧૮૦૧	ઉજ્જણ ૨-જી.	જશવંતરાવને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારયો.
૧૮૦૩	અસાઇ.	જનરલ લેક ને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારયો.
૧૮૦૩	દીલ્હી.	લેક તથા સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારયો.
૧૮૦૩	લાસ્વારી.	વેલસ્લી, સિંધીઆ ને ભોંસલે	સિંધીઆ ને ભોંસલે હારયા.
૧૮૦૩	આર્ગામ.	લેક તથા મરેઠા.	મરેઠા હારયા.
૧૮૦૩	આગ્રા-૩ જી.	લેક તથા મરેઠા.	મરેઠા હારયા.
૧૮૦૪	દીગગઢ.	ફ્રેજર તથા માન્સ જશવંતરાવ.	જશવંતરાવ હારયો.
૧૮૦૪	ફરકાબાદ.	લોર્ડ લેક ને હોલ્કર.	હોલ્કર હારયો.
૧૮૧૫	મલુન.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખાઓહારયા.
૧૮૧૬	મક્વાનપુર.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખા હારયા.
૧૮૧૬	હરીહરપુર.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખા હાર્યા.
૧૮૧૭	ખડકી.	ઇંગ્રેજ ને બાજીરાવ.	બાજીરાવને હરયો.
૧૮૧૭	કોરેગામ.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હારયા.
૧૮૧૭	નાગપુર.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હાર્યા.
૧૮૧૭	મહિદપુર.	સરજે હિસ્લોપ ને માલ્કમે.	મલ્હારરાવ હોલ્કરને હરાવ્યો.
૧૮૧૭	જબલપુર.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હારયા.
૧૮૧૮	આસટે.	ઇંગ્રેજ ને ગોખલે.	ઇંગ્રેજ વીજયી થયા.
૧૮૨૪	રંગૂન-૧ લી.	ઇંગ્રેજ ને બ્રહ્મીઓ.	બ્રહ્મીઓ હારયા.

૧૮૨૫	પ્રોમ.	ઈંગ્રેજ ને બ્રહ્મીઓ.	બ્રહ્મીઓ. હારયા.
૧૮૨૫	પગામ.	સર-આર્ચિબાલ્ડ કેમ્પેમલે.	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા.
૧૮૪૦	પર્વાન.	ઈંગ્રેજ ને દોસ્તમહમદ.	દોસ્તમહમદ હારયો.
૧૮૪૨	કંદહાર.	જનરલ નૉટ ને અફગાન.	અફગાન હારયા.
૧૮૪૩	મીયાની.	નેપીયર ને સીંધના અમીરો.	અમીરો હારયા.
૧૮૪૩	હૈદ્રાબાદ.	લોર્ડ નેપીયરને સીંધનાઅમીરો	અમીરો હાર્યા.
૧૮૪૩	મહારાજપુર.	ગાફને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારયા.
૧૮૪૩	પનીઆર.	જનરલગ્રેનીને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારયા.
૧૮૪૫	મુદકી.	ગાફ ને સીખ.	સીખનો પરાજય.
૧૮૪૫	ફીરોજશહેર.	ઈંગ્રેજ ને સીખ.	સીખ હારયા.
૧૮૪૫	બદીવાલ.	ઈંગ્રેજ ને સીખ.	ઈંગ્રેજની ફોજને હાની પહોંચી.
૧૮૪૬	અલિવાલ.	હેનરી સ્મીથ ને સીખ.	ઈંગ્રેજો વીજયી થયા.
૧૮૪૬	સોબ્રોન.	સ્મીથ, ગાફ તથા તેજસીંગ ને સામસીંગ.	સીખ સેના હારી.
૧૮૪૯	રામનગર.	ગાફ તથા શેરસીંઘ,ચતુરસીંઘ	સીખ હારયા.
૧૮૪૯	ચીલીઅનવાળા.	ગાફ ને શેરસીંઘની વચ્ચે.	ઈંગ્રેજનો જય થયો.
૧૮૪૯	ફીનીરી.	ઈંગ્રેજ ને શીખ.	શીખ હારયા.
૧૮૪૯	સદુસેન.	ઈંગ્રેજ ને શીખ.	શીખ હારયા.
૧૮૪૯	ગુજરાત.	ગાફ તથા શીખ.	શીખ હાર્યા.
૧૮૫૨	રંગુન-૨ છ.	ઈંગ્રેજને બ્રહ્મી.	બ્રહ્મી હારયા.
૧૮૫૨	પેગુ.	ઈંગ્રેજ ને બ્રહ્મી.	બ્રહ્મી હારયા.

—❧—

(લાલશંકર કૃત)

(મોટા) अंकगणीतनो खुलासो.

સર્વે ગૃહસ્થોને નમ્રતા સાથે ખબર આપવામાં આવે છે કે, લાલશંકર કૃત મોટા "अंकगणीतना खुलासा" ની ઘણા ગૃહસ્થો તરફથી અમારી ઉપર માગણી આવવાથી થોડી મુદતમાં તે છપાવવાની ખાએસ રાખીએ છીએ તેમાં હિસાબની કૃતી સ્પષ્ટ રીત સાથે બની શકશે, એટલી સેહેલાઈથી કે શીખનાર ઝટ સમજી શકે, તેવી રીત દાખલ કરવામાં આવશે. અને તે સારા ઇંગ્લિશ ચાળીશ રતલ કાગળ ઉપર છપાવતાં પુઠા સાથે તૈયાર કરવામાં આવશે. એનું કદ આશરે હાલના ખુલાસાથી દોઢું થશે, અને તેની કીમત અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસે ફકત (૧૦) આના રાખી છે પાછળથી (૧૨) આના પડશે.

આ પુસ્તકના અગાઉથી ગ્રાહક થશે, તેની પાસેથી ટપાલખર્ચ લેવામાં આવશે નહી, ને પાછળથી લેનારને ટપાલખર્ચ દોઢ આનો જુદો પડશે—

આ પુસ્તક જેને રાખવાની ઇચ્છા હોય તેમણે નીચે સહી કરનારના તરફ પોષ્ટપેડ પત્ર લખી વળતી ટપાલે લખી જણાવવું.

અગાઉથી થનાર ગ્રાહકે કીમતના પૈસા પ્રથમથીજ મોકલવા પડશે, નહીતો પાછળથી ગ્રાહક થયા છો, એમ સમજી ટપાલખર્ચ સાથે સાડાતેર આના લેવામાં આવશે.

(સહી) બુકસેલર કાશીરામ જેભાઈ (સલુણવાળા)

મુકામ ભરૂચ હાજીખાનું બજાર.